Fatimah Asghar

inglise keelest Triin Paja

Peshāwarile
16. detsember, 2014

Enne Pakistani koolide ründamist paneb Taliban psühholoogilise terrori eesmärgil teele kafani, moslemite valge matuseriide.

Kas oleme juba oma laste sünnihetkest saati
määratud sängitama nad maa sügavikku?

Riietama nad valgesse? Nad saadavad lilled
enne relvi, vartelt nopitud okkad.

Iga maa peal üle elatud aastaga
kogun rohkem küsimusi kui vastuseid.

Minu unedes on lapsed koolis ikka veel
elus. Minu unedes mängivad nad ikka veel.

Jagamine

1945: minu vanaisa väljub
Jammus & Kashmiris rongist.
joob panit moslemite kraanist.
minu vanaisa õpetab
kõiki külalapsi.

mõned mehed
keelduvad puutumast ta käsi
peljates ta ebapuhast moslemi verd.
kui ta möödub, nad kummarduvad
& paitavad hoopis tänavakoeri.

—

1947: üks moslem võtab sõõmu viskit
& rajab riigi.

Jinnahi raamitud foto
ta toetajate ustel.

iga paaniga määrdunud suu
sülgab vabadust, kui kolonisaatorid lahkuvad

& datlipuud tantsivad
ramzani tuultes.

—

1947: sügisel lendavad linnud
lõunasse
külma eest varju.

1947: sügisel pageb mu pere
lõunasse, Pakistani,
naabrite eest varju.

—

1945: Saksamaal vabastavad liitlased
koonduslaagrid
& fotod jõuavad Ameerikasse.
läänlased panevad oma sõjale punkti
& kuulutavad: ei iial enam.

—

1947: mees vaatab tüdrukut,
kes nuttes vett palub,

vaatab teda veidi & siis
süütab ta põlema.

—

1946: naine registreerib end hääletama
& siis registreerib ka oma ammu surnud
vanaema.

ta hääletab India koospüsimise poolt,
paneb selga oma vanaema
sari & hääletab korra veel.

—

1947: ramzani ajal on kuulda
kahureid & kõik hoiavad hinge kinni,

et ellujäänud üles leida. laylat al-qadr
sünnitab kaks uut rahvust,

mille piirjooni ei tea keegi.
kehad embavad nagu komad, ootavad,

ühinevad, ootavad, ühinevad.

—

2015: Lahori naanimüüja
ärkab vana luupainaja peale —

sikhi perekond, ta raiub neid tükkideks.
ta laskub põlvedele & palub

Allah, anna mulle andeks. palun anna mulle andeks.

—

1947: naine peseb tänaval lamava
võõra surnukeha.

igas surnud naises kangastuvad kõik teised.
võib-olla on ta mu õde, lausub naine

& sooritab ghusli, & ta enda
õde ei naase kunagi koju.

—

1943: nälg levib
üle Briti India.

Bengalis sureb kolm miljonit,
luiseks kuivanud, käed teravad kui matšeeted.

—

1947: suvi, Bihari turu peal
pole saada muud kui sag & söödavad lilled.

turuplats täitub inimestega.
nende käed on tühjad.

—

1993: suvi New Yorgis,
olen neljane, istun muruplatsil
Pathmarki poe juures.

tädi õpetab mulle, kuidas eristada
söödavat lille
mürgisest.

igaks juhuks, kuulen ta häält, *igaks juhuks.*

—

1947: mees ründab tänaval Jinnahit.
teine mees sülitab Nehru peale.

mu perekond suri sinu unistuse nimel
ütlevad nad.

too mu pere tagasi.
too mu pere tagasi.

—

1947: Jammu rongijaama töötajad uhuvad
platvormilt voolikuga verd maha.

tänavu sajab ebaharilikku vihma
ütlevad nad, verist vett

pritsib rohule. krantsid lamavad
ümberringi, kõhud lihast punnis.

tänavu sajab ebaharilikku vihma
ütleb moslemi kindral, matšeete peos,

ta väed piiravad magavat hindu
küla & Rawalpindi kohal ärkab taevas.

Jagamine

oled kašmiir, kuni nad põletavad su kodu maatasa. võtavad endale su viljapuuaiad. heiskavad teise lipu. kuni keegi ei mäleta enam teed, mis toob tagasi koju. oled indialane, kuni nad tõmbavad piiri läbi pandžabi. kuni briti ohvitserid sülgavad: *paki*, ja rüüpavad su chaid, kuhu nad lisavad nii palju vahtu, et sa ei suudagi enam kodu maitset tabada. oled seraiki, kuni su suu täitub inglise keelega. oled pakistanlane, kuni su klassikaaslased uurivad, misasi see on. siis oled jälle indialane. või *mingi hispaanlane või miskit*. räägid keelt, kuni enam ei räägi. kuni tunned selle ära vaid tädi huultel. sinu isa valdas vabalt nelja keelt. sina oled isa keeltes saamatu. sinu vanaisa kirjutas klaasidele pärsia luulet. võib-olla. sa ei mäleta. mõtlesid selle välja. keegi valetas. oled tütar, kuni nad matavad su ema. kuni sind ei kutsuta su isa matustele. oled süütu, kuni jood end purju. oled moslem, kuni kaotad süütuse. oled pakistanlane, kuni hakatakse hapet loopima. oled moslem, kuni see muutub liiga ohtlikuks. oled kaitstud, kuni jääd üksi. oled ameeriklane, kuni tornid langevad. kuni su seljale ilmub piir.

Jagamine

Nopin oma esivanemate silmad
nende nägudest
& sätin nad enda näkku.

Lesestunud puu,
autodest umbes teed,
pruunid, muljutud datlipalmid.

20 minutiga on kogu maja
kokku pakitud, kohver
täis mänguasju & attah't.

Sõda,
mida keegi sõjaks ei kutsu,
kõrvetab mu Ullu keelt.

Ta jookseb otse
& eemale, sellal kui väljad
– kui tondirongid

toovad kohale põlenud kondid,
sellal kui matan oma surnute
pajatusi puu alla,

et nad talve möödudes üles kaevata.

Märkused

Alates 18. sajandi keskpaigast oli India suuresti allutatud Briti Ida-India Kompanii võimule ning alates 1858. aastast ametlikult Briti krooni valitsusele. 1947. aastal saavutas India iseseisvuse ja pani punkti ligi 300 aastat kestnud koloniaalvõimule. Territoorium jagati kaheks: Indiaks ja Pakistaniks. Uued piirid joonistati välja rahvastiku enamuse usulise kuuluvuse alusel, mis andis tugeva tõuke massilisele rahvarändele: moslemid rändasid Pakistani, hindud Indiasse. Jagamise tagajärjel puhkesid rahutused ja konfliktid hindude ja moslemite vahel, mille tagajärjel suri erinevatel andmetel 200 000 – 2 000 000 inimest. Fatimah Asghari vanemad põgenesid vägivalla eest Ameerika Ühendriikidesse. Asghar uurib jagamise pärandit, kinnitades: „Kui su inimesed on talunud sellist ajaloolist vägivalda, ei saa sa seda endalt maha raputada."

Tsitaatsõnad ja kultuurispetsiifilised terminid tõlkes järgivad autori kirjapilti.

„Peshāwarile" on pühendatud Peshāwari linnas 2014. aasta 16. detsembril Pakistani armee teenistujate laste koolis toimunud terrorirünnakule, kus hukkus 141 inimest, nende hulgas 132 koolilast kaheksanda ja kaheksateistkümnenda eluaasta vahel.

Pani on urdu ja hindi keeles vesi.

Muhammad Ali Jinnah oli Pakistani riigi rajaja ja Pakistani esimene kindralkuberner.

Paan on Lõuna- ja Kagu-Aasias levinud närimistubaka-laadne vahepala, mis koosneb beetlipalmi lehe sisse keeratud beetlipähklist ja vürtsidest. *Paan* muudab sülje punaseks ja pärast närimist sülitatakse see tavaliselt välja.

Ramzan on ramadaani urdu- ja hindipärane nimetus.

Laylat al-qadr on ramadaani kõige tähtsam püha, öö, mil prohvet Muhamedile ilmutati Koraan. 1947. aastal langes *laylat al-qadr* 14. augustile, mil Pakistan kuulutati iseseisvaks.

Sikhism on Põhja-Indias ja Pakistanis levinud monoteistlik usund, mis ühendab oma õpetuses hinduismi ja islamit.

Ghusl on islami puhastusrituaal, üks *ghusl*'i liike on ka surnu pesemine.

Sag, saag või *saga* tähistab Hindustani poolsaare kultuurides nii mitmesuguseid rohelisi lehtköögivilju kui ka neist valmistatud rooga.

Jawaharlar Nehru oli India poliitik ja esimene peaminister (1947–1964).

Paki on halvustav inglise slängisõna Pakistani päritolu inimese kohta.

Attah või *atta* on peenelt jahvatatud täisteranisujahu, millest valmistatakse leiba.

Ullu tähendab urdu keeles öökulli, aga ka idiooti. Ulluks nimetab Asghar luuletustes oma onu, kes tema ja ta õed pärast vanemate surma adopteeris.

Marta-Liisa Talvet

mõtle natuke

I

Tuhmhall ekvaator, kõrge lend. Hakkame nüüd minema. Võta see sall kaasa. Kas me jõuame kunagi kohale? Kas me jõuame kunagi kohale? Buss sõidab hiiglama aeglaselt. Aeglus süveneb. Sügavdub, teravneb. Aeglus hakkab vaikselt hingele. Kas hing jõuab kunagi pärale? Sinna, teiseni? Kas keegi kuuleb, kui hüüan? Hüüd ja püüd poovad, sulgevad iseennast.

Aeglus hakkab vaikselt hingele. Aeglus võtab hoolikalt välja ühe oma sõrme ja osutab millelegi. See miski hakkab tasapisi teravnema. Teravnemisel on mitu erinevat külge. Mitu külge, igaüks on erineva suurusega, igaüks on väiksem või suurem kui teine. Väike aeglus suurema sees tuleb kergelt esile. Mõtle natuke, mida sa teed. Mida sa teinud oled. Mõtle natuke, servad. Mõtle natuke. Väike aeglus suurema sees hakkab võtma vastutust. Kõigepealt ulatab ta oma väikese käe välja, poetab väikese avala tervituse, pistab käe hämarusse. Väike aeglus on hiiglama arglik. Ta on nii hiiglama arglik, et võiks arvata, et ta on suur, aga ta ju ometi pole seda. Mõtle natuke, mida sa teed, mida sa tegema hakkad. Mõtle natuke. Mõtle. Mõtle, kõrvad. Servad, kõrvad. Mõtle tuhandet erinevat moodi. Mõtle, sa ju oskad. Nagu suhkur, mõtle, nagu sulavesi. Nagu aiatokk, nagu päkapikk, nagu kaks erinevat vaateakent, mõtle sügise moodi, mõtle talve moodi, mõtle tumesiniselt, mõtle magamaminekueelselt, mõtle eelselt, mõtle pärastiselt, mõtle uniselt ja kaunilt, mõtle saatuslikult, mõtle aeglaselt. Mõtle hirmuäratavalt aeglaselt. Ära ütle, mida mõtled. Hoia hinge kinni, tükk aega. Siis lase hing lahti, lase ta lahti maailma vaatama, las ta pääseb suust ja ninast välja, las temast saab tuul ja ta läheb oma teed. Neid hingi tuleb juurde, tuleb aina juurde. Neil on mitu erinevat olemist. Uus tuleb, ja jälle. Las temagi läheb kaugete maade poole, naabri aia taha, taeva poole, maa poole, taevas on igal pool, maa ümber, ja elu teeb kurvaks.

II

Maja küttesüsteemi täielik uuendus. Vana kütte täielik uuendamine uueks pelletipõletajaks ja uue kulu- ja energiasäästlikuma kütte loomine. Uute radiaatorite paigaldamine terves majas.

Tehtud on esimesed sammud, et vähendada niiskust keldris ning viia vundament heasse seisukorda.

Kanalisatsiooni parandamine.

Päikesepaneelide paigaldamine.

III

Radiaator, radiaator, radiaator.

Loora Kaubi

Ma nüüd lõpuks kõnnin koju

Ma kõnnin mööda tänavat ja sülitan tatti. Tatt on oranž, sest sõin hommikul multivitamiinitabletti. See juhtus nii: panin tableti suhu, närisin pool ära ja kui ma polnud veel kogu kraami alla neelanud, hakkasin midagi laua pealt haarama ning selle asemel, et mööda mu söögitoru makku liikuda, liikus tablett nüüd mööda mu ninaõõnt otse ajju. Umbes selline tunne oli, nagu oleks sattunud limaskestale see kihisev komm, mida kunagi kaalu järgi osta sai. Pärast seda on mind terve päeva vallanud mingi vallatu tuju.

Seest olen tuim nagu kõik helid ja sõnad, mis kõlavad liiga valjult. Miski ei vaiki ega valjene ka. Panen ühe jala teise ette ja sülgan oranži lõga edasi. Siin linnas tean täpselt, mida on vaja teha, et pinnal püsida. Kirjeldan, mängin kaasa. Olen selles labaselt hea. Täidan amatöörkriitiku osa, annan endast kohalolijana parima. Teen, mis vaja. Olen õigel ajal õiges kohas. Mängin vajadusel kuulaja, vajadusel klouni rolli. Selle teisega lähen vahel üle piiri ja teen end lolliks, aga enamasti see mind ei häiri. Las keegi teine täidab seda müstilise eesti noore intelligentsi osa. Ega ma oma kodubaaris siis ainult *network*'imas ei käi. Räige mäsu. Otsin mingit tööriista, mis aitaks. Sõnad ehk töötavad. Visuaalid täidavad liialt, mõjuvad imalalt. Objektid jäävad tee peale ette. Kõik mõjub etenduse, tõlkena. Jaa, muidugi võin aidata, pakun end ise appigi. Ajab lihtsalt nii kohutavalt närvi. Kuidagi ikkagi rahunen ja liigun edasi. Sülitan. Lärmakas ja segamini, kõik toimub korraga. Ja mis siis juhtuma peaks? Kõnnin ja mõtlen üle.

Mälestused veavad mind alt, mu mõtted veavad mind alt, teised inimesed veavad mind alt ja ma ise vean teisi inimesi alt. Aga need puud on. Pajuutud on. See mees seal katusel on. Kraavid on. Linnupesad on. Liiklusmärgid on. Kuid ühtegi päris inimest ei ole. Ainult valjud autod ja tühjad põllud. Ma ei tee enam vahet looduslikel veekogudel, kus ujuvad kilekotid ja viinapudelid, ning inimtekkelistel kraavidel. On korterelamud ja eramajad ja talud. Ja need talud on kõik nii suvalistesse kohtadesse ehitatud, täiesti mõttetutesse tee-äärtesse, kus on lihtsalt nii lärmakas ja rõve ja sul ei ole kuskil oma hommikukohvi juua. Aga ikka ehitavad. Ma hakkan vaikselt maha rahunema, sest Tallinn jääb selja taha. Olen Arivere teel, kõnnin.

Mina olen ja need soised põllud on ja linnud ja lennukid pea kohal ja bussipeatused, mille nimeks on Tubaka või Raadiojaama. Tunnen end koduselt, ka tatt hakkab otsa saama. Liigun kuivema elu suunas. Täiesti suvalisel hetkel saab Lagedi tee vasakul pervel kõnnitee otsa ja mulle lendab näkku mõnus tolmupilv. Kellegi suurema pilk peatub mu palgeil. Hirmus on, aga ma nüüd lõpuks kõnnin koju.

Vanaema vaiba peal

Mul oli valge A-lõikeline seelik ja ma istusin põlvili pehmel beežil vaibal, näoga akna poole. Sille ja temast kümme korda väiksem nukk Tillu-Mari olid ka seal. Mäletan, et naersin hästi palju ja suured inimesed vaatasid allkorrusel televiisorit. Õues oli valge ja kui oleksin püsti tõusnud, kõndinud mööda kahest üheinimesevoodist ja vaadanud otse selle toa ainsast aknast välja aeda, siis oleks pilk peatunud nukumajal. Rohelisel, kollaste aknaraamidega miniatuursel majal. Alla vaadates oleksin näinud kruusateed, mis viis ridaelamu garaažiboksidega piirneva tagahoovini. Meie boks oli kõige parempoolsem. Sellest edasi põld, hruštšovkad, pooleli jäänud vundamendiga ehitus ja veel veidi kaugemal kanad. Ükskord näksasid nad mind jõhkralt. Tahan mäletada, et see kanakuut asus kaugel keset põldu, aga nii ei saa olla. Jalad olid väikesed ja vahemaad suured. Tahan mäletada veel palju ilusaid asju, mida pole kunagi juhtunud. Pilguga paremale liikudes oleksin näinud lamedat asfalteeritud katust. Suviti võttis vanaema seal päikest ja kaks õde sulistasid oranžis minibasseinis. Eriti sooja ilma korral hakkas katus sulama, tekkisid mustad pigilombid, mida pidi vältima, et mitte oma lemmikule püksseelikule igaveseks head aega öelda. Kui oleksin seisnud katusel ja pead pööranud, oleksin näinud redelit. Seda mööda alla ronides pääses otse hiiglama suurde aeda. Seal kasvas teiste hulgas saja meetri pikkune vaarikahekk. Kartulimaa kõrval lõõtsutas aga Ronni, kes aastaid hiljem mind niimoodi paremast käest pures, et nägin oma veeni verises augus tuksumas. Aias ringi kõndides oleksin jõudnud kollaste ploomipuudeni, mille viljad maitsesid lilladest vaieldamatult paremini. Seal võisin rahus naabritüdrukut jõllitada. Kontakti loomine polnud kunagi vajalik, me olime üksteise olemasolust teadlikud ning sellest piisas. Tookord toas vaiba peal hoidsin nina tublisti allapoole ja jälgisin, kuidas valgest saab punane ja punasest pruun. Ma ei vaadanud aknast välja, istusin hoopis seal oma mitte-enam-valge seelikuga ja jõllitasin põrandat. Peopesad hakkasid vastikult surisema, sest toetusin nende najale liiga kauaks. Vahel kohtuvad mu mõtetes

see ridaelamu ja sealsed elanikud ning ma saan pahaseks, sest ei mäleta enam, kuidas liikuda tollest toast välja ja mis üldse pärast seda tuba sai. Meenub seelik ja vereplekid ning isegi veider struktuurne tapeet, aga, kurat, ma ei oska enam öelda, mis värvi see majagi oli. Oskan jõuda akna kaudu aeda ja siis sealt edasi vaid tühimikke kokku valetada.

Tahaks, et sul oleks hea olla

Sul on ilus sinine kampsun, see sobib su siniste silmadega. Nende tuhmide elu näinud silmadega. Värisevi käsi sirutad oma Pühaste Vulina järele ja suure lonksu lõpetuseks takerdub törts õllevahtu kareda, kuid viisakalt trimmitud vuntsi külge. Iga hall karvake su armsal peal tundub nii habras ja ma kardan sind kallistada, kui seisame ristmikul, et eri teid pidi edasi minna, sest isegi kui sa oled nii kõbus ja kobe, siis ikka on hirmus. Vanad inimesed panevad mind tundma, et elu saab tegelikult ka otsa. Ja et see elu tagumine ots on üksildane.

„Õhtuti pole mul midagi teha, ei jaksa telekat ka enam vaadata. Kui uni peale tikub, panen kohe kiirelt pea padjale ja silma kinni, et siis kuskil kahe-kolme paiku üles ärgata. Aga vähemalt tahab koer ka juba sel ajal välja ja poole kuuest hommikul algavad uudised, siis on jälle hea olla.“ Tahaks, et sul oleks kogu aeg hea olla.

Niimoodi mega armsalt istud siin laua taga ja puurid pilguga kõike, mis ümbritsevas keskkonnas toimub, samas ei tundu sellest huvituvat. Kuulad ka niimoodi katkendlikult, sest vahepeal tuleb meelde mõni jutt nooruspõlvest või miski, mida oled kunagi siinkandis teinud, ja siis tahad jagada ja see üldse ei häiri mind, sest ma tahan kõigest kuulda. Tean nüüd, et see koht, kus sa keevitajaks õppisid, kino Rahu kõrval, on nüüd 6. kutsekoolist või mis iganes asutusest ümber nimetatud Kopli ametikooliks ja minu praegune korter Vabriku tänaval asub peaaegu et üle tee sellest paigast, kus sa praktikal käisid. Kopli lõpus laevatehases käisid ka praktikal. Need majad, mida enam ei ole, on kõige kurvemad majad. Ja kui sind enam ei ole, siis ei tahagi ma selle peale tegelikult mõelda. Maa peale laskub hall udu.

Aga täna ma mäletan neid lesti, mis sa koju tõid ja mis veel elus olid, siplesid kilekoti sees plastikämbris keset päikeseküllast kööki. Ma valasin neile alati veidi vett juurde, et nad ikka nii natukenegi edasi elaksid. Sina ajasid mind aga köögist minema nagu koera, sest lestad olid suitsutamiseks. Kord Leivajõe ääres püüdsime koos ühe latikataolise isendi, kuid ma viskasin ta tagasi vette ja sa ütlesid kindlasti midagi umbes sellist: „Mis sa tulid siia kalda äärde lulli lööma või? Bože moi.“

Õnge otsa vihmausse toppida mulle ka ei meeldinud. Terve plekkpurk oli neid täis, vingerdasid seal rooste sees üksteise otsas. Kallas oli võssa kasvanud. Nüüd on see üldse üks suur noorte puude juurerägastik. Enam me sellest padrikust läbi ei pressi, vaid räägime pigem neist hobustest, kellel on kapjade ümber pehme karv, millesse kleepub talvel klompidena lumi, ja kuidas sa omal ajal neile kaera viisid.

Vaene väike koer

Õues käivad sireenid, Tadžikistanist pärit majakaaslane ei reageeri, sööb rahulikult moosisaia. Mina haaran koera kaenlasse ja jooksen õue. Inimesed seisavad kaootiliselt keset tänavaid. Tean küll, et tegelikult on see õppus ja päris maavärin oli eile, aga siis ei tundnud ma midagi. Selle asemel lebasin voodis ja kuulasin, kuidas koer mu voodi alla oksendab. Öökides ja valust urahtades. Arvestasin, et minu asukoha järgi voodis peaks see kollane plöga asuma mu parema väljasirutatud jala alt umbes kolmkümmend sentimeetrit vasakule poole. Ma ei söandanud seda koristada. Kutsusin koera voodi alt välja, tegin pai ja ütlesin, et pole midagi.

Pärast sireene jookseb koer jälle voodi alla ja jääb, saba jalge vahel, kollasele lisandunud punakaspruuni vedeliku kõrvale istuma. Ta jõllitab mind. Ma ei korista ka seda ära. Lähen hoopis magama ja näen unes, et ujun Narva jõe kaldast kolmsada meetrit asfalttee kogumite suunas, mis asuvad tükikestena keset avamerd. See meri ise asub omakorda Noblessneris. Vesi on sogane, rohekas, ei paista läbi. Asfaldiga kaetud kai sarnaneb kihilise koogiga: mullakamakad, millest kasvavad välja aas-rebasesaba, aruhein ja rukis, paekivilahmakad ning siis ülemine pigitaoline kiht. See kõik jääb veepinnast kõrgemale. Edasi ei paista enam midagi. Mööda vett hõljuvad massiivsed vetikad. Isehakanud algoloogina ütleksin, et tegu on põisadru hübriidliigiga. Mööda merepinda sirutavad need oma pehmeid munalisi jäsemeid. Ujun täiesti rahulikult asfaldi suunas. Mul on jalas beežid kargopüksid ja mingid ketsid, seljas hall T-särk. Ujun ja vaatan enda ümber ringi. Ma pole närvis ega tunne ka midagi muud.

Päike tuleb pilve tagant välja, kui jõuan asfaltkogumini, hoian sellest jalgu sirutades mõnda aega kinni. Lasen merel end vaikselt koos vetikatega loksutada. Siputan. Varbad tõmbuvad krimpsu ja helendavad roosakalt. Peagi vinnan end kuivale pinnale, sest lähenevad suured valged rekad. Need sõidavad mööda merepinda ja valmistuvad läbima väikeseid tunneleid kihiliste kookide vahel. Sünkroonis liikudes liuglevad need otse minu suunas. Tervitan kõhuli lösutades autojuhte ja lasen end sopase veega igast küljest üle pritsida. Ma ei taha ega tunne midagi.

Peale uinakut kõnnin läbi sisehoovi alasti kööki, et kallata endale plastikkanistrist klaasike vett. Päikese käes ülekuumenenud kiviplaadid kõrvetavad mu tallaaluseid. Caroline Polachek laulab *„go on go on leave me breathless“*, heidan valgele linale pikali, tõstan jalad taeva poole ning õõtsutan end Ladina-Ameerika kuumuses. Koer istub ja vaatab mind. Kell lööb kolm ja tean, et Eestis on nüüd kesköö. Eemal olles kipub olema nii, et jõuan mõelda asjadest, millest pole vaja. Päriselu on pausile pandud, puudub rutiin, aga kuude kaupa turisti mängida pole ka võimalik. Mõtlen, et millest leiavad leevendust need, kes ei veeda oma päevi midagi muud igatsedes. Katan käega selle osa vaateväljast, kus koera näha on, ja jälgin, kuidas üle mu arvuti puuteplaadi liigub väike heleoranž putukas. Nii väike, et algul tundub, nagu oleks tegu terakese või küünealuse mustusega, aga ei, see on kindlasti mingi pisike tegelane. Pikemalt mõtlemata libistan oma sõrme üle tema, et liikuda noolega arvuti ekraanil üles ja vahetada laulu. Järele jääb vaid tumehall triip, mille pühin kiirelt näpuga laiali, tunnen jälle midagi.

foto: Sonja Sutt

Loora Kaubi (24)

Oma tekstides põimid mälestusi ja unenägusid, hägustad piire reaalse ja kujuteldava vahel, aga samas paistad hoiduvat mitteisiklikest ning struktureeritumatest väljamõeldistest. On sul midagi sellise lugusid jutustava, klassikalisema kirjanduse vastu?

Klassikalisema kirjanduse vastu mul kindlasti midagi ei ole, aga teatav segadustunde tekitamine (või selle kogemine) tekstis meeldib mulle, sest seda saab enda kasuks pöörata. Üldinimlik vajadus mõtestada ümbritsevat maailma ja korrastada mõtteis neid situatsioone, kuhu meelega või kogemata satun, väljendubki säärases hüplikkuses. Mingisuguses häguses stabiilsuses, mida see elu meile lubab, tundub mulle loogilisem ka lühiproosas kasutada isiklikku ja seega ähmasemat tasandit. On hetki, mil ma pole ka ise kindel, kui suur osa mu mälestustest on päriselt olnud ja mille olen juurde mõelnud. Sellega kaasneb omakorda mainitud piiride hägustamine või siis ka juba hägustunud piirid, mida mina siis isiklike aspektide kaudu manipuleerida proovin.

Sa oled ka kunstnik ning proosa on sinu jaoks pigem kõrvaline meedium. Mismoodi tunnetad oma loominguliste impulsside avaldumist niivõrd erinevatel viisidel? Kas tahad tekstidega edasi anda sedasama, mida kunstiga, lihtsalt teistsuguste vahenditega, või toob teistlaadi meedium sinu jaoks välja sootuks uued eesmärgid ja teemad?

Olen oma loomingus ennekõike tunnetuslikkuse etendaja, keskendun läbielatud kogemuste materjalisse tõlkimisele. Mingil määral kasutan teksti samal eesmärgil, kuid ehk seisneb erinevus selles, et objektidega proovin kõditada ebamugavuse või vaenulikkuse aistinguid, sõnad aga töötavad vahetumal viisil. Sõnade kaudu midagi väljendades kaovad isikliku elu barjäärid kiiremini, mis on omamoodi ohtlik, kuid tekitab uusi tasandeid, kus mängida.

Soovita lugeda äkki midagi sellist, milleni sa ise veel jõudnud polegi!

Üks raamat, mida ma aeg-ajalt oma raamaturiiulis sellise okei-ma-nüüd-loen-seda pilguga puurin, on Paul B. Preciado „An Apartment on Uranus“. See on mul selline eriline teos, millesse sain 2020. aastal Tate Liverpoolis autogrammi ka, aga lugenud ikka pole. Veits on piinlik, aga mitte piisavalt, et ei julgeks seda siia kirjutada.

Stella Liivik

*

meil on valida, kas kaks korda elu võ̃i üks kord õ̃nnetus
ma valisin leebema ja saast lõ̃i puhkema
nüüd käin sama rada, mida käis mu vanavanaema
õ̃htul põ̃hku ja hommikul kukega teeviidal kohvi
korjame lahvkalt kraami, et meie naabritele jääks ärritus
ning võ̃imalus süüa laest krohvi
nüüd võ̃tame hinge täis ja viime selle koolipinki
vihkame igat hetke ning heidame endale ette kogenematust ja ebakindlust
otsime kodus üles kõ̃ik haigused ning valame need omale peale
heidame pikali, täis kannatust ning enesekaotust
naeratame ja sureme, sest meil pole enam heledat eilset
ega paremat ülehomset

*

näha kõigi katsumusi
hoomake – see meeldib neile
nokad vajavad pisaraid
rahvas vajab kokku kukkumist
neile meeldib kaos
meeldis ka Kanepi
kuulavad mokad ammuli
kirjutavad esimesse lahtrisse läbipõlenud
viskavad minema enda mõtted
ja ootavad ninamehe käsklust

*

kõige õilsam valik on vaikida
vaikida proovis, sõpradega, üksinda
mida rohkem ma valetan, et mulle meeldib vaikus
seda rohkem valetavad mulle teised, et ma olen täpselt selline ja too
ma ei ole midagi, me pole rääkinud
ma pole vestelnud sinuga pinkidest ning lagunevast aiast,
millele ma vahel jalaga virutan
me oleme sõnelenud ainult inimestest ning nende voodipartneritest
aga rohukeskkonnast, mis meid ei mõjuta, pole poetanud lausetki
sa vist ei tahagi rääkida, sulle sobib ka vaikus
meie ainuke väljapääs on väljapääsmatu, sest haistetakse,
et siin möllab kangestus

*

juuksed, mille olen tõmmanud tekiks
puusärgis, millel on vaid üks nööp
panen pea alla Mats Traadi memuaari
kõikidel lilledel on täna viimane päev
kaks hammast, muu panen veeklaasi
tunnevad viimast korda au rääkides
varbad, mis on ammu jäätunud plassiks
seisavad siiski kassi käppade all
homsest alates helistavad meile vaid naabrid
kes avaldavad kaastunnet inetult rääkida
tahaks, et homme oleks järgnev päev
kuid oleme kord juba loodud elama

*

milleks oodata seda rõõmu, kui see nagunii ei tule
oh õnn ja rõõm, miks meie nõud on olnud 12 nädalat pesemata
ja keegi pole öelnud viimase poole aasta jooksul midagi toetavat
mitte keegi pole päriselt rahul ja me sulame eesti halli massi
koos ilma ja rahvaga
„kui kaunis oled sa“ oli vale loosung, Isamaa
see pole vihakõne, see on satiiriline komejant
meid nülitakse iga talv ja kuskilt ei saa lahkuda
oh, ärge tembeldage mind hulluks
magamata olen terve kooliaasta ning halvasti kukuvad sõnad
mu huultelt lipsama
me kasvatame karmi rahvast – jumal valvaku – ning teeme õelat nalja
ootame vägevat kliimamuutust ning veel kuumemat kuumalainet
kunagi ei lähe paremaks enne, kui me ise ei lähe
mu õitsev Eestimaa

*

et saada lahti endast
peab koju tulema
et lahti lasta kõiksusest
tuleb lüüa soiku luule
kui midagi ei imbu kohvipaksust
tuleb luua uus suhe
et saada lahti kõigest
mis sind ümbritseb
tuleb koju tulla
et mõista neid üksikuid hingi
lahti lasta tühjast olmest
et armuda
peksta vaeseks kinganinad
et lahti lasta
heita voodile ning halastada norus
kommionule

*

teed veelkord head nägu
aga farmatseut siiski sind enam ei aita
mitte keegi sind tähele ei pane
ja vaikselt langetad ka oma hinda
võtad mastist oma viimase lipu
enne õhtut pole enam mõtet hõisata
vabandage, neiu, teist peegeldub ülbus ning
täna kantakse teid läänemere kaldale
poes seisab aga hinnaalandus
näe, säh, võta seda faking leiba

Verilehik

Caspar Vega

Kui te seda loete, siis olen ma juba surnud. Sellest pole midagi – keegi ei pääse. Tõsi küll, ma ei plaaninud enne oma neljakümnendat sünnipäeva surra, aga mis teha. Siin pole midagi karta.

Ja kui te seda loete, siis see tähendab, et Kristjan on üks õige mees ja tegi selle kirja tõesti avalikuks, nagu ma palusin. Teisest küljest polegi see võib-olla nii suur teene. Vaevalt et meie kolkaküla kohaliku ajalehe peatoimetajalt tihti midagi sellist palutakse. Nii et võib-olla tegin hoopis mina talle teene.

Kindlasti on tänuväärt, et Kristjanil õnnestus minu tekst ümber trükkida, sest see tähendab, et ta suutis mu käekirja välja lugeda. Kirjutan käsitsi, sest olen uhkelt vanakool. See minu iseärasus ongi liimiks, mis kogu seda väikest kohalikku tragöödiat koos hoiab.

Mu käekiri on ebakindel ja laialivalguv. Kujutage ette, et köögikombainist läbi käinud ämblikujalad on paksu raamatu lehtede vahele laiaks löödud. Sõnade vahel on veel palju kritseldamist ja mahatõmbamist, alustamist ja lõpetamist.

Kõik algas siis, kui ma pidin kaheks aastaks Tallinnasse tagasi kolima, et täiendusõppele minna. Ma elasin esimesed kaksteist aastat oma elust pealinnas, aga pole ennast kunagi tallinlaseks pidanud ja isegi parimatel päevadel on mu suhe selle paigaga keeruline. Halvimatel on tegu jälestusega, mis täidab kõik keharakud.

Nende kahe kümnendi jooksul, mis ma maal veetsin, on asi ainult hullemaks läinud. Liiga palju on inimesi. Autosid, lõugamist, võõrkeeli. Koledaid hooneid, nii uusi kui vanu. Ma saan aru, et nõukaaegsete hoonete ilgus ei ole eestlaste süü, aga uutega võiks natukenegi vaeva näha. Ainult need punased telliskivimajad Noblessneris on õnnestunud. Üks punkt Tallinnale. Kogu linn võiks selline välja näha.

Varem suutsin ma oma antisotsiaalsust kontrolli all hoida, kui suuremates kohtades pidin käima. Seda seepärast, et ma teadsin, et tegu on ajutise vahepeatusega. Aga kaks aastat on väga pikk aeg elada kohas, mida sa vihkad.

Kuskil taustal olid mul alati mingid eelistused ja esteetikateemalised arvamused olemas, aga see polnud miski, mida ma endale väga oleksin teadvustanud. Näiteks sain ma alati kohe aru, kui

mõni film, mida vaatasin, oli vändatud filmilindile. See on lihtsalt parem ja ilusam kui digitaalne. Nutimaailma patrioodid oma hõredate punaste habemete, õllekõhtude ja kapuutsiga pusadega võivad ükskõik kui valjult röökida sellest, kui äge see on, et sul on kõik vajalik taskus olemas, aga mina teie sektiga ei liitu.

Ülikooli ajal läksime sõpradega neljaks päevaks Rooma. Mu linnaviha polnud tollal veel nii sügav ja isegi kui oleks olnud, siis tegu oli Rooma, mitte mingi suvalinnaga. Pole lihtsalt võimalik kirjeldada neid emotsioone, mida sealne arhitektuur ja õhkkond minus tekitasid. Mul puuduks selleks niikuinii sõnavara, aga isegi parim kirjanik ei suuda teatud asju edasi anda.

Ma ei saa sellel teemal eriti pikalt peatuda, sest pisarad tulevad silma. Ma tunnen juba praegu kerget pearinglust ja mu imeilus türkiissinine tugitool on vaikselt punakaks tõmbumas, nii et liigun jutuga edasi.

Hambad ristis tegin täiendusõppe ära ja tormasin kiirelt maale tagasi. Just nende kahe aasta jooksul hakkasingi kõiki selliseid asju aktiivsemalt tähele panema. Majaplaane, värvikombinatsioone, rõivalõikeid.

Miks teatud asjad kokku sobivad ja teatud asjad mitte? Miks teatud asjad mus teatud emotsioone tekitavad ja teised täiesti külmaks jätavad? Vahel väga harilikul viisil, vahel jälle täpselt tavareeglitele vastupidiselt.

Ja kui ma maaeluga uuesti harjunud olin, tuli tahtmine seda kõike kuidagi ise väljendada. Ma ei pea ennast eriti loominguliseks inimeseks, aga idee oli kohe väga selge ja loogiline – lilleaed. Ma olin vanaema kasvuhoonel lasknud niikuinii koost laguneda ja nende juurviljapeenardega polnud ka midagi ette võtta, nii et otsustasin kõik enda järgi ümber teha.

Ma olen alati öelnud, et ei ela maal sellepärast, et ma puude lõhkumist, ahju kütmist, piiratud võimalusi ja rõvedat lumist talve naudiks, vaid sellepärast, et kui ma liiga kaua peaksin linnas olema, siis tapaksin lõpuks kellegi ära.

Kui irooniline...

Poisid tulid juba esimesel päeval kommenteerima. Naabrimehe tüütud pojad, kellel üksteist kuud vanusevahet. Kommenteerisin vastu ja nad läksid muiates minema. Olin varemgi pidanud naabrimehele ütlema, et ta poistel on midagi viga.

Teismelised on vastikud olevused. Tunnevad ennast võitmatute ja surematutena. Samas ei saa neile eriti midagi teha ka, sest siis lähed paragrahvi alla, et tegid lastele haiget.

Punased telliskivid uute lillepeenarde kaitseks. Lillevalik ise pidi olema lihtne, aga efektne. Midagi, mis on lihtsalt kättesaadav,

mitte liiga keeruline istutada ja mis paari kuuga ilusti õide puhkeb.

Kui telliskivid laotud olid ja ma parajasti mullaga tegelesin, tulid poisid uuesti.

Mis istutad?

Lilli.

Naised istutavad lilli.

Seda, kuidas mu labidas välkkiirusel vanema poisi ratta-kodarate vahele lendas, ei osanud kumbki neist ette näha. Noorem poiss hakkas naerma, vanem läks näost tulipunaseks ja ropendas. Sõitsid koos minema, vanema poisi ratas nüüd pisut logises.

Jätkasin.

Vanad verilehikud, mis asjatult ruumi võtsid, tõmbasin välja ja panin uued lilled kasvama.

Kukekannused, roosad päevaliiliad ja violetsed tokkroosid.

Kujutasin igal öösel enne magamaminekut ette, kuidas see kõik välja hakkab nägema. Olin juba Tallinnas tulnud heale mõttele lõpuks autentne polaroidkaamera muretseda. Ei jõudnud ära oodata, millal seda kõike lõpuks näha ja kindlasti ka jäädvustada saab.

Mitte mälupulgale.

Fotopaberile.

Kaks ja pool kuud hiljem oli kõik täiuslik. Nüüd tagantjärele mõeldes tundub mulle, et tajusin seletamatul kombel, et toimumas on midagi imelikku, sest ma polnud kunagi millegi üle nii uhke olnud.

Enamiku inimeste jaoks on tegu võib-olla suvalise lillepeenraga keset räsitud aeda kellegi päritud maamajas, kus mingi poolvurle sees elab ja ürgmeest mängib. Aga lilli esimest korda vaadates sain ma aru, et mingil moel on see peenar mu elu suurim saavutus.

Polaroidid panen kirjaga kaasa.

Pühkisin pisarad ära ja läksin tuppa kohvi tegema. Aiatool oli juba valmis pandud, et saaksin, kohvitass käes, päikeseloojanguni oma uut vaadet nautida.

„One is nearer God's heart in a garden than anywhere else on earth." Dorothy Frances Gurney.

Hea tsitaat.

Kui tagasi õue jõudsin, oli kõik juba hävitatud. Iga viimne kui lill välja rebitud, punased telliskivid üles kistud, kõik õied mulda trambitud ja isegi mu aiatool ümber lükatud. Poisid olid veel seal ja imetlesid oma kätetööd.

Eesti keel on tavaliselt tugevate emotsioonide väljendamiseks hea, aga teatud tunneteni ei küüni mitte ükski väljend. „Ahastus" kirjeldab võib-olla poolt protsenti sellest, mida ma tol hetkel tundsin.

Noh, vanamees.

Mis nüüd teed?

Olenemata sellest, kui väga füüsiline vorm aastate jooksul kannatada või keha vigastada on saanud või liigesed haiget teinud, endine poksija ei kaota kunagi oma paremsirget. Noorema poisi neli hammast tulid ühe korraga välja ja lendasid aia eri nurkadesse laiali.

Ma ei osanud aga ette näha, et ta täpselt mu istutuskühvli otsa lendab, et tera võiks tungida täpselt sinna pehmesse kohta kaela ja kolba vahel. Silmad jäid lahti, aga surm oli kiire. Vanem poiss jõudis vaevu reageerida, kui nägi, et mul vikat käes on.

Pani metsa poole jooksu, tegi üle oja kolmikhüppe ja hingeldas nagu hüään. Aga sellest polnud tolku. Kuueteistaastane poiss võib küll tuulekiirusel joosta, aga sellel hetkel oli mu adrenaliinilaeng selline, et ükski Jamaika sprinter poleks ka mu käest pääsenud.

Jõudsin talle juba kasesalu veerel järele. Esimene vikatitõmme lõikas ilusti ta vasaku Achilleuse kõõluse läbi. Röökimine kajas nagu ooperimajas. Kui ta juba pikali oli ja märgade silmadega armu palus, ei nõudnud poisi pea eemaldamine mult erilist pingutust.

Laibad on koos verilehikutega kompostihunnikus. Viisin nad igaks juhuks silma alt ära, sest ma tahtsin kindel olla, et jõuan kirja valmis kirjutada ja Kristjanile adresseerida.

Noatorget alguses ei tundnudki, aga nüüd mõnda aega paigal istudes on päris valus hakanud. Võib-olla valisin vale nurga. Pea käib ka ringi ja märkmikul on mõned punased plekid. Fotod on ümbrikus ja need viga ei saanud.

Jätke fotod alles.

N33D KR1NGL1D L11GU74J4D & R4PU74J4D

Mari-Liis Korkus

„Ma olen vanaks jäänud," mõtlen endamisi, kui kuulen yhe[1] endast ligi kymmekond aastat noorema inimese suust, et ta ei kasuta sisuliselt yldse Facebooki — kui, siis ainult (vana)vanematega suhtlemiseks. Alles see oli, kui kõik sinna oma seisan-põllul-päikeseloojangu-taustal-stiilis pilte postitasid või Candy Crushi ja Farmville'i staatuseuuendusi jagasid. Nyyd on tekkinud uus põlvkond, Ʒ-generatsioon või ʒuumerid, kes ei tea, mis asi on Vine või 9GAG, ei kanna kitsaid teksapykse või kes 😂 asemel kasutavad 💀. Nende igapäeva ymbritseb Snapchat ja Y2K-hõnguga mood, nad ei kommenteeri sõbranna pildi all „kõige ilusam (llllll)", vaid „yaaass slayyy queen 💅".

Pean tõdema, et selline mõtteviis tekkis mul alles paari aasta eest. Ei teagi, kas mind tabas See Mystiline Veerandeakriis, ent minu aktiivsesse sõnavarra lisandusid järsku sellised väljendid nagu „vanasti" ja „minu ajal". Hakkasin neid usinasti kasutama, et vastanduda endast noorematele, eriti teismelistele. Märkasin põlvkondlikke erinevusi kõik-võimalikes pisiasjades, näiteks meemides ja soengutes, aga järjest rohkem ka keelekasutuses. Nii võisin näiteks öelda, et *minu ajal* kasutasid kõik teismelised XD[2] emotikoni, või et *vanasti* sai inglise keel selgeks ikka Cartoon Networki, Nickelodeoni ja Disney Channeli, mitte YouTube'i ja TikToki abiga. Mõni minust vanem inimene võib jällegi mõelda, et ah, mis ma ikka torisen, me ju kõik kuulume samasse (noorte)patta, aga ei! Arvestades, kui drastiliselt on maailm viimase paarikymne aasta jooksul muutunud, annab selgesti tunda, kas sinu synniaasta jääb sajandivahetusest ette- või tahapoole.

1 Olgugi et eesti normikeel soosib üütamist, kehastun siinsete ridade vahel aga *yytajaks.* Ning ei, seda mitte Aaviku, vaid hoopis tšätiregistri mõjul. Tšätid on koht, kus suhtlen sõpradega. Niisiis, *austet lugeja*, sina kehastud järgnevatel ridadel minu (keeleentusiastlikuks) sõbraks.

2 Või ka selle variante: xd, xD, Xd.

✨👦👴✨

Selle kõige taustal viskaksin õhku kysimuse, millest mul sageli juhe kokku jookseb. Kui kasutame sõnu *noor* või *teismeline*, siis keda me tegelikult mõtleme? Pealtnäha on nende sõnade tähendused ju iseenesestmõistetavad.

Alustame näiteks EKI yhendsõnastikus leiduvate definitsioonidega. *Noor* omadussõnana tähendab, et keegi on „suhteliselt lyhikest aega, vähe elanud“, nimisõnana on see „inimene, kes on täisikka jõudmas või suhteliselt hiljuti täisealiseks saanud“.[3] *Teismeline* nii omadus- kui nimisõnana on „noor inimene, kes on umbes 11–17-aastane“.[4] Nendest definitsioonidest lähtuvalt võiksime olla yhel meelel, et mõlema sõna tähendusvälja kuulub näiteks keegi, kes on 16-aastane. Okei. Aga kust tõmmata see ylem- ja alampiir? Millal saab lapsest teismeline, millal teismelisest aga täiskasvanu? Kas neid piire yldse ongi?

Pigem on nende sõnade tähendusväli ysna suhteline. Esiteks, see varieerub inimesiti: näiteks teismeiga algab inimestel erinevas vanuses. Meenuvad põhikooli klassipildid, kus mõni klassikaaslane näis välimuselt sobivat veel algkooli ja teine jällegi gymnaasiumisse (eriti selge oli see kontrast poiste ja tydrukute vahel). Teiseks on tähendused kontekstitundlikud: näiteks akadeemias kutsutakse *noor*teadlaseks ka neid, kes muus kontekstis oleksid juba keskealised. Või siis mõnes firmas kannab inimene *noor*spetsialisti staatust ka siis, kui ta Lux Expressiga enam noortesoodustust ei saa; pigem kaob see prefiks ametinimetusest kindla tööstaaži täitumisel. Hea näite võib ka noppida siitsamast n o o r e kirjanduse ajakirjast, mille vahelt sa seda teksti loed:

*Ootame kaastöid kuni **33-aastastelt** autoritelt.*

Noorus võib olla ka mitte pelgalt kindel vanusevahemik, vaid hoopis vaatenurk või seisund. Olen näiteks märganud, et mida vanemaks saavad inimesed, seda enam tugevneb olen-passis-vana-aga-hinges-noor emotsioon. Sellistel puhkudel ei identifitseerita end oma bioloogilise vanusega, vaid rõhutatakse sarnasusi oma noorema minaga.

Vanuse kasvades syveneb ka yks teistsugune nähtus — igayks istub oma mätta otsas ja näitab näpuga endast nooremate inimeste suunas, samal ajal hõigates: „Siia mätta otsa saate te alles siis, kui teie elukaare seier näitab minu vanust!“ Tolle mätta otsast hakkab inimene tegema noortele kõiksugu etteheiteid, neist yks peamisi see, et

3 Vt https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/noor/1.

4 Vt https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/teismeline/1.

Kõnelus:

Mari says: Kinjuta
oma raamat slängis

ELLI: mkm!

Mari says: Poshte?
[miks?]

ELLI: Ei taha! xo

Mari: NUUKS!

T~T

nad pole sellised nagu „kunagised noored“: nende väärtused on teistsugused, nende suhtumine on muutunud, nad on LuMeHeLbEkEsEd.

Jälgin põnevusega kogu seda arutelu hoopis keeleteemade kontekstis, sest noorte keelepruuk on ehk selle vanuseryhma yks iseäralikemaid tunnuseid. Ilmselt on meil kõigil vaimusilmas ettekujutus sellest, kuidas räägib tänapäeval teismeline. Kui luua mingisugune mõtteline skaala, millised on avalikus arutelus sõnavõtjate hoiakud noortekeele suhtes, tekib kaks äärmuspunkti: vasakus otsas räägitakse eesti keele hävingust, paremas aga rikastumisest. Kõrvaltvaatajana näib mulle, et selle skaala mood on natuke rohkem vasakule poole kaldu. Kardetava hävingu taustal muretsetakse enim, kuidas noored oma emakeele yldse selgeks saavad, sest sotsiaalmeedia (ja sellega kaasnevalt ka inglise keele) kiire levik mõjutab märkimisväärselt nende (suulist ja kirjalikku) eneseväljendusoskust. Muret tunnevad nii noortega otseselt kokku puutuvad lapsevanemad ja pedagoogid kui ka need, kellele lihtsalt läheb korda eesti keel. Sest noored on ju eesti keele tulevik.

Minu enda asukoht sellel skaalal on viimaste aastate jooksul järjest rohkem paremale nihkunud. Millest siis selline perspektiivivahetus?

✨🙅👌✨

Kui ma yhel oktoobrikuisel pärastlõunal oma juhendajaga esimest korda magistritöö teema osas mõtteid vahetasin ja avaldasin huvi uurida mitmekeelsust, palus juhendaja seda uuritavat mitmekeelset natuke piiritleda. Otsustasin, et ta võiks olla teismeline. Miks? Meenutades tundus esiti, et see valik oli tookord ysna juhuslik, ent sygavamal sorkides leidsin yles selle õige mälukillu. Kui mõned aastad varem erasmuslasena Rootsimaal seiklesin, kutsus yks yhikakaaslane mu oma lavastust vaatama. Nägin seda kui võimalust rikastada oma rootsi keele pagasit, seega mõeldud-tehtud, vedasin end kohale. Kui lavastus lõpuks kummarduste ja aplausideni jõudis, sain aru, kui sygavalt see mulle tegelikult imponeeris. See oli esimene kord, kui kuulsin kedagi päriselt *förortssvenska*'t[5] pruukimas. Olgugi et see kõlas justkui tulnukakeelena ja dialoogidest noppisin välja vaid käputäie tuttavaid sõnu, pakkus mingisugust kirjeldamatut rõõmu kuulda õpikurootsi keelest rikkamat keelt. Kuna mainitud keelevariant levib just noorte seas, sain järsku pihta, et noored = huvitav keelekasutus. Ja uurimiseks otsitakse ju huvitavat ainestikku.

5 Rootsi keele variant, mida kõneldakse peamiselt kõrge sisserännanute osakaaluga linnaosades. Sarnaseid keelevariante kohtab ka mujal riikides, näiteks Saksamaal, Taanis, Suurbritannias ja Hollandis.

Tol hetkel ma muidugi ei teadnud, kui palju uuringuid oli noortekeele vallas juba läbi viidud.[6] Olgugi et vanuselt noor, olin tollal noortekeele alal täielik võhik. „Nii, noored kasutavad hästi palju slängi, palju parasiitsõnu, neil on palju keelevigu, nad kasutavad palju koledat *estonglish*'it...“ mõtlesin endamisi, kui proovisin ette kujutada, missuguse keeleainestikuga töötama hakkan. Tagantjärele võin öelda, et tol hetkel piirasid minu mõttemaailma stereotyybid noorte kohta. Istusin magistritööd kirjutades (yksi) oma mätta otsas ja ootasin mingisuguse slängisõnadest ja võõrkeelsustest pakatava hordi saabumist. Pidin pettuma. Olin justkui autsaider, kes arvas kõike teadvat, aga tegelikult ei teadnud eriti midagi.

Ysna kiiresti sain aru, et vähemalt noortekeele uurijate ring istub sootuks teise mätta otsas. Nad ei kõnele sellest, kui „valesti“

6 Vt Sali A. Tagliamonte. „Teen Talk: The Language of Adolescents“ — Cambridge: Cambridge University Press, 2016; Kristiina Praakli. „Sissevaade noortekeele uurimisse Eestis: üldist ja üksikasjalikku.“ — Keel ja Kirjandus, nr 11, 2022, lk 1014–1030.

noored räägivad; nende kirjeldustes kohtab teistsuguseid märksõnu: **innovaatiline**, **trenditeadlik**, **kohanemisvõimeline**. 1997. aastal ilmus yhes Põhjamaade noortekeele kogumikus artikkel,[7] mille esimeses lõigus võtab Penelope Eckert tabavalt kokku minu mätta tuumprobleemi: „Noorust nähakse sageli probleemse seisundina, haigusena, teatavat tüüpi hullusena. Täiskasvanute komme vaadelda noori huvitavate, arusaamatute ja mitte kuigi ratsionaalsete isenditena näitab, kui tugevalt üldistab ja moonutab noorteuuringuid keskealiste hoiak.“ Eckert kasutab noorte kui keelekasutajate kirjeldamiseks väljendit *linguistic movers and shakers* (otsetõlkes „keelelised liigutajad ja raputajad“), ja toonitab, et keeleuurijad vajavad noori rohkem kui noored keeleuurijaid.

Vajutasin ajus Ctrl + N ja alustasin uuesti.

✨🧠💡✨

Juuli kakskymmend kakskend kaks.

Viin doktoritööks läbi intervjuud. „Kogu see *Gen Z* on väga kaootiline,“ kommenteerib yks noor. „Me oleme seda näinud nagu nende *boomer*'itega, et nemad on nagu „Ah, ma ei saa noorematest generatsioonidest aru!“ ja nüüd on meil need, *millennial*'id on nende nimed, on ju, et vaatavad, et „Ah, noorematest *generation*'idest [ei saa] aru!“ ja siis on meil *Generation Z*, kellel ei ole veel nooremaid generatsioone, kes on lihtsalt nagu Among Us. Üks hetk tuleb see ka kindlasti.“

„Aga ta jutus on ju iva,“ mõtlen samal ajal. Kas see pole mitte igipõline probleem, et iga põlvkond vaatab järgmisele ylevalt alla?

Zuumerid kasutavad väga palju sotsiaalmeediat — ega asjata kutsuta neid sotsiaalmeedia põlvkonnaks.[8] Me tegelikult ju ei tea, mis mõju see nende keelele avaldab, seda näitab aeg. Samas teame, et täiskasvanud on muretsenud tehnoloogia (ja koos sellega ka võõrkeelte, eriti inglise keele) mõju pärast tegelikult märksa kauem kui viimased kymme aastat. Praegu kardetakse, millist mõju avaldavad koolikirjandite kvaliteedile nutiseadmed (näiteks räägitakse tujukujude pealetungist), ent paarikymne aasta eest valmistasid peavalu hoopis välismaa telekanalid ja SMSid (mis omakorda tõid kaasa lyhendid ja võõrkeelsused).

7 Penelope Eckert. „Why ethnography?“ — Ungdomsspråk i Norden. Stockholm: Stockholm University, 1997, lk 52–62.

8 Andra Siibak. „Digipõlvkonnast sotsiaalmeedia põlvkonnaks. Põlvkondlikku enesemääratlust kujundavad trendid Eesti noorte internetikasutuses.“ — Methis. Studia Humaniora Estonica, nr 21(26), 2020, lk 17–34.

> *1998, EPL*: „Koolinoorte kõnekeel on pungil ingliskeelsetest fraasidest, filmides kõlanud roppustest ning telerist kuuldud reklaamlausetest.“[9]
>
> *1999, EPL*: „Nende sõnul ei oska praegune lõpetajate põlvkond end korralikult suuliseltki väljendada, kirjalikust rääkimata. Ka hindajad näevad aasta aastaga üha rohkem töödes „ü“ asemel „y-it“ ja „ks“ asemel „x-i“, slängi kasutamisest rääkimata.“[10]
>
> *2007, Sakala*: „Vähe sellest, et noored on eesti keele üle külvanud slängiga, me asendame oma igapäevases kõnes varsti juba iga teise sõna võõrkeelest laenatuga. [–––] Eesti keele saatus ripub juuksekarva otsas.“[11]

Tegelikult peabki noortekeelt dokumenteerima, et teaksime hiljem võrrelda, kas ja kui palju on midagi muutunud. Mahukaid andmed Eesti kontekstis sisuliselt napib. Saab kyll lugeda 1980ndatest ja 1990ndatest pärinevaid slängiylevaateid,[12] ent need ei peegelda tolle aja noorte terviklikku keelekasutust, vaid nopivad välja kõige kirevamaid juppe. Noortekeele stereotyyp põhinebki nendel värvikatel näidetel. Teate kyll, see „Ma *surrend*'in selle tunde ja ma *release*'in selle, et kuidas ma saan seda teha ilma, et ma *express*'iksin seda.“

Veebruar, samal aastal.

Asun vaatama yhe Eesti juutuuberi videoid. „Teadus on ikka lahe värk,“ mõtlen endamisi. Ei saa ju iga päev öelda, et ma vaatan YouTube'i mitte prokrastineerimise, vaid hoopis yhe uuringu[13] tarbeks! Kirjutan järgemööda yles kõik videotes kostvad inglis-keelsused: *päris mahlane episood, subscribe'ige-laikige-pange bell notifications, eesti parim reality, see on liiga nasty, juba on error*... Näen mustrit. Inglise keel = sotsiaalmeedia sõnavara.[14] Korraldan

9 Kristel Kirss. „Inglisekeelsed väljendid trügivad koolinoorte igapäevakeelde“ — Eesti Päevaleht, 21.11.1998.

10 Malle Pajula. „Julmalt aus lõpukirjand“ — Eesti Päevaleht, 24.04.1999.

11 Gerly Nugis. „Eesti keele saatus ripub juuksekarva otsas“ — Sakala, 10.03.2007.

12 Vt www.eki.ee/dict/slang/sissejuhatus.html.

13 Kristiina Praakli, Mari-Liis Korkus, Aive Mandel, Elisabeth Kaukonen, Annika Kängsepp, Triin Aasa, Kristel Algvere, Helen Eriksoo, Marion Mägi, Getri Tomson, Liina Lindström. „„Mis keeles ma räägin, *I don't know*“. Eesti sisuloojate inglise keele kasutusest YouTube'is.“ — Philologia Estonica Tallinnensis, nr 7, 2022, lk 263–291.

14 Vt ka Juhan Hellerma. „Doktoritöö: noorte inglise keele lembus väljendub ennekõike laensõnades“ — ERR Novaator, 30.04.2021.

peas paraja ajugymnastika, pyydes need väljendid eesti keelde tõlkida. Mõnele leiutisele näitaks pöidlaga yles, teisega jälle vajuks pöial alla. Näiteks mulle ei meeldi, et *subscribe*'i tõlgitakse „tellima" — mingist tähendusvarjundist jääb vajaka.

Yks hetk kolivad *vanasti* ja *minu ajal* naabruskonda sellised väljendid nagu *cap*, *for real*, *slay*, *sus, NPC* ja *type beat.* Tõmban alla TikToki, kuigi paar aastat tagasi lubasin endale, et see on yks koht, kuhu ma põhimõtteliselt ei roni. Aga saan aru, et kui tahan mõista noorte keelt, peab minust saama insaider. Ma pean hakkama orienteeruma selles *online*-kultuuris, milles paljud nyydisaja noored pesitsevad. Ja seal polegi nii hirmus, ausalt ka!

Yheksa kuud hiljem.

Leian end mõtisklemas: „Kyll on ikka hea, et meil on praegu eestikeelseid sisuloojaid." Ma ei mäleta, et minu teismeeas oleks see kogukond nii suur olnud. Jah, vahel kasutatakse ka võõrkeelseid väljendeid, ent ometi on nende osakaal kõikvõimalike eestikeelsuste kõrval märgatavalt väiksem. Olen ysna mitmelt noorelt kuulnud etteheidet, et eestikeelset meelelahutust napib. Tõsi, seda on palju vähem kui ingliskeelset. Kui olin noorem, siis leidus näiliselt rohkem eestikeelseid saateid, filme, raamatuid, ajakirju, mis olid just noortele suunatud. Aga ajad muutuvad. Keegi ei lehitse enam Spunki, vaid kõik *scroll*'ivad TikTokis. Seega tulebki suunata fookus sellele, kuidas eesti keel TikTokki tuua.

Aprill kakskymmend kakskend kolm.

Transkribeerin doktoritöö intervjuusid. „Minu eesti keel on nii paha," kostab yks noor. Kysin: „Miks?" Ta väidab, et näeb seda isegi ning ka täiskasvanud noomivad teda. „Ma ei taha öelda midagi valesti," sõnab yks teine noor. See teeb mind kurvaks.

Kuidas saab toita emakeelearmastust, kui noorele inimesele heidetakse ette seda, kui „valesti" või „vigaselt" ta räägib? Tagajärjeks võib ju olla vastupidine efekt — noorel tekibki oma emakeelega negatiivne seos. Tal ei pea olema nööbid kurguni kinni, talle peab jätma ka hingamisruumi. Sekundeerin yhe kaasdoktorandi mõttele, et „keel on mänguväljak, mitte lahinguväli."[15]

Viskan täiesti teadlikult oma keeleväljakult välja sellise mõiste nagu *vigane keel*.

15 Lydia Risberg. „Mälestuspilte neliaastakust Värske Rõhu keeletoimetajana. Lydia Risbergi päevik." — Värske Rõhk nr 83, 2023, lk 38.

✨💬✍️✨

Mida ma olen praeguseks noortelt õppinud?

Nad on *isikupärased*. See vanuseryhm on vägagi heterogeenne. Kõigi sõnavara on natuke erinev, noortekeel pole kõiki noori hõlmav keelevariant. Nii nagu on noori, kes on nutiseadmetest sõltuvuses, leidub ka neid, kes haaravad telefoni asemel kätte raamatu. Inglise keelega on neil samuti armastuse ja vihkamise piiril olev suhe.[16] Toon näiteks oma doktoritöö informandid. Yks teismeline väljendas selgelt, kui väga ta inglise keelt ei salli ja väldib selle kasutamist igal võimalusel. Aga yhe teise noore inglise keele oskus teeks silmad ette nii mõnelegi täiskasvanud poliitikule, kes oma tööpostil *peaks oskama inglise keelt*.

Nad on *loovad.* Noortele meeldib oma keelekasutusega mängida, seetõttu võtavad nad uusi sõnu agaramalt omaks kui täiskasvanud. Samas on nad ysna võimekad looma uusi keelendeid, mis täiendaksid eesti keele sõnavara ja nii mõnelgi juhul asendaksid võõrkeelseid väljendeid. Meenutagem, kust tuli näiteks *suunamudija*. Mu lemmiknäide on *kringli* taaskasutus — noortekeeli tähistavat see midagi *cringe*'i.[17] Noored on aaviklikud keeleuuendajad.

Nad on *keeleteadlikud.* Noored kipuvad võõrkeelsusi sageli käänama, pöörama ja väänama nii, nagu seda kirjutab ette eesti keele grammatika („Kui ma kuulan *lyrics*'eid, siis ma väga ei saa *relate*'ida."). Lisaks sellele kohandavad nad oma keelekasutust vastavalt suhtlusolukorrale; selle kaudu peegeldab noortekeel keele kylluslikkust ja mitmeotstarbelisust, keel on justkui mitmetasandiline ökosysteem.[18] Näiteks kõneleb noor omaealisega ja täiskasvanuga erinevalt. Esimesel juhul peetakse *estonglish*'it ja lyhendeid omavaheliste vestluste loomulikuks osaks, teisel juhul on noore eneseväljendus palju hoolikamalt yles ehitatud. Yks uuring muuseas leidis, et kuigi noored ja täiskasvanud märkavad keelekasutuses põlvkondlikke erinevusi, tajuvad eriti just keskealised, „et eri inimestega ja eri olukordades nad oma keeletarvitust ei muuda."[19] Seega võiks justkui spekuleerida, et noored on erinevate keelevariantide suhtes vastuvõtlikumad.

16 Virve-Anneli Vihman, Kristiina Praakli, Maarja-Liisa Pilvik, Mari-Liis Korkus. „Kas noored on inglise keelega *obsessed*? Millest räägivad korpusandmed?" — Philologia Estonica Tallinnensis, nr 7, 2022, lk 292–322.

17 Vt ka Helena Aadli. „Puust ja punaseks: *cringe*" — Müürileht, 04.08.2021.

18 Marja Vaba. „Elujõuline keeleaed ei vaja suuri kärpeid" — ERR, 04.07.2023.

19 Miina Norvik, Renate Pajusalu. „„Mina räägin kõigiga ühtemoodi, omas stiilis": Eestlaste arvamusi keelest ja keelekasutusest." — Akadeemia, nr 7, 2022, lk 1202–1238.

✨🪞😈✨

Ma syndisin 1996. aastal. Kuigi ma tahan mingis mõttes vastanduda Z-generatsioonile, on mul hea meel, et meil on ka midagi yhist — me kasvasime kõik yles nutiajastul. Kui minu vanemate põlvkond saab ilmselt oma nooruspõlve meenutada päevikute ja yksikute fotode abil, siis minu andmevaramu on kõvasti suurem. Kui MSNi ja Mängukoopa[20] aegadest säilitasin endale vaid paar symboolsemat vestlust, siis kesk-kooliaegadest on ainest palju rohkem: olen talletanud kõiksugu tšäti-vestlused, postitused, sõpradega klõpsatud fotod ja filmitud videod. Ma saan päriselt kuulata ja lugeda, missugune oli mu keel kaheksa või enam aastat tagasi. Teaduslikust vaatest pole selline lähenemine just kõige optimaalsem, ent väike eneserefleksioon aitab vähemalt yksikisiku näitel näha, mis ja kui palju on muutunud.

Yhest kiiksust sain lahti yheainsa märkuse mõjul. Nimelt korjas 13-aastane mina netisõpradelt (ehk kollidelt — kes teab, see teab) yles harjumuse kirjutada kirjavahemärgid tyhikute vahele. See nägi minu hinnangul väga *a e s t e e t i l i n e* välja. Õnneks ytles minu emakeele-õpetaja (ole Sa tänatud), et ma jätaks selle esteetika sinna arvutisse ega tooks seda rohkem oma kirjanditesse. Leppisin kyll kaotusega, kuid sain ka teismelisena olulise õppetunni. Vigade tegemine on okei, sest nende kaudu saame targemaks.

> Tsau ! ♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫
Igatahes ammu pole kohtunud/ rääkinud , arvasin , et kui saad siis äkki saaks kokku ? Noh läheks raamatukokku vms . Täna ma lähen Lätti ja tagasi tulen alles neljapäeval . Seega mul reede vaba . Aga 19-24 . juuli ma laagrisse , seega laupäev kah ei sobi . Ning 25-26 . juuli samuti ei sobi , sest lähen Viljandisse . Alates 27 . juulist olen kuskil RAUDSELT nädal aega vaba . Igatahes kirjuta mulle vastuseks mõni kp , millal saaks kokku ja kirjuta samuti veel vastu , mis päevadel sa ei saa . Loodan , et vastad . Ma neljapäeval alles saan vaadata vastust . Helista siis , AGA mitte mingil juhul siis kui ma Lätis või laagris . Järgmine nädal laupäeval võid veel helistada 🙂

Igatahes loodan , et viitsisid lugeda .

Sayounara ;d

Ahjaa , raamatukogu ei tööta L-P ja see kiri oli kirjutatud 12 . juuli 2009 kl . 12:05 (et sa kuupäevad jne sassi ei ajaks)
Bye ! ♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫♪♫

Saada vastus | Uus kiri | Kustuta kiri

20 Vt Anett Peel. „Mängukoobas — 2000ndate laste *safe space*“ — 4dimensioon, 13.01.2021.

Igayks on yks hetk kuulunud Kringlite Liigutajate ja Raputajate Klubisse. Vanadel kaladel tuleb hakata tajuma tänapäevaste noorte biite ja võbesid.[21] Tsiteerides siinkohal restorani Pepe's (kunagist) teenindajat Mihklit, on meil kõigil valik seda teha kas „ainsuses või mitmuses". Kui me hakkame noorte keelekasutust üldistama üksikute näidete (näiteks tänaval juhuslikult kuuldud sõpradevahelise vestluse) põhjal, on stereotüübid lihtsad tekkima; tegelikkuses on pilt palju kirjum ning nende keeles leidub rohkelt variatiivsust. Siinkohal ehk tõesti pädeb võrdlus lumehelvestega, sest nii nagu lumeebemed on ainulaadsed, on ka seda noored.

Mitmust vajame ka teises mõttes — mida rohkem inimesi on noorte keelekasutuse suhtes avatud, seda tõenäolisemalt muutub valitsev „noorte keel on halb" diskursus. Nii nihkub fookus laimu külvamise asemel teistele, olulisematele teemadele: näiteks küsimustele, kuidas toita noorte eesti keele huvi või rikastada nende keelepagasit. Ainsuses jäämegi eri mätaste otsa istuma, mitmuses vallutame aga (Munamäest suurema) mäe.

21 *Võbe* tähistab *vibe*'i. Vt Tuuli Põhjakas. „Toomas Hendrik Ilves usub eesti keele elujõudu" — Postimees, 15.03.2023.

Eenok Roode

[PEALKIRJATA]

***

igal hommikul mind kylastab kurbus
see tagasilendav lind
palub et iseendal tiivad luuni ma kärbiksin

***

neil päevil: allikad kasvavad jõgedeks, telliskivist kasvab Linn

***

8 miljardit silmapaari taevas
tolmusele riiulile veetud rist
(kõiksus kuulatab; kõiksus räägib kaasa)

***

me ymber lagunevad seinad
tõstame pilgud: appikarje yhe akna kyljes

***

yks lind lendab vastu välisseina
ta suled saavad suitsuks korteris teisel pool

***

pean toast väljas rahunemas käima
kõnnin ja kõnnin edasi
ja koridor on pikem kui tallinna maantee

***

linnaväravad
udu ei koputa enne sisenemist

***

tuled mulle õhtusele rongile vastu
kodulinn tartu

***

mu sõrmed käivad mängimas su soojades lossivaremetes
missest et sammal kasvanud on peale
iidseid kive selle alt avastan

***

teise ringi suudlused ila läppund kleepuv
peedu poe ees suletud aknad kommil silikaadi maik

***

mult kyljest rebitud hinnasilt sinu nimega
valus on vabastav on aga liimijälg nahale jääb

***

kevad meis päikest kasvatab kuni see sulab kokku ja vajub yles
hommikul mustendavad vaid ehituskonstruktsioonid

***

vihma vulin lapitud asfaldil
sinised metallkered, akendesse surutud võõrad näod

***

nyyd jääb vaid kaks:
neoonkiri kes sa petad meid öös syttides ja virvendusena kadudes
ning sina kes sa astud lompi

***

kirveteral pole sõrmi lugemaks kokku su aastaringe
kõrgeks kasvanud puu yle oja metsatukas

***

olla ulmadest rase –
lõhkeda syndivate liblikate tiivajõust

Kummirong ja tähed

Getriin Kotsar

Rong tuhiseb. Tume taevas ja helkiv asfalt. Varakevadine õhtupäike, mis paistab paksude raskete pilvede alt. Kased, tammed, mahavõetud lehised, mingid puud, mille nime ma ei tea, porilombid, põllumaad, üks mees kummikutega, teibad, üksikud majad. Terved elud mahuvad rongi väiksesse aknaruutu mööda vihisema.

Imal kummikommi lõhn. Minu kõrval istub väike tüdruk, kelle jalge ees on suur punane kilekott. Ta võtab selle seest peoga kummikomme, mis on roosat värvi. Vaatan ta poole ja näen, et tüdruk vaatab videot: „I just gave birth + tips". Hüva. Enne kui jõuan pilgu täiesti ära pöörata, näen, et ka temal on jalas kummikud. Mina pole suure sula ja vihmaga arvestanud, vahin oma kulunud tosse ja seejärel uuesti aknast välja.

On üks film ühest mehest, kes läkski sohu elama. Ma ei ole seda veel näinud, aga ma tean, et see on Jupiteris üleval. Mina ei suudaks vist nii elada. Mul pole soo vastu midagi, aga mind painab mõte igavesest niiskusest ja pidevast kummikute kandmisest. Mulle meenuvad ka kahepaiksed ja hallitus, mis sügisel ja talvel mu aknaraamidele tekib. Korteriomanik ütles, et see olevat normaalne.

Mulle meeldivad müra alla liigituvad helid (*pink, white, brown noise*). Rongis surun tropid kõrva ja paari sekundiga loon endale müramulli, mille sees unele suikun. Ekspressrong, vähe peatuseid. Mina aga sõidan ja sõidan, triivin ja triivin, pea käib kord paremale ja siis jälle vasakule. Mulle meeldib magada ja ma uinun väga kergelt. Näen unes neidsamu puid ja põõsaid, unarusse jäetud jaamahooneid, siniseid kitsi ja aina suuremaks muutuvaid kummikarusid, piletimüüjat, meest, kes hakkab kõndima sohu ja enam tagasi ei tule, lendavaid linde ja kummuli keeratud taevast, telefoniposte ja kahte paari kummikuid, mis jalutavad käest kinni hoides aina kaugemale. Rongis on hea magada. Rong sõidab kaugele.

Ärkan pissihäda peale. Jälle. Ma lugesin, et naistel on väiksemad põied kui meestel, järelikult olen ikkagi naine. See, kes mingi hetk sünnitab ja saab lapse. Sellise lapse, kes hiljem sööb rongis pesemata kätega kummikarusid ja vaatab TikToki videot naisest, kes on omakorda lapse saanud ja jagab selle kohta soovitusi. Noh, et näiteks kui tahad tütart, siis söö sidrunit, või kui poissi, siis seksi

näoga põhja poole vms. Mulle tundub, nagu oleksin midagi sellist kuulnud. Aga võib-olla nägin unes. Kaalun, kas ajada end püsti ja minna sinna kummalisse valgesse vetsu või kannatada. Otsustan viimase kasuks.

Ma jõuan pealinna ja näen poes virsikumaitselisi kummikomme. Nad sosistavad mulle: „Tule-tule, võta meid. Me oleme nii head. Me tahame sind ka, hihihi.“ Ma ei lähe ega võta. Ma leian endas jõu ja kahman, jalad ristis, riiulilt sojajoogi, sest mu elukaaslane ütles, et mul kasvab vunts ja sojas pidavat olema östrogeeni. Mul on olnud terve päeva tunne, et keegi kohe tuleb ja ütleb mulle: „Noh, Peeter, sina või?“ või siis: „Vabandust, härra, aga kuhu poole jääb...“ Lollakad.

Balti jaamas on alati nii räme kusehais ja vahel ma mõtlen, et see on mul ninas kinni. Noh, et tegelikult seda lõhna pole, aga kuna ma juba tean, et seal niikuinii haiseb, siis mu nina hakkab seda ise tootma. On ju rõõm astuda rongile kohas, kus haiseb nagu sõnnik, ja jõuda paari tunniga kuselõhnalisse pealinna. Eluring. Kuulen selja tagant räuskamist, mis jõuab aina lähemale. Mingi mees karjub telefoni, kuidas ta ei oleks rongist maha jäänud, kui see oleks pikem olnud. Juurdlen selle loogika üle terve õhtu.

Vaidlesime mõni aeg tagasi elukaaslase ja ta sõbraga, et kas need tähed, mis on suurelt maja küljes – TALLINN –, kas need olid kunagi suuremad. Mina ütlesin, et ei olnud, nemad ütlesid, et olid, ja siis ma ütlesin, et neil ei ole õigus, sest mina sõidan rohkem rongiga kui nemad, aga nemad ütlesid, et ma olen nii noor, et mina ei teagi midagi. Ei tea tähtedest, sünnitamisest, aknalauahallitusest ega soos elamisest. Sõida, kaugele tahad.

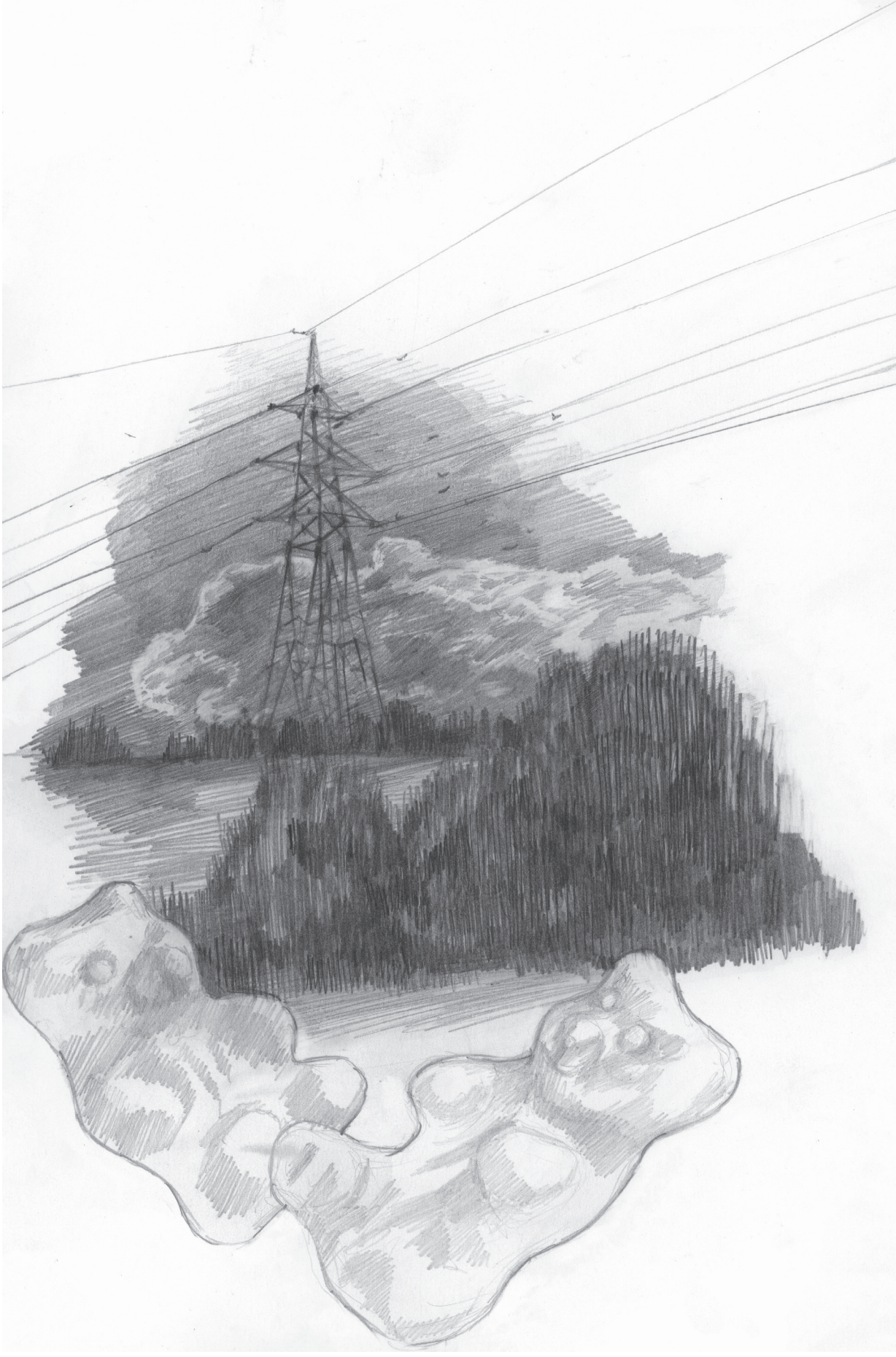

Karola Ainsar

*

igatseda oma pisikest venda

end
suve päikeselõõmas, kartulivagude vahel
keha kaetud higi ja mullaga
käed madara embustest katki

ma seon räti ümber pea ja ulatan vennale käe
ma küsin temalt midagi
aga tema räägib mulle hoopis muust

Kuidas ma saaksin kirjutada kellestki teisest kui endast?

Ja too ema, ta läks mulle korda. Eriti siis kui ta puupakul kirvega kukepea maha lõi.

Ma mäletan end nii. Detsembrikuu käte vahel. Ma hammustasin neid tugevasti, et tagasi enda juurde pääseda.

Ja ma mõtlen lõkke peale. See on midagi suurt! Kuidas ma saaksin mitte!

Ulatada käed tule poole, nii nagu kirikus. Ulatada käed tule poole, silmad kinni, ja sosistada salajasi loitse.

*

mets huilgab
ja mina selle sees
kükitan järve kaldal
oks käes
joonistan vee peale
s
sss

ning ritsikad laulavad

huvitav
kas jagada suud meestele
või lugeda sellega Taaveti laule

*

ma ei ole ammu kirjutanud sinust
ainult unes
sind
sulle näidanud

me pole ammu olnud
sama unenäo sees
varbad teineteise poole
ma vaatan maha
sinu põske
ma näen
sind
nii selgelt

mu peopesa külma maakivi peal
hoian ja
ei võta ära

Mu peopesa külmas Doonau vees. Ma pesen oma näo selgeks ja lähen koju tagasi.

*

sind armastan ma salaja
koidu aal kui veel magad
toon voodi kõrvale vett

*

mu ema vahel
muuseas
ütleb
kuidas armastada
et kuidas on õige
ja kestab kaua
et liiga tihti ei tohi külla jääda
muidu lämmatan armastuse ära
korter ei tuuldu kui mina olen
et vahel tuleb minna
aknad lahti jätta
ning liialt tihti pole üldse armas
kahe eest nõusid pesta

kes tahaks olla üksteise jaoks
iga päev
nii et aknad on suletud

Karola Ainsar (23)

Esimest korda ilmusid sinu luuletused Värskes Rõhus juba 2019. aastal (VR 57, lk 42—45) ning juba toonastes tekstides paistavad silma hea kujunditaju ja struktuuritundlikkus. Kuidas sa luule kirjutamiseni jõudsid?

Ma elasin Tartus, kui mu tekstid siin esimest korda ilmusid. See võis olla mu teine aasta seal. Tartus juhtus palju ja hoopis teisiti kui nüüd Tallinnas. Seal näiteks kehtib reegel, et kui kellegi peale mõelda, kohtad teda peagi. Kui pole õige aeg, tuleb keegi teine sama igatsust täitma. Mulle meenub mind Ǥenialistide Klubis aia tagant kõnetanud mees, kes kandis sama nime nagu tema, keda ma juba pikalt oodanud olin.

Kuna mind huvitas (seni huvitab!) lavaluule, olin tihti TarSlämmi üritustel pealtvaataja. Luulet kuulates kaovad read ja nendest saab rütm. See mõjus mulle vahetult ja piisavalt teravalt, et suurt huvi tekitada. Samuti oli see suurepärane igakuine meeldetuletus rohkem kirjutada. Tasub märkida, et kõige eredamalt mäletan ma Aliis Aalmanni etteasteid. Ma ootasin ta tekste väga ning ta oli oma hapruses ja väes mulle suureks eeskujuks. Seni on.

Enne Tartut kirjutasin ma pikki emotsionaalseid ja äärmiselt tooreid tekste, ja jagasin neid oma eesti keele ja kirjanduse õpetajaga. Ta kommenteeris tekste ja soovitas, keda lugeda. Ma arvan, et tänu tema eeskujule ja suunamisele ma kirjutama hakkasingi.

Mida sa veel peale kirjutamise teed?

Ma mõtlen vahel, kuidas seda öelda. Öelda, et ma maalin. Ma maalin. See kõlab naljakalt. Võib-olla tahan ma öelda, et peale kirjutamise tegelen ma ka visuaalkunstiga.

Hetkel tegelen ma maalis põllumotiivi kujutamisega. Suvel maal olemine on mulle meelde tuletanud, miks mind põllud huvitavad. Ma olen nendest ümbritsetud. Tallinnas stuudios läheb tihti meelest, kus mõni impulss alguse on saanud. Algläte on nagu allikas, kus oma nägu pesta tuleb.

Mõni kultuurisoovitus?

Lugemiseks tundub praegusel ajal hea midagi Jyrki Siukoneni „Vasara ja vaikuse“ ning Haruki Murakami lühemate ja pikemate vahepealset, näiteks Loomingu Raamatukogus ilmunud Jean Echenoz̨i „Jooks“, ent peale kõige muu on oluline võtta hetk Milan Kunderale.

Üle rohumäe ema juurde

Liisi Iling

Liina jõuab, pahkluud mudased, üle rohumäe ema juurde. Kevadel on mägi mudane ja libe. Ta kukkus nõlvale jõudes hetkeks lausa käpuli maha ja vinnas end kasepuu okstest haarates hädavaevu püsti. Päike piilub lillade vihmapilvede varjust. Suvi tuleb. Juba praegu on oksadel pungad, õige pea ka puudel õunapunnid ning varsti sinavad põõsad marjadest.

Tütar tervitab ema sooja naeratusega ja asub muljetama.

„Isa ütles, et tuleb täna siit sinu juurest läbi. Pidi poest roosipõõsad ka võtma. Ma ei tea, kas Timo ja Mati tulevad. Tead ju küll Timo, tal on sinu juurde raske tulla, ja Mati jäi märtsi alguses üksi. Täiesti uskumatu lugu. Suvalise teisipäeva varahommikul pakkis Birgit lihtsalt oma kodinad kokku ja tõmbas teadmata suunas minema. Aga neil on ju kolm last. Milline ema jätab oma pere, omaenda lapsed niimoodi päeva pealt maha? Keegi ei tea siiani, kus või kellega ta on. Mati on täiesti murtud. Raske on venda sellisena näha."

Liina asetab moonakoti heki äärde pingile, võtab sealt pappnõude nutsaka ja toidukarpi pakitud, mustsõstardega kaunistatud küpsisetordi lõigud. Ta jääb hetkeks marju silmitsema ja muigab.

„Kas sa mäletad, kui väga ma lapsena marjakorjamist ei sallinud? Ei salli ju siiani. Vanaema manitses mammusid suhu pistes ikka, et kui sina minuvanune olid, siis sa lausa ootasid, et saaks sõstrapõõsaid puhastada. Tead ju küll, ta on meid alati omavahel võrrelnud ja püüdnud minus sind näha. Lausa vägisi. Aga ma ikkagi ei korjanud, sulistasin varvastega jahedas tiigivees, söötsin saiakontsikutega kalu ja olin mahlakeedu juures tädile tülinaks."

Ta laotab pingile kaks õhupallidega kaunistatud papptaldrikut. Tõstab tordilõigud taldrikutele ja limpsab keelega üle kohupiimakreemiga kaetud mullaste sõrmede. Ohkab.

„Elu on ühtäkki keerulisem kui lapsepõlves. Siis ronisime ikka suviti neljakäpukil rohumäest üles ja jooksime kolmekesi võidu mäest alla sinu juurde. Sa jälgisid meid mäe jalamilt kullipilgul, kuid ei öelnud kunagi ühtegi kurja sõna. Isa hõikas alati tiigi äärest vihaselt: „Ei jookse! Kukute endil pead lõhki!" Kuid sinu valvsa pilgu all saime muretult lapsemeelsed olla. Hoolimata sellest, et Timo ükskord kukkuski. Oh seda kisa ja kära, kui isa jooksis, nuttev laps

süles, tänava lõppu koolimajja arstile helistama. Timol on ju siiani otsa ees roosakas arm, õmblusaugud kalliskivideks.“

Liina ulatab emale taldriku. Emal tundub hea meel olevat, et tütar ikka ja jälle tema lemmiktorti valmistab. Ka Liina meel lahtub emaga koos maiustades. Ta sööb kooki, kuid jääb seda siis ainiti vaatama.

„Ma mõtlesin täna öösel Matist. Ei saanudki vist õieti magada. Mul on tema pärast kole suur mure. Laste pärast ka. Kah ema, see Birgit! Ega Matigi pole musterisa või -abikaasa olnud. Või mihuke see musterabikaasa üldse olema peaks? Aga asju saaks omavahel ajada inimlikumalt ka siis, kui jooksuaeg peale tikub. Milleks on vaja lastele liiga teha ja sundida neid kasvama emata? Ja veel päeva pealt. Ühel hetkel on ema ning järgmisel hommikul enam ei ole. Ja nüüd nad ei teagi üldse, kas Birgit tuleb veel tagasi või millal lapsed teda näevad. Kas üldse enam näevad. Ja kuidas Mati nüüd kolme lapse kõrvalt rööpräheldud saab.“

Liina kahmab lusikaga ema taldrikust kooki. Nägu kisub hapudest marjadest krimpsu. Tütar pöörab igatseva pilgu emale. Ema on hea kuulaja. Tema juures valitseb alati rahu ja vaikus. Liina saab olla üdini aus ja rääkida kõikidest mõtetest, olgu need millised tahes, ema tundub tütrega alati nõustuvat. Ta ohkab.

„Ma olen mõelnud, et võibolla ma ei tahagi lapsi. Ei, ema, mitte sinu pärast. Tädi küsis ükskord sama, aga asi ei ole tegelikult üldse sinus. Ma kunagi kartsin küll ja mõtlesin lapsena tihti selle peale. Aga ega minul ei pea sünnitus ju nii raskelt kulgema. Kusjuures vanaema ütles küll, et minul on vist isa puusad. Et ema puusad olid palju kitsamad ja selle pärast ma siia ilma keisrilõikega tulingi, Timo tuli ju ka. Aga ei, ema, asi pole selles. Ma lihtsalt ei ole vist emaduse materjalist tehtud. Ma tõsimeeli ei kujuta ette emaks olemist.“

Liina asetab moonakoti maha ja kükitab selle kõrvale, harutab ajalehe sisse pakitud kollased tulbid paberist lahti ja toetab need hetkeks põlvele, samal ajal jutuvada jätkates.

„Ma tähistan oma sünnipäeva alati kõige meelsamini koos sinuga, ema. Isa tahtis jälle mulle ja Timole peo korraldada. Me pole siiani suutnud kuidagi isale selgeks teha, et me ei soovi oma sünnipäeva niimoodi veeta. Igal aastal tuleb see päev jooksuga ja tormab mürtsuga külje pealt sisse. Raputab üllatuslikult, nagu seda eelmine aasta poleks olnudki. See on mõru päev, eriti Timo jaoks. Sina saad ju sellest aru, eks, ema? Aga võib-olla peaks sel aastal siiski midagi tegema. Ehk peletaks Matil mõtteid eemale ja meelitaks Timo ka kodust välja. Oleks tore, kui sinagi tulla saaksid. See on ju sinu päev ka.“

Ta võtab kotist veega täidetud kaheliitrise limonaadipudeli ja valab Põltsamaa marineeritud kurkide purgi ääreni täis. Liina

käed on kevadtuulest kanged. Ta ajab veepudeli ümber, uputades tennistesse mähitud varbad jääkülma allikavette. Ta vannub sosinal, kuid hakkab siis pead vangutades itsitama.

„Kas sa mäletad, kuidas me talviti kolmekesi Mati ja Timoga pampudeks riietatult mööda teed kooli läksime ning alati sinule lehvitasime? Timo lehvitas ikka kauem ja pidi meile järele jooksma. Talvel ei saanud ju üle rohumäe kooli minna, lumi ulatus meil vööni. Ükskord oli see kodu juurest tänavale viiv kruusatee nii libe, et kukkusime juba ukse ees küljed märjaks. Sikutasime üksteist kordamööda kraavist välja ja kukkusime siis jälle robinal märjale jääle kummuli. Lõimegi lõpuks vihaselt käega ja sumpasime vesises sulalumes üle rohumäe. Olime kooli jõudes märjad kui kaltsud, lumi sulas läbi kombeka aluspüksteni välja. Me jäime Matiga mõlemad nii haigeks, et pidime koos kaks nädalat haiglas olema. Ma olin alles esimesse klassi läinud ja ise veel kirjatähti lugeda ei mõistnud. Mäletan, kuidas Mati mulle ära köhitud häälega Pipi Pikksuka jutte ette luges."

Liina sorgib mudaste tennistega märja liiva sisse ümara lohu ja jätkab katkenud mõttelõnga.

„Mati toetas mind alati, isegi siis, kui ise omadega maas oli. Ja mis nüüd? Kuidas ma saaksin vennale abiks olla? Enam ei aita see, kui juturaamatut ette lugeda või marraskile kukutud põlve peale puhuda. Ma ei suuda tema hingevalu ära võtta ega ka kuidagi teisiti aidata. Võibolla olen ma isekas ja üritan end lihtsalt välja vabandada, aga päriselt ka. Ülikoolis on väga palju õppida, loengutele kulub terve igavik ja kuidagi pean ju üüri ka maksma. Kandideerisin eelmisel nädalal Haapsalu kaubamajja jalatsikauplusesse tööle, kuid keegi pole veel helistanud. Kahe nädala pärast ongi jälle ühikas üüripäev. Küsiksin Timo käest, aga ma ei oska enam ka tema valu ära võtta, ema."

Ta kühveldab tenniseninaga kaevatud august sõrmedega liiva. Kougib mitu head peotäit, et auk piisavalt sügav saaks. Pühib siis liivaniisked sõrmed pükstesse ja jääb küünemusta põrnitsema.

„Kas sa mäletad, ema, kui me Timoga suviti rohumäel metsikuid tulpe korjamas käisime ja sulle ka alati ühe kimbu tõime? Ma pole enam aastaid näinud neid lilledest valendavaid nõlvu, mis lapsepõlvest meeles on. Timo sidus alati kimbu erilise hoolega sinise pakinööriga kinni. Tõmbas lausa umbsõlme peale. Sulle tehtud kimp sai alati kohe eriliselt uhke. Uskumatu, kui palju rõõmu ühed lihtsad lilled meile kõigile pakkusid."

Liina tõstab veega täidetud purgi auku ja asetab tulbid sinna sisse. Lilled nõjatuvad ema poole ja neist kumab läikivale kivile kollane vari. Liina noogutab otsustavalt.

„Jah, ma arvan, et oleks mõistlik täna ikkagi väike istumine korraldada. Isa on alati öelnud, juba siis, kui me väikesed olime, et tema ei näe selles päevas kurba sündmust, sünnipäev on ikka pidupäev. Ma ei nõustu temaga endiselt, kuid ehk aitab pere keskel istumine Matit. Võibolla aitab see meid kõiki."

Liina võtab kotist kuldsete ornamentidega kaunistatud küünla. Pisar voolab üle põse. Ta vangutab pead ning lööb pilgu maha.

„Püüdsime hommikul Matile nõu anda. Et kuidas tema pereelu olema hakkab, kui lastel ei ole enam ema. Isa ütles, et nüüd on tal aeg peeglisse vaadata ja iseendale ütelda, et on suuteline kõigega toime tulema. Suuteline tegema hommikusööki, vannitama, saatma kooli ja lasteaeda. Vaatama üle koolitükid ja aitama venekeelse luuletuse pähe õppida. Jälgima lapsi igal sammul ja hoolitsema selle eest, et nad rohumäel joostes pead lõhki ei kukuks. Ise samal ajal kõik majapidamistööd ära tegema ja veel perele raha ka teenima. Kõike tuleb teha, isegi mustsõstraid korjata ja ema pähe emadepäevakontserdile minna. Jah, isa käis ka ju paar korda, kui tädi tulla ei saanud. Ühel emadepäeval istusime kõik koos kunstiklassis, kakskümmend üks kolmanda klassi jõnglast ja lapsevanemad, ning maalisime vildikatega emadele lillelisi kaarte. Õpetaja pani kassetimängijast laule ja kõik laulsid rõõmsalt kaasa, huuled vildikarohelised.

Ema, sinust ongi mu laul,
väike ja lihtne see viis.
Ema, sulle rõõmuks see laul,
mured kõik minema viib.

Timo ja minu tillukesed silmad valgusid vett täis, me ei talunud sellest laulust silpigi. Jooksime klassiruumist nuttes välja."

Vihma hakkab sabistama. Liina süütab tiku, mis kustub pea kohe, kui sellest helekollane leek läigatab. Ta saab suure vaevaga küünla põlema ja asetab selle ema ette. Ta silmitseb värelevat leeki.

„Võib-olla ma ikkagi peaksin siia rohumäe taha mõneks ajaks Matile appi tulema. Kui mina ja Timo sündisime, siis tuli isa õde ju ka suveks koduküla tagasi, et lastekasvatamise juures aidata. See oli isetu tegu. Mõtle, mis oleks kõik olnud, kui ta oleks jäänud päriseks."

Liina korjab määrdunud pappnõud pingilt kokku ja topib koos ajalehtedega kotti. Veel enne, kui ta kodu poole teele asub, vaatab ta hetke küünalt, tulpe ja vihmast sopaseks pritsitud kivi.

„Lapsepõlves oli kõik lihtsam. Rohumägi valendas tulpidest, lumi oli vööni ning marjad olid magusad. Olid isa, Mati, Timo, mina ja rohumägi."

Liina märjad põsed helgivad kristalselt. Ta vaatab ainiti vaikivat ema.

„Head aastapäeva, ema!“

Liina võtab kompsu kaenlasse ja asub kodu poole teele. Ta rühib mudas libisedes rohumäest üles. Haarab puuokstest, et end kuidagi püsti hoida. Teekond on vaevarikas. Rohumäele jõudes heidab ta pilgu veel emale, kes mäejalamilt tütrele järele vaatab, ja kaob siis rohumäe küürus selja taha.

Richard Annilo

*

sinu erkkollane aura paneb mind sprintima
viivuks paitab mind nagu siidine vatitekk
viivuks sulab kui nuga läbi toasooja võ̃i
sa tekitad toredaid tundeid
aga mitte nagu kosmiline tähendus
vaid rohkem nagu mu kõ̃ht on valus naermisest
vähem nagu mm jaa see on tore
rohkem nagu ma olen pimestatud ja halvatud

*

tol õhtul, kui uduvihm niisutas maad
ning õhk virvendas seeneootusest
ilmutas mulle end päkapikk

ta hiilis puu tagant õhtuhämaruses
siis kui teised olid juba koju läinud
ja seal me seisime – kõrvuti
keset lõpmatult sügavat männimetsa

tal oli seljas pruun määrdunud nahkne kasukas
ta kasimata habe oli krussis
ja ta kiilast pead kattis tumepunane müts

ta teretas viisakalt
tutvustas end
ja vestis seiklustest kaugetel maadel
kohtumisest olenditega teisest dimensioonist
reaalsusest, mis reaalsem kui reaalsus ise
lõpmatust abstraktsest hüperruumist

ta kutsus mind kaasa
enda koju külla, seda oma silmaga nägema
ja oh, kuidas ma tahtsin minna
seda kõike oma silmaga näha

aga ma tardusin

ehmusin ootamatusest
ja kogelesin midagi keelduvat

ta kergitas oma tumepunast mütsi
jättis minuga viisakalt hüvasti
ja juba oligi läinud

jäädavalt kadunud
tagasi õhtuhämarusse
lõpmatult sügavasse männimetsa
seeneootusest virvendavasse
uduvihmast niiskesse õhe

*

jõelaeval istub kortsuline habemik
kes õngitseb sogases vees varsti üle aasta

jahe enesekõhkluse iil teda ei kõiguta
novembrikuu teda ei morjenda
ta matsutab kareda habeme all
ning lootuse puru jääb silmist pühkimata

aga linnud on juba ammu lõunasse lennanud
kalad kaugele ujunud
ja inimesed kodudest lahkunud

talle vist unustati öelda

me olemegi juba kohal

ma pole kindel, kas sa aru said
meie. oleme. kohal.
kuhugi edasi jõuda ei ole vaja

ma mõistan, see on natuke ootamatu
las ma selgitan

sadu aastatuhandeid tagasi
unistasid meie esivanemad maailmast kus
poleks ohtu vihmast ega külmast
ussihammustustest ega karurünnakutest

mõned sajad tuhanded edasi
kui aega täitis kraavide kaevamine, soode kuivendamine
ning söögiks sai leiba ja piima
unistasid vanemad sellest, kuidas pojad võiksid
käia ülikoolis, teha tähtsat nägu ja sakste kombel
puhta pesuga linnas patseerida

ma pole kindel, kas ma olen oma sõnumi piisavalt selgelt edastanud
meie olemegi saksad
meie patseerimegi linna peal
meie, kes me sööme hommikuks kellegi teise valmistatud kanavräppi

meie olemegi kuningad
meie olemegi jumalad

✎ PÄEVIK

jarmo reha päevik ehk Eidosest valguseni

Meie ainus tõeline funktsioon on allutada enese sisemus vastavaks oma haprate piirjoontega.

——

Kui armastus ei kummitaks, siis kaotaks ka leek meis enestes väe kutsuda esile õide puhkemist.
„Tõsiasi, et oleme kogenud kaotust, annab meile jõu taluda meie ajastu külmi tuuli."

——

Ma ei usu, et meid kannustab surmaiha, vaid joovastus söösta otse päikesesse.

——

Vabadus on suudelda saatust põsele, mitte suule.

——

„Esimene maal oli inimese vari, mille heitis seinale Päike."
– Leonardo da Vinci

——

Igaüks meist võbeleb OMA sisemiste pooluste vahel. Om ja A. Alfa ja Omega. Omega ja Alfa.
Kas olla avatud või olla suletud.
Avali sulgudes sööstame leegitseva päikese poole.

——

Kui ümbert on varisenud viimsedki müürid ja rammestust paitab vaid tärkav päike... Siis...
NEC SPE
NEC METU

sinu sinised silmad veel hetkeks on sinuga.

——

[*(sisekõlks) Minu jaoks on äärmiselt naljakas, et indiviid on ladina keeli ja meeli „jagamatu“. Roomlased siiski lahendasid selle probleemi ja tõmbasid indiviidi hobustega neljaks. Paradoks.]

Kas meie näiline kehasus, mida me saame füüsiliselt endast lahutada, kuid vaimselt mitte – kas see mitte ei tõesta, et on olemas miski, mis vormub – ja seejärel hääbub, et vormuda uuesti.. Kuskil kellenagi sammume taas kord siin maamunal. Kas me kõik pole mitte kõik need samad ja ühed ja erinevad, kes üksteisele otsa vaadates iseennast ära ei tunne?

——

Bukowski.
„Leia üles see, mida armastad, ja lase sel end surmata. End surmata. END surmata.“

——

„Omada vormi... see on üks suurimaid paradokse üldse. Saame millegi anumaks selle viivukese jooksul, mis on rebides venitatud õrnaks ebamäärasuseks, ning peame suutma ühtaegu muutuda ja püsida vankumatuna.“

——

Iga päevaga võidame või kaotame +/- 4 minutit päikest.

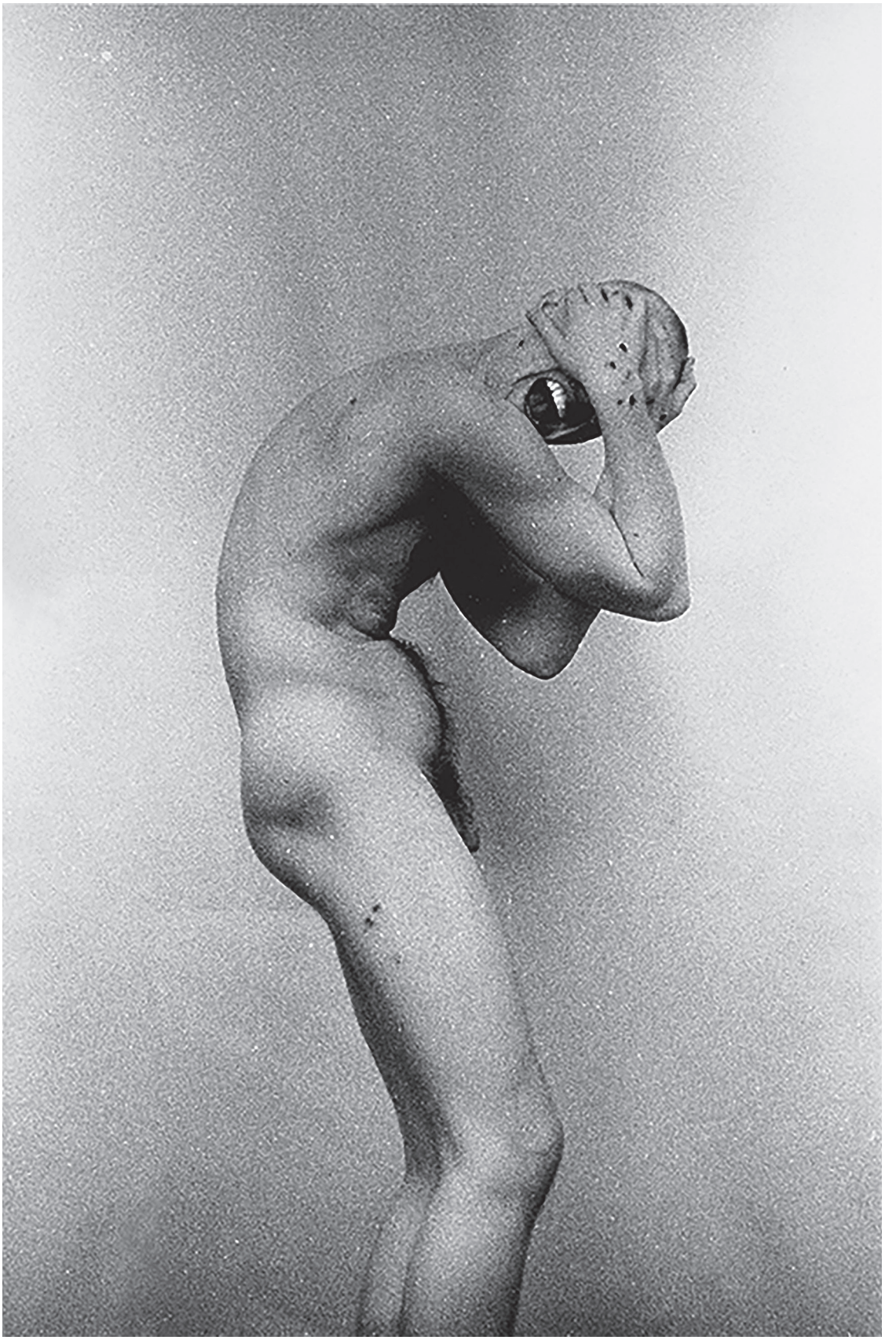

Pilt Mark Raidpere fotoseeriast „Io“, 1997.

——

FORTIS FORTUNA ADIUVAT

——

Kuukillud

I

Varitsen varjudes, sest neist ma pärinen.
Mu varju vari on köidetud
neelama sügavustest hetkel, mil võpatan
kohates päikesekiiri.

II

Hoian enda pead madalamal – allpool rentsleid.
Seal, kus vaid kalgid norsked ja sinakas voog.

III

Segan enda sugupooled. Kuningbasilisk on ligi.
Marmelaadkaleidoskoobilt koorub maha
rusustunud kest.
Ma segunen. keerdun. nihestun. karglen. põrkun.
Püsimatu liikumine varbaotstest
pealaeni.
Mitut *persona*'t suudab taoline anum
hõlmata?
Munn ja Kellad. Perse ja Vitt.
Igavik on lõigatud pooleks – täpselt –
keskelt
Armastada tähendab suruda endale laetud relv
vastu oimu.
La Fontaine.

IV

Ma lämmatan end rohkem kui Sina,
kuid mu pihkudes ei pesitse peale
piiskade kedagi.
Tärkasime mõlemad keset vihma kui pekslev tolm.

Olen see nüüd mina, kes on mina, või
mina mängimas mind või mina mängimas kedagi
siinpool, sealpool ja mujalgi?

Oh, millal küll leiab asumise me põrm?
Tuul ainiti kannab me kulunud jäätmeid.

Sinine korrata Punane võrdub π

Ma olen väsinud vahtimast taevast, mis sinine,
kuid selle peegelduses konutan Mina.

V

Enda salvestusmasinal vajutan nuppu
nimega „katki – mängi“

VI

Ma üritan sellest kehast sotti saada.
See on masin, mil vajadused. Igal hommikul
leian väikse kavatsuse liikumaks, mis
ergutab, ning avastan enda ürgsed
bioloogilised kalduvused. 3 muna ja veidi kohvi.
Olles süüdanud päeva, hääbun siis
taeva optilistesse dimensioonidesse.
Pea püsib paigal.. kuid jalad.. jalad
sammuvad astmetest alla.. nihestades mu
mõtete telge saamaks vaid ahastuse eelpõrguks.
4 seina ja raske katus.

VII

Seinad mu ümber on jällegi
mu peale langemas.
Nürilt rohke jõud.
Tõmbaks end lustakalt rippu,
kuid et mul on valik seda mitte
teha, hoiab mind sellest.

Need üksluiselt ebakindlad hoovused
maitsevad kui ei miski muu, ei miski sama.
Siiralt küsides neelame seda surmavat viirastust,
mida me inim-sõdurid nii uljalt
jumaldame.

Pehme kude mu sõrmeotstel võib
koorida rohkem ihu kui küüned mu
varvastel. Niisketel pragudel me nägudes ei jätku
kaastunnet me sädelevatele südametele.

4 seina ja raske katus.

Kas viitsid? Üksainus võrratu anti-füüsikaline
jõud võib mind litsuda üheks
õudsaks kestaks – täis lootust, täis unistusi.
Pisenda end, O sarnane hing; ülakorrusel
ei ela kedagi. Liiga lähedal
Päikesele, nad ütlevad. Rebi lahti katus
oma hingel ja las tähed voolavad sisse.
Nad lakkavad, neist piisab.

Ei ükski liigu nõndasamuti, ei ükski liigu
teisiti.

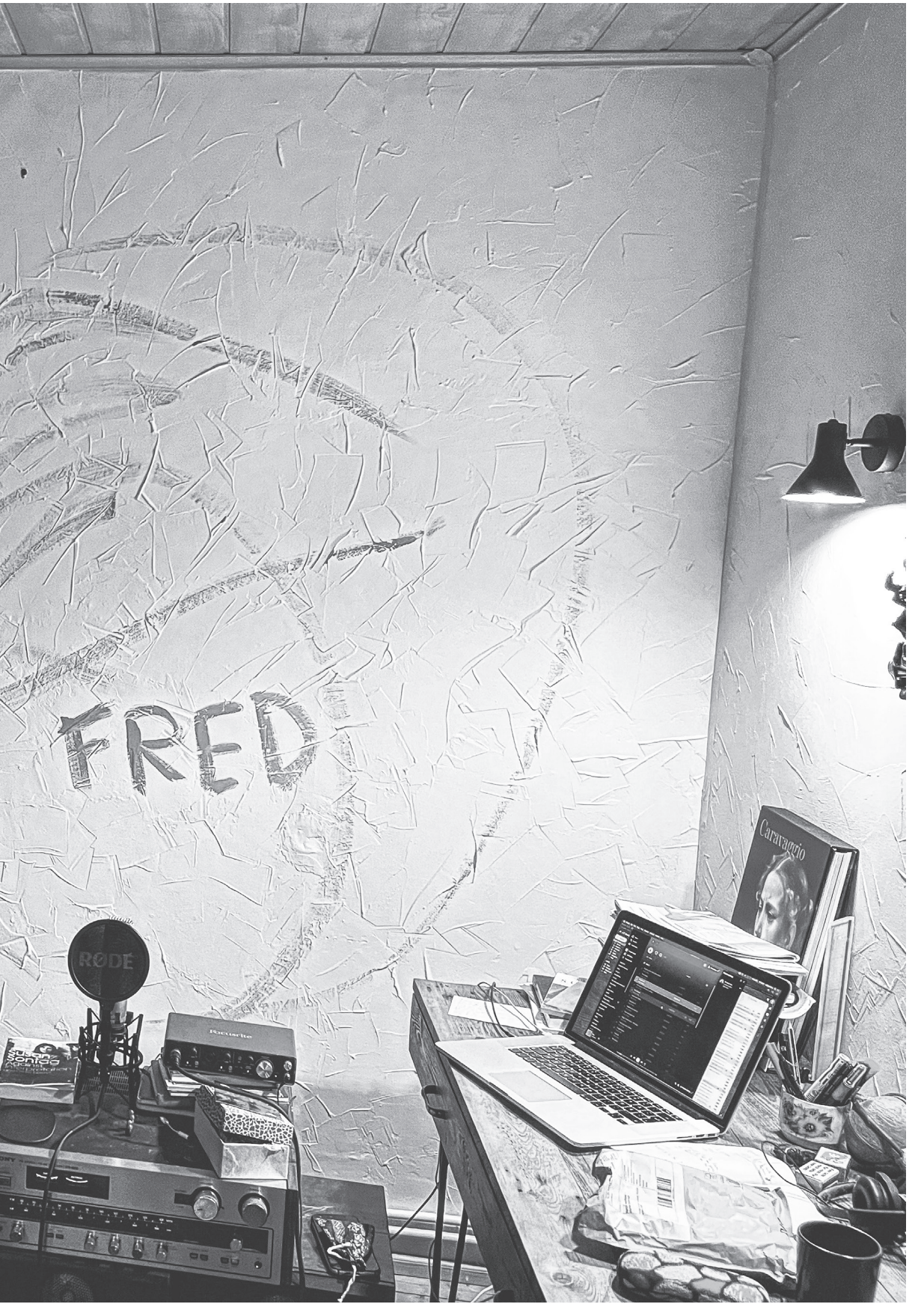
FRED
RØDE
Caravaggio

VIII

Kuukildudel on sünged nurgad.

Keegi peab nutma taevasina
Keegi peab nutma sadu

Keegi peab nutma verepuna
Keegi peab nutma valu

(koos N. Cave'iga)

——

Ei oska, tõesti, funktsioneerida teisiti kui pärlipüüdjana, kes sügavustesse sukeldub, et naasta rõhu ja aja poolt vormitud kübemega.

——

Eriti siis, kui aeg liigestest on lahti, paneb mind imestama see, et kõik omade liistude juurde jääda tahavad. Kui maa põleb ja Sebastian on omakeste poolt noolil hukatud, kas ei peaks me siis just nimelt nägema ligimest, kes ei vaja ju enamat kui hoolt ja aega. Nägema. Päriselt piidlema, et mis vormid me ümber hõljuvad... Kes nad on.

——

Meil on antud see viivuke elu-elukene ja aina enam tundub, et astuda enesest välja on parim, mis keegi meist üldse teha saaks. Kui me oleme endale selgeks teinud enese voorused ja pahed, ihad ja pained... siis milleks veel üritada luua ja tõeks taguda seda, mis enda peast välja mädaneb?
Mitte keegi meist ei tea – ja tundub, et teame aina vähem –, kuhu suunas me selle hubase maakeraga kihutame. Seetõttu usun siiralt, et nii Läänes kui Idas on omajagu tarkust ja „tõtt" (kui kogunenud hingelist teadmist). Juba Nikaia kirikukogudel juureldi ja vaieldi inimloomuse ja tema kesta üle. Seda küll Jeesuse küsimuses – kes ta oma olemuselt oli. Kuid eks ta ole meie kõigi verstapost tahes-tahtmata, kasvõi ideena: et maa peale kinnitati hing, mis end totaalseks olemuseks pidas. Nagu me seda kõik paratamatult teeme, tahame seda või mitte.

——

he who binds to himself a joy
does the winged life destroy
he who kisses the joy as it flies
lives in eternity's sunrise

– W. Blake

——

§ Võttes ette luua lavastust, on tarvis:
1. Sotsiaalset närvi.
2. Visiooni elust tema kõigis vormides.
3. Arusaama enda elust ja selle praegusest etapist.
4. Julgust ohverdada enda heaolu, enda und, enda väärikust.
5. Armastust näha Teisi enda ümber.
6. Tahet hingata.

——

Ma väga õhkan selle poole, et me taipaks ometi: me oleme selles vormingus – selles keeles ja selles meeles – vaid omatahtsi. Küsimus on: kas on see kõik seda väärt? Miks me siin püsime... Miks me siin külmal merekaldal hingame ja laulame? Mis meid siin paigal hoiab?
Mind jätab ükskõikseks, kui ma näen enda ümber koopiaid, mis mujalt laenatud ja „meie" piparkoogivormist läbi surutud. Me suudame luua, me kõik. Me kõik oleme kunstnikud, selles on Joseph Beuysil õigus. Me kõik oleme kunstnikud. Kuid tänapäeva originaalsus ei seisne enam selles, et miskit uut välja mõelda. Vaid selles, mida esile kutsuda ja millal. Maailm on pidev tasakaal äärmuste vahel. Mitte-dualistlik enesepetlik mäng. Ega asjata ei väida hindud surmkindlalt, et me kõik oleme vaid jumalad, kes enestega peitust mängivad.
Kui me ei mõista läbi näha meie eneste loodud fiktiivsetest kõlakambritest, siis ega me miskit reaalset ka korda saada. Üksi metsas uidates kõlavad me hääled õite kaunilt.
Kuid harmoonia tekib vaid siis, kui on ka teised, kes sidusust otsivad. Tribalistlik meie *vs.* nemad jääb meid lahutama ja riidu ajama aegade lõpuni. Milleks siis end sellega põimida? Vajalik on vaid üks:
Usk. Inimesse. (R. Kübar)

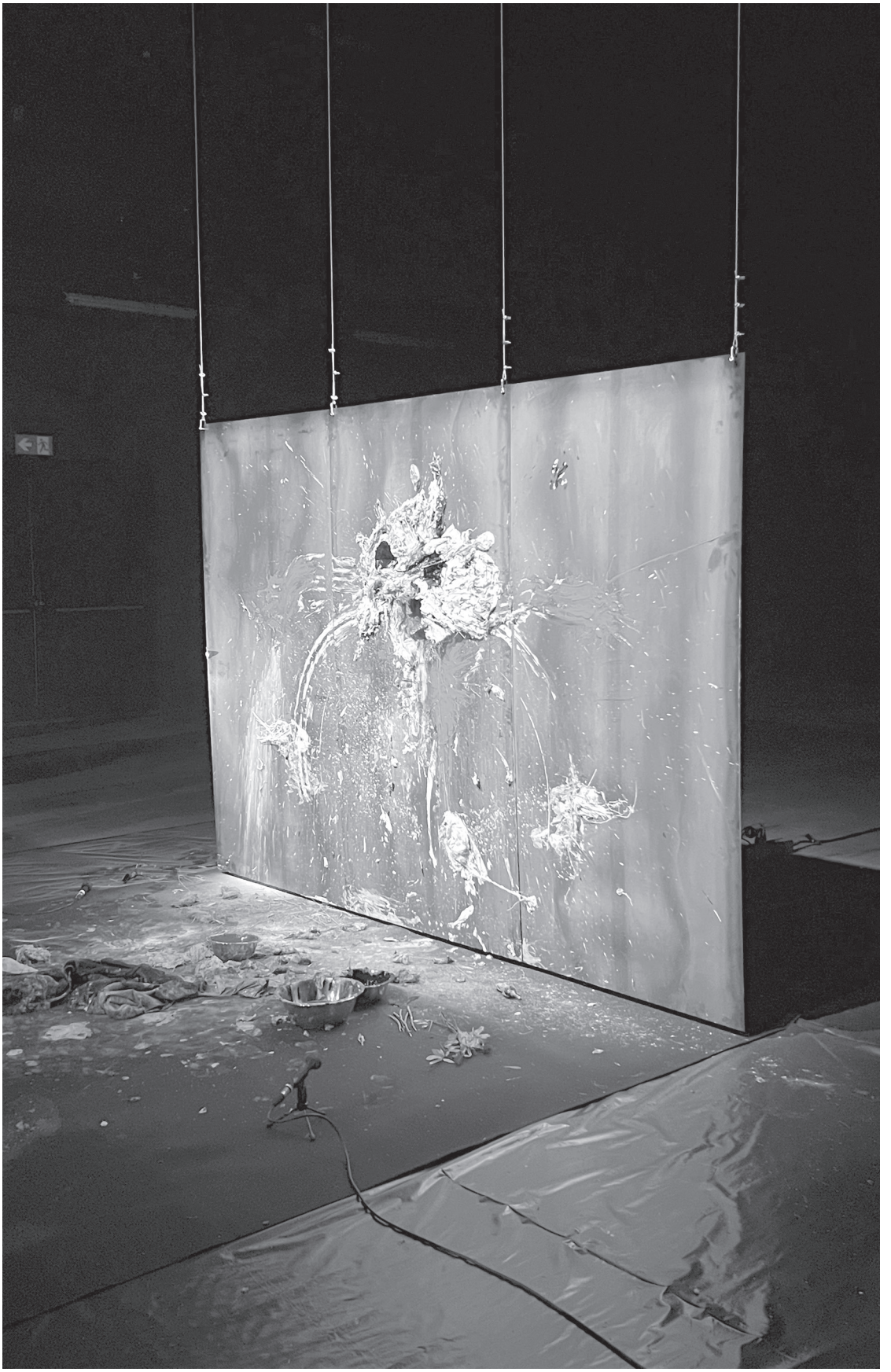

——

Õigust mõista ja õigeks mõista on vaid saatusest tahutud ruberoidid,
mis päiksepaistel põlema lahvatavad.
Ega asjata ei jahvata kõik pühamehed ja joogid ja prohvetid ja buddhad
üht ja sama.

——

„Mul tõesti on armastust, mida jagada... Ma lihtsalt ei tea, kuhu seda
panna!“

– „Magnolia“

——

ma triivin nagu laevnikuta laev
nagu rändlind rändab õhuteil
mind ei hoia ahelad, mind ei hoia lukk
otsin endasarnaseid ja liitun lihtrahvaga

– Archipoeta

——

Läbi keerdkäikude muutume selle poole, mida me ei hooma.
Loomusel on mitmeid tahke, ning on ennustamatu, kui kirkalt nad
avalduvad.
Jalutad promenaadil, mõtled surmast.
Jalutad promenaadil, mõtled kättemaksust.

Me ei saa hingata sisse valskust
ja eritada eetrit. Elu avaldub
valikutes, mida me ei kontrolli.
Otsast otsani. Jõest jõeni.
Merest mereni. Puust puuni.

Kiri käel ja sõlm sydames.
Traagelda lahti need sõrmed.
Lase voolata emapiimal tagasi maapõue.

☆

Pöördun tundmatusse; loen ennast
kui võõrast produkti.
Me konstrueerime iseend.

hinga
hinga

Mul pole enam nahka, mida
nylgida.
Aeg lyya õlad sirgu.

Sinusoidilgi on põhi.

——

Miks, oo, miks, oo miks küll..
Miks on meil kombeks siinmail, siin keeles ja meeles suhtuda kunsti kui „varianti“ maailma miskit juurde sünnitada?
Et kuis küll saaks manifesteerida miskit kavalat, miskit taibukat, miskit vajalikku..
Miks ei tegele me kunstis sellesamaga, millega tegeleb meie sünd: anda meile hingus ja panna meid hingama?
Kus on juubeldus? Kus on armastus? Kus on hool?
Juubeldus – ***VIVAT!***
Armastus – ***VIVAT!***
Hool – ***VIVAT!***

——

Nii vähe meie ümber suudab kõneleda meie inimlikust kogemusest.
Tajun vaid tõlkeid ja „heasti vormitud ideid“. Püüda ja suuta kõnelda päikesetõusu keeli oleks meil justkui ununend.
Kas pole kõige rahustavam tõsiasi see, et ka homme tõuseb Päike?
Miks me siis sellest ei kõnele?

——

Veetlev on see, et pärast kõrgel kraadil põlemist... järgneb jahtumine.
Alles jääb kese, mis soojust hoiab ja seda vaikselt teistele õhkab.
Mu ristiema ütles mulle: „Jarmo, sa ei saa tervet maailma soojaks kütta.“ ... no aga proovida võib.

per aspera ad astra ‘nd all that s***

——

Ich weiss jetzt, was kein Engel weiss.

Kaisa Kriisa

igihaljad unelaulud

istun leinakaskede all
otsin lahendusi loojuvas päikeses
laulan igihaljaid unelaule
külmun koos leinakaskedega salus
hoian kellegi teise mälestusi
pesen neid pühas ojas
ma ikka laulan ja laulan
igihaljaid unelaule

minu maailmas

minu maailmas armastan meest
kes on päriselt olemas
olen kolm korda pikem
ja ei pea enam kunagi mõtlema
minu maailmas ma lihtsalt olen
olen koos mehega kes on päriselt hea
tantsin ainult tänavalambikumas
ja kunagi enam mõtlema ei pea
minu maailmas on kõik roosa
ja ma olen nii loll kui üldse saab
teen enda ümber ringe
olen tasa ja lihtsalt laman maas

augustikuu pärastlõunal

mu aed vohas rohelusest sel augustikuu pärastlõunal

seljas kandsin väikest kummelist särgikest
jalas olid pojengidest püksid
minu saialilledest juuksed puhkasid õlgadel

vaatasin teda sel augustikuu pärastlõunal
kui raske ta välja nägi minuga võrreldes
kui must ja sassis
tema käsi tindiplekke täis

ja ta ütles mulle sel augustikuu pärastlõunal
kui õrn on mu väike kummelist särgike
kui vähe ta kujutlusvõimet vajab
kui ilus oleks vaatepilt
kui minu saialilledest juustes ta voolaks

veresooned

tilk
tilk
tilgub tilgub
nagu pilgub silm
kui süda tuksub
mu veresooned
kui veetorud
lekivad
tilk
tilk

Tagurpidi lendavad kajakad

Hendrik Lõpp

1 m

Astun viaduktile. Viimases kasevõras enne lauget betoontõusu kraaksub teravalt hilisõhtusse lõikav vares. All on kihutavaid autosid palju, aga siin sillal on vaid minu jalapaar. Sammun väsinult edasi, käed jopetaskus. Vaatan vilksamisi üle õla paremale ja märkan, et kuidagi ilus on. Siit näeb linna hoopis teistmoodi. Väljastpoolt, objektiivsemalt, terviklikumana. Mõni teine öö võiksin siia kauemakski jääda, aga praegu pole aega. Tõstan jalgu kordamööda üksteise ette.

593 m

Astun viaduktil. Kuradi pikk sillake. Tänavalaternad on miskipärast kustus, nii et lõppu pole nähagi. Hingan rõsket sügisõhku. Minu jalge alt kihutab läbi mootoripöördeid piinav autojuht, mitusada hobujõudu kappab ühe mürinana, vaibudes kaugele vasakule. Kissitan tema poole silmi ja hõõrun ühte sõrmeotsaga. Jätkan teed. Kas ma olen üldse edasi liikunud? Olen väsinud. Olen seda viadukti juba mitu ööd peale tööd koju minnes ületanud, aga seekord tundub teekond kuidagi võõras. Nii pime on, vaid autoteelt kumab veidi valgust. Sammun edasi. Pean koju jõudma.

977 m

Asun viaduktil, automootorite konstantsuse kohal. Tundub, nagu oleksin juba päris kaua aega kõndinud. Olen ma ikka õige silla peal? Kummaline, ma ju tulin kindlasti õigest kohast. Siin pole just palju viadukte, mida omavahel segamini ajada. Mul hakkab kiire. Võtan telefoni, et Google Maps avada, aga see näitab, et olen hoopis Ruhnus ja siis saab aku tühjaks. Veider, ma pole Ruhnus väga ammu käinud. Lähen edasi ja haigutan. Olen ma ikka *päriselt* ärkvel? Või kordub see taas?

1889 m

Kand, päkk, kand, päkk, kand, päkk, kand, päkk, kand, päkk. Kannan kordust. Peatun. Ümbruskond on tiheda uduna pilkasse pimedusse mattunud, veel pimedamasse kui ööpimedus. Vaid aeg-ajalt sähvatab midagi hetkeks, nagu välk, ja ilmutab kauge tuledes linna. Mis mõtet on liikuda, kui sild end iga mu sammuga pikemaks venitab? Protestiks keeran end ümber ja hakkan pikal sammul tagasi trampima. Põhjuseks teooria: võibolla on ka viadukt end vahepeal ümber keeranud, nii et sihtkohast on saanud lähtekoht. Liiguksin siis nüüd ehk hoopis niipidi edasi. Kõnnin. Praktiseerin. Liigun, ehkki ei saa veel aru, kas suundun edasi, isegi kui liigun sinna, kust tulin. Ilmselgelt pole sild enam lineaarne.

1475 m

Salapäraselt moodustunud pimedus on kadunud sama kiirelt, kui see tekkis, isegi tänavalaternad on süttinud. Kunagi ammu nägin ma vaimusilmas, et siin viaduktil saan ma vabaks. Ma ei teadnud, millest, kellest või kuidas, aga see pidi juhtuma täpselt siin, kus ma nüüd lõksus olen. Siin, roosteoranžis videvikus, taamal kesklinna panoraam. Miljöö, mis nii tundmatult tuttav. Olen siin juba olnud, aga justkui kellegi teisena, justkui unenäos ja pisut teistsuguses varjundis, millegi varjus, mis nüüdseks kadunud. Nagu naaseks tuttavasse elutuppa, kus pole ammu käinud, kuid mille kuju on vahepeal pöördumatult muutunud, sest vaataja kogemused eemalolekul määravad talle teistsuguse vaatenurga kui see, millest ta seda tuba varem on vaadanud. Perspektiiviõpetus.

993 m

Tahaksin kellegagi rääkida, kurta, et olen eksinud, südant kergendada, aga siin pole ühtki inimest, ainult lakkamatu mürana voolavad autod. Keegi ei mõistaks vist nagunii, kuidas on võimalik sillal ära eksida. Ma ei oskaks selgitada, hakkaksin olukorra sürreaalsuse üle naerma ja siis oleks lõbus ja poleks enam hirmus. Seepeale, justkui oleksin kurja kutsunud, kuulen läbi mootorimürina saapasamme. Püsivalt kindlas taktis rütm ligineb mulle selja tagant. Lõpuks ometi keegi! Aga kes? Kas tulija on heade või halbade kavatsustega? Kas peaksin end kaitsma? Kas kujutan neid samme ette, nagu kogu seda öödki? Kui peaksin nüüd tagasi vaatama ja avastama, et kuuldud häälel puudub autor, siis oleksin veel sügavamas plindris. Aga ei! Tean, hüpoteetiline hirm kasvatab vaid liigset ettevaatust. Mul ei jää muud üle, kui vaadata. Sunnin end peatuma. Ka sammud peatuvad umbes mõni meeter mu selja taga. Pööran end aeglaselt ümber.

873 m

Seal seisan mina. Vaatan endale näkku. Irvitame üksteisele. Ma kartsin iseennast! Kartsin, et olen keegi teine. Ennist kartsin, et siin pole kedagi peale minu, aga nüüd olen siin koos endaga. Vaatan endale silma, aga pilk fokuseerib hämaras halvasti. Hingan sügavalt sisse ja välja. „Kuidas ma peaksin sellega leppima, et sina oled nüüd ka siin, minuna, lõksus? See, mida ma näen, pole ometi reaalne?“ küsin endalt mõtlikult, kuigi mõlemad teame, et reaalsus on subjektiivne. Pärast dramaatilist pausi kostan vastu: „Sa oled ju sellega juba leppinud. Muidu sa mind ei näeks. Nüüd saame aga edasi minna, põgeneda siit kumbki vastassuunas.“ Keeran endale selja ja jooksen.

—277 m

Tulevad kaks nunna, tulevad vaikuses. Kohtume ja küsin neilt: „Vabandage! Palun vastake, kas teie usute jumalasse, olete jumalakartlikud?“ – „Jah, muidugi, kogu südamest usume, oleme.“ – „Aga kas usute ja kardate ka kogu mõistusega?“ – „Jah, usume ja kardame terve mõistusega.“ – „Siis on teil vedanud, minul enam tervet mõistust ei ole ja jumalasse uskuda ei saa ega oska teda ka karta. Aga kuidas ma saaksin seda asja ümber pöörata? Peaksin ma piiblit lugema?“ – „Ärge muretsege, küll tema teid loeb ja teisse usub ja usub ka, et teie mõistus paraneb. Küll te siis ka ümber pöördute ja jumalakartlikuks hakkate.“ – „Hea küll, aitäh.“ Möödume üksteisest.

—329 m

Tuleb A. H. Tammsaare, tuleb vaikuses. Kohtume ja ütlen talle: „Teate, ma ei karda teid, sest ma pole kunagi „Tõde ja õigust“ lugenud.“ Tammsaare naeratab ja noogutab, mõistan, et heakskiitvalt. Selgitan: „Ei ole lugenud seetõttu, et kunagi koolis kirjandusõps ütles, et Vargamäel tehti tööd ja nähti vaeva, aga armastust sinna ei tulnudki, ja sellest teadmisest on minule piisanud. Pealegi saab nüüd filmi vaadata. Kirjandus võib end ise lugeda. Mul oli kunagi teile üks küsimus, aga näen nüüd, et see oli retooriline.“ Möödume üksteisest.

—583 m

Tuleb Albert Camus, tuleb vaikuses. „Tere, härra Kamüü!“ – „Terekest.“ – „See on minu jaoks suur vedamine, et teiega kohtun. Olen teilt tahtnud uurida, ma tean küll, et teie teate. Nimelt tundub mulle täna, et ma ei liigu edasi ega tagasi ja olen kogunisti lõksus. Miks ei jõua ma küll edasi koju? Kas olen sattunud limbosse? Mida ma kardan? Öelge, kuidas end lunastama peaksin? Kas peaksin end lunastama? Kuuldavasti olete teie need küsimused juba lahendanud, palun, aidake mul mõista.“ – „Vabandage väga, aga mulle ei meeldi

asju selgitada. Mulle meeldib merd vaadata.“ Camus läidab sigareti, puhub mulle suitsu näkku ja pöörab end üle käsipuu kaugusesse vahtima. Põrnitsen ta kukalt. Hetke pärast pomiseb ta vaevukuuldavalt: „Pealegi oled sa Nihiri-aastates alles liiga noor.“ Ma ei tea veel, mis on Nihiri ja mida ta sellega mõtleb. Möödume üksteisest.

—1063 m

Võibolla on see saatus, et vaimusilmas kujutletud sild päriselt olemas on ja et ma nüüd siin olen. Kui ma saaksin vaid saatusest aru, siis oskaksin siit ära minna, aga mina saan aru ainult valikutest. Heidan asfaldile selili. Vaatan tähistaevast. Tähtedes on lõpmatult võimalusi ja valikuid ja see on nii tore. Võibolla peitub ka saatus seal kusagil pimeduses, valgete nööpide vahel, aga seda pole silmaga näha ja sellepärast ma seda ei mõistagi. Suunan pilgu hoopis ülevalt alla vaatavale laternalambile. Pupillide kitsenedes kustub laternavalguse ümbert muu maailm ja lambi üksildane ainsus kiirgub üha eredamaks.

—252 391 434 km

Olen kosmosesüstikus ja lendan valguse poole. Lähenen otsejoones päikesele, aga tean, et kui jõuan piisavalt lähedale, möödun temast orbiidil. Mu sihtkoht on kaugemal, kuskil väga kaugel. Otsin planeeti, mida saaksin sõpradega koloniseerida. Ma otsin meile inimlikku planeeti, sellist, kus saame elada nii, nagu meid loodi, ja nii, nagu me olla tahame, ja mitte nii, nagu on keegi eelnevalt heaks arvanud. Seal planeedil ei peaks me kartma sõdu ega haigusi ega nälga ega vaesust ega üksindust ega üksteist ja seal poleks vaja ühtki viadukti. Selle planeedi nimeks paneksime Nihiri ja lausuksime: „Siin me oleme, nihirilased!“
Olen nüüd päikesele lähedal. Nüüd on siin kuum.
Olen nüüd päikesest möödunud. Nüüd on siin jahedam.
Olen nüüd jõudnud juba päris kaugele, aga samas on kõik ikka veel ees. Mu süstikukapsel on väga kitsas, aga mu eesmärk on üüratu. Panen silmad kinni, et planeet üles leida. Kui veab, leian võibolla saatusegi. Uinun ja näen unes kõiki eelnevaid unenägusid, mida kunagi varem näinud olen.

7 m

Ärkan püstijalu. Olen siin kõndinud juba aasta või kümmekond. Olen kõndinud sügavale enda sisse ja jõudnud veendumusele, et nüüd on aeg väljuda. Piki viadukti tuhisevad minust mööda valged silmaklappidega hobused, üksteise kõrval, üksteise järel, kappadi,

kappadi, kappadi, kappadi, kappadi. Taevasse on tekkinud virmalised. Autosid pole enam kuulda. On vaid kabjad, kümned, siis juba sajad ja tuhanded kabjad. Pea kuklas, vaatan värvide virvendust. Hüppan mööduvale hobusele. Vabastan ta silmaklappidest ja kappan öise ratsanikuna üha kiiremini koidikusse. Viadukt lõppeb.

*

Jõuan kodutänavale ja jalastun. Karja galopp taandub nurga taha. Loen valimisreklaami: „Tulevik on meie kätes!“, kräsujuukseline naabriproua viskab prügi ära, märkab siis mind ja noogutame tervituseks. Panen muusika mängima, istun voodile ja silman endast kõrgemal pisikest külalist. Laelambi kuplil rippuv nahkhiir langeb lendu ja sööstab pärani unustatud aknast välja. Sünnitusmajast kostub üle tänava vastsündinu kisa, kajakate naer kajab rõõmsalt. Avan kapi ja haaran reisikoti.

Gregor Mändma

meri

„meri,“ kõlab minu huulil,
loksub kaose rütmis vastu
Soome lahe kivimuuli.

teisel kaldal uiuvines
vaikselt seisab ilmel hardal
jumalata hingeline.

selle hetke tummas vaos,
loome-eelse elu kaldal –
tühjus, igavik ning kaos.

sõnadeta aja olend
sümbolita proovib mõista
stiihiat merd ja iseend.

tuul ta kõrvu kandis kõla
kaugelt tulnud, mujal sündind
ilma esimese sõna.

loonud sõna, sündis vale,
sündis inimene, sündis
tõe ja maailma pale.

ainus sild on meie vahel
aega eirav elu ema,
metafoorne sõnaahel.

meri-sümbol-inimene.
mina, sõna, aeg ja tema,
jumalata hingeline.

kutsumata külaline

on täiskuukullast tiine tund.
mõtlen, kas unistused on päris,
või vaid varjud, vaimuvalguse projektsioonid,
mis langevad pimeduses
elu kinolinale.

kuid tunnen, et olen eksinud
unustatud tundmuste unistele radadele,
jõuan järsku järele
udustel teedel ulguvale tuulele.

ta on

ilmutus olemata ajast
pimeduses süttiv sähvatus,
elust pulbitsev eimiski,
mis kogu jõuga
maailma poole ihaleb.

ta triivib mööda mälu serva,
heitleb mõistusega vaimu piirimail,
mässab määratluse vastu,
eirab eksistentsi vaeva.

siin ta nüüd on, selgelt mu ees!
teen ta nähtavaks,
troopidega kutsun ellu ta tuuma
ja ta kontuure lummuses loon!

kuid

juba pole ta enam see.
juba on ta läinud,
hajunud uute tundmuste uima,
formuleerunud representatsioonina
selgevormiliseks sõnaks,
kadunud.

kuhu ta läheb, täiskuuööl?
saatana ballile?
bandiitide koopasse?
berberitega musitseerima?

ei tea.

kuid küll ta jälle tuleb, see
kutsumata külaline,
salaja, pimeduses, kuutõbisena
nagu Meister ühe
hullumeelse palatisse.

vaikuse monoloog

nüüd ma
tõmban kopsud õhku täis
ja ütlen välja kõik, mis ma kõigest arvan.

kuid
lahtisest suust õhku pääsenud mõtted
kukuvad maha nagu nüri nõelaga katki torgatud
õhupalliplönn.

sest äkki mul ikkagi pole õigus,
äkki libastus ratsionaalne mõttemeister
ideede assotsiatsioonilõnga punudes
ja
äkki need pole ikkagi õiged sõnad,
et seletada tolle hullusärgis selli seletamatuid tundeid,
kes silmad punnis, haigerüü õlul,
kandes kõikide kogemuste koormat,
eelarvamuste rusuvat pagasit,
meeleheitlikult midagi öelda üritab.

ma ei mõista teda.
vaikin.

Kirjandus — vahend reaalsuse mõistmiseks või sellest põgenemiseks

Goncourt'i preemia on Prantsusmaa kõige prestiižikam kirjandusauhind, millega igal aastal tunnustatakse üht kaasaegset prantsuskeelset proosateost. Et anda noortele sõna kirjandusmaastiku mõtestamiseks, antakse Goncourt'i preemiat lisaks Prantsusmaale välja veel 35 riigis — ning juba teist aastat järjest ka Eestis!

Tänavu osutus nomineerituks neli romaani: **Giuliano da Empoli** „Le mage du Kremlin" („Kremli võlur", ee 2023), **Cloé Kormani** „Les presque sœurs" („Peaaegu õed"), **Makenzy Orcel** „Une somme humaine" („Inimlik summa") ja **Brigitte Giraud'** „Vivre vite" („Ela kiiresti"). Nendest teostest ning maineka preemia rahvusvahelises žüriis osalemise kogemusest vestlesid romanistikatudengid **Ave Albert** ja **Leon Hagel**, sama eriala vilistlased **Juuli Teder** ja **Karet Eesmäe** ning küsimusi küsis Gustav Adolfi Gümnaasiumi õpilane **Madleena Mattus**.

Juuli Teder. *Fotod: Dmitri Kotjuh / Head Read*

Eesti Goncourt'i žüriis osalemine eeldas nelja täispika prantsuskeelse romaani läbilugemist. Kuidas teil võõrkeeles lugemine sujus, kas esines ka raskusi?

Karet: Võõrkeelsete raamatute lugemine oli kohati ikka katsumus: mõte kippus rändama ja mul on selline narr komme, et ma kohe pean teadma, mida kõik sõnad tähendavad. Mulle ei sobi see, et saan mõttest enam-vähem aru: on vahe, kas seal on elutoa tiiger, kiisu või kõuts, tühja sest, et räägitakse kassist. Sõnade otsimine võtab aga meeletult aega!

Eks vahepeal oli raske ka seepärast, et ma *pidin* neid raamatuid lugema, kuigi mõnikord ei tahtnud, ei soovinud, ei jaksanud, või oleksin tahtnud lugeda midagi muud. Samuti nõuab ilukirjandusse süvenemine teistsugust tähelepanu kui tarbetekstidega tegelemine, millega olen viimasel ajal rohkem kokku puutunud. Kusjuures, vahetult enne žüriitöös osalemist lugesin Mihhail Šiškini „Sõda või rahu", mis jäi pooleli ja mida ma pärast nende nelja raamatu lugemist hakkasin otsast peale lugema. See haakus hästi „Kremli võluriga".

Arvan, et on tähtis, millal me midagi loeme ja millega me midagi seostame. Näiteks Cloé Kormani „Peaaegu õdede" lugemine sattus ajale, kui tulid välja dokumendid Smuuli osaluse kohta küüditamisel, ka Korman räägib kohalike osalemisest sõjakuriteos.

Goncourt'i preemia teemaline vestlusring festivalil Head Read 2023.
Vasakult: Leon Hagel, Madleena Mattus, Juuli Teder, Maren Aare, Ave Albert, Anna Linda Varik.

Leon: Minu jaoks oli see esimene kord üldse prantsuskeelset kirjandust lugeda. Võimalust Goncourt'i Eesti žüriis osaleda pakuti mulle ülikooli koridoris ning alguses tahtsin keelduda, sest ma ei olnud prantsuse keeles varem lugenud ja mõtlesin, et mul pole žüriisse mingit asja. Lõpuks otsustasin siiski osaleda ning positiivse üllatusena sain päris hästi hakkama. Alguses kasutasin muidugi rohkem sõnaraamatut, kuid ajapikku harjusin ära.

Juuli: Olen varem prantsuse keeles lugenud peamiselt näidendeid või lühemaid tekste. Seekord osutus lugemismaht väga suureks, samuti oli see esimene kord, kui proovisin lugeda võõrkeelseid raamatuid ilma sõnaraamatut kasutamata. See aitas kindlasti üle saada teatavast blokist, mis mul prantsuse keeles lugemise suhtes oli.

Ave: Võõrkeeles lugedes tiksub kuklas ikka väike ebakindlus (et kas saan ikka sõnast või mõttestki õigesti aru), mis utsitab mind aktiivsusele — kasutama sõnaraamatuid ja guugeldama, rohkem keskenduma. Eks mu usinus oli viimase raamatu juurde jõudes juba mõnevõrra kahanenud, ent teisalt võimaldab selline põhjalikkus midagi huvitavat välja noppida ka teostest, mis mind vähem köidavad. Seekordne lugemismaht oli samuti väljakutse püsivusele, aga — *per libros ad astra*.

Millised on nomineeritud raamatute kesksed teemad, kas leidsite neis ka ühiseid jooni? Kui hästi said autorid teie arvates teemade avamisega hakkama?

Leon: Kõigis neljas raamatus on üpris sarnased teemad. Üks läbivaid motiive on kindlasti surm: Brigitte Giraud' „Ela kiiresti" räägib abikaasa kaotusest, Makenzy Orceli „Inimlikus summas" on jutustaja juba teispoolsuses, Cloé Kormani „Peaaegu õdede" tegevus toimub holokaustiaegsel Prantsusmaal ja Giuliano da Empoli „Kremli võlur" käsitleb Putini ning Venemaa ekstreemsuseid. Nii esineb teostes ka palju leina, mis ilmselt tuleb kõige selgemini esile romaanis „Ela kiiresti", kus jutustaja kirjeldab oma mõtteid pärast abikaasa hukkumist. Samas on raamatutes näha ka palju armastust, olgu siis perekondlikku, nagu „Peaaegu õdedes", või romantilist, nagu „Inimlikus summas". See võib olla konarlik, nagu „Kremli võluri" peategelase puhul, aga ka voolav, nagu eluloolises romaanis „Ela kiiresti". Surm ja armastus on kirjanduses väga levinud teemad — võib öelda, et isegi peamised —, nii tuleb nendest kirjutades klišeede vältimiseks uus vaatenurk leida. Sellega said autorid minu arvates väga hästi hakkama, eriti kavalalt just Orcel, kelle jutustaja on

Madleena Mattus

jutustamise ajaks juba sooritanud enesetapu. Suurtest üldinimlikest teemadest kaldub kõige rohkem kõrvale da Empoli, kelle raamatu põhirõhk on pigem poliitilistel mängudel, manipulatsioonil ja niiditõmbajate elul. Lugejale jääb mulje, et autor on teinud kõvasti eeltööd ja tutvunud põhjalikult Venemaa lähiajaloo ning selle valitsuse telgitagustega. Raamatu temaatiline eristumine on kindlasti üks põhjuseid, miks see mind ja võib-olla ka kogu Eesti žüriid eriti kõnetas.

Karet: Kõigis neis raamatutes kajastub kellegi kohutav reaalsus, ükski neist pole sisu poolest kerge või lõbus lugemine, mitte ühelgi hetkel (eriti kõhe on, kuidas Orcel väga häirivatel hetkedel „haha" kirjutab). See tekitas lugemisel paraja dilemma: kas kirjandus (ja kunst üldisemalt) peaks aitama reaalsuse eest põgeneda või hoopis sellele tähelepanu pöörama? Ükski loetud romaanidest ei pakkunud põgenemisvõimalust, kõik lajatasid väga selge tegelikkusega.

Kui palju suutsite tegelaste ning süžeedega suhestuda? Millise raamatu sündmustik osutus kõige keerulisemaks?

Juuli: See suhestumise teema on huvitav, sest meie aruteludest käis korduvalt läbi kriitika, et mõne teosega on raske suhestuda. Mõni põhjendas seda asjaoluga, et teema teda lihtsalt isiklikult ei puuduta („ma ise pole pidanud midagi sellist läbi elama, järelikult mul

ongi keeruline suhestuda“), mõni aga arvas, et autor on teemat käsitlenud liig enesekeskselt ja ei saavuta seega võimet kõnetada midagi universaalset.

Pean ütlema, et lugemise kui suure ajalise investeeringu võlu seisnebki minu jaoks just selles, et igasugu teemadesse ja omailmadesse on võimalik sisse elada, kui vaid ise vähegi tundlik inimene oled ja kirjanik kirjutada oskab. Ja kirjutada selle aasta neli finalisti nähtavasti oskavad. Kõige keerulisem oli ehk kaasas püsida Kormani teosega, kuna dokumentaalse sisu tõttu käib sealt läbi lihtsalt niivõrd palju nimesid, et järg kipub kergesti käest kaduma.

Ave: Ka mulle jäi Kormani käsitletud koonduslaagrite ja seal kinni peetud juutide kohtlemise temaatika isiklikult kaugeks, ent teisalt oli just seepärast huvitav heita pilk otse sündmuste keerisesse ja jälgida tegelaste teekonda hukatusse või vabadusse. Giraud' romaani puhul kiskus kaasa autori püüe vältida vältimatut. Seda lugedes oli tunne, justkui sõidaksid piduriteta autos täiskiirusel kaljuserva poole — tead, et õnnetus on möödapääsmatu, kuid ikkagi üritad meeleheitlikult pidurdada. Orceli teose peategelane äratas põhiliselt kaastunnet. Üldiselt ütleksin, et süžeega oli lihtsam suhestuda kui konkreetsete tegelastega.

Leon Hagel

Ave Albert

Karet: Kõige lihtsam oli mõista „Kremli võluri“ tegelasi ja sündmustikku: eks see ole lähemal ka ja pole nii isiklik kui näiteks „Ela kiiresti“, mille minategelasele ei suutnud ma lõpuni kaasa tunda. Ma ei suuda ette kujutada, kuidas sellise tundega elada, ja mul on vedanud, et ma peangi proovima ainult ette kujutada, mitte päriselt läbi elama. Sama lugu on ka Kormani raamatu lastega — mul oli neist kogu aeg nii kahju.

Leon: Kuna „Kremli võlur“ käsitleb Venemaa lähiajalugu, siis on Eesti lugejaskonnal sellega suhestuda kindlasti lihtsam kui näiteks „Peaaegu õdede“ tegevustikuga 1940. aastate okupeeritud Prantsusmaal. Kormani teos jäigi mulle loetud teostest kõige kaugemaks, võib-olla autori uurimusliku, mitteilukirjandusliku vestmisviisi tõttu. Kõige lihtsam oli suhestuda Giraud' tekstiga, tema valab tõepoolest kõik oma tunded paberile. Orceli lugu on ilmselt kõige traagilisem ja tekitab tugevaid emotsioone, aga sündmustik tundub kohati nii absurdselt jube, et peategelasega pole lihtne samastuda. „Kremli võluri“ peategelane on päris huvitav, selline ebaharilik antikangelane. Raske on otsustada, kuidas talle kaasa elada, kuna tema teod on kuritegelikud, kuid ta ise jääb äärmiselt inimlikuks.

Selleaastase Eesti Goncourt'i pälvis Giuliano da Empoli romaan „Kremli võlur". Kuidas kulges laureaadi valimine, kas olete rahul?

Leon: Kuidagi juhtus, et kõik lugesid raamatuid enam-vähem samas järjekorras, seega olid arutelud alati elavad ja sisukad. Minu meelest tõusis „Kremli võlur" juba päris varakult favoriidina esile ja ka viimases vestlusringis ei toimunud suuri vaidlusi. Lõplik otsus oli üsna üksmeelne. Muidugi arutasime ka teiste teoste üle, tõime välja nende väärtusi ja puudusi, kuid da Empoli raamat on eesti kultuuriruumile lähedasem ja niivõrd ajakajaline, mistõttu oli sellesse lihtsam sisse elada. Romaan on oskuslikult üles ehitatud, tegelased on kahepalgelised ja lugu ise on põnev.

Juuli: Praegune geopoliitiline olukord ja eestlaste emotsionaalne seotus sellega said valiku tegemisel kindlasti määravaks. Jäin tulemusega nõusse küll, kuigi minu isiklik lemmik on Giraud' „Ela kiiresti".

Ave: Minu jaoks ei ole teosega suhestumise otsustavaks teguriks, kas raamat on n-ö hea või halb, ning jäi mulje, et nii on see ka ülejäänud žüriiliikmete jaoks. Raamatuga suhestumisel on erinevad tasandid, see võib meid puudutada sügavalt individuaalselt või siis mõnda ühiskonnagruppi kuulumise kaudu, mõni teos kõnetab meid sarnase isikliku kogemuse tõttu (nagu lähedase kaotus), mõni aga kollektiivse mälu toel, mille kaalukaks osaks on sageli ajaloosündmused. Ütleksin, et Giuliano da Empoli romaani välja valides tegime seda eeskätt eestlastena, sest just seda mõõdet meis kõnetas „Kremli võlur" ilmselt kõige enam.

Milline tähendus on teie arvates auhinnal eesti kirjanduse ja kultuuri kontekstis?

Karet: Uh, ma ei oskagi öelda. Vahest see eestlasi nii väga ei puuduta, sest meie kirjanikel pole väga võimalust seda auhinda saada, prantsuse keeles keegi eriti ei kirjuta. Arvan, et Goncourt jääb meil siin pigem üldise tunnustava peanoogutuse tasemele, aga suuremat mõju sel pole. (Ei taha nüüd kellelegi liiga teha, kindlasti on neid, kes jälgivad kogu asja, aga tõenäoliselt on see kitsa ringkonna huvi.)

Ave: Kaldun arvama, et Goncourt'i auhind pole siinmail just tuntuim kirjandusauhind, ent samas usun, et nüüd, kui igal aastal ka Eestis oma žürii koguneb, on olukord muutumas. Oma valiku esitamine võimaldab meil saada osa millestki suuremast ja rahvus-

vahelisest ning järgib minu meelest hästi teada-tuntud üleskutset olla eestlane, aga saada ka eurooplaseks. Lisaks on see ülimalt tore võimalus noortele, kuna utsitab tulema välja (väliskirjanduse puhul peamiselt) ingliskeelsest mugavustsoonist ja lugema frankofoonset kirjandust.

Juuli: Nagu juba näha on olnud, suunab see meie tõlkijaid olulisemate kaasaegsete prantsuse autorite/teoste poole vaatama. Igal juhul on kasulik lugeda ka värskemat kirjandust, et ikka ajakohaselt aru saada sellest „prantsuse vaimust", mis on meie enda kultuuri üpris märkimisväärselt mõjutanud.

„Kui tantsime, et mitte kukkuda“

Diana Koit

Ilya Kaminsky
„Odessa tantsud“
Puänt, 2022
Tõlkinud Carolina Pihelgas

Kevadõhtu, ma istun kitsas valgusvihus oma hämara magamistoa aknalaual. Poisid mängivad maja taga korvpalli. Nende korrapäratute pallipõrgatuste kaja seguneb liiklusvoo ühtlase kohinaga, omandades seeläbi peaaegu meditatiivse rütmi. Kuldkollane õhtuvalgus langeb *just nõnda* mu peale ning korraga leian end ühest teisest kevadõhtust, ühest võõrast ajast. Piiri mälestuste ja kujutluse vahel ei ole, kõik on korraga tõeline ja unenäoline. Sarnase ajas ning ruumis triivimise tunde kutsub esile Ilya Kaminsky luulekogu „Odessa tantsud“.

Kui peaksin Kaminsky esimest luulekogu kirjeldama üksnes ühe sõnaga, siis vahest olekski selleks „rütm“. See on rütm, mis võnkuva niidina traageldab kokku mälestus- ja kujutluspildid kirjaniku sünnilinnast Odessast, ammusurnud luuletajate eludest ning eneseotsinguist kohanemisraskuste kiuste.

Ilya Kaminsky, kes sündis 1977. aastal tollases Nõukogude Ukrainas, on alates 1993. aastast elanud Ameerika Ühendriikides, kuhu ta perekond pärast varjupaiga taotlemist pidama jäi. Eksiil ja kodumaatus on motiivid, mille kaudu Kaminsky ulatab ajas käe sellistele möödunud sajandi luuletajatele nagu Ossip Mandelštam, Iossif Brodski, Paul Celan ning Marina Tsvetajeva: „Lähen tagasi Leningradi, aastasse 1964, et temaga kokku saada,“ kirjutab ta lehekülgedel, mis pühendatud Brodskile (lk 45). „Ta ei pannud pahaks, et on tegelane minu lugudes, mis on kirjutatud keeles, mida tema kunagi ei õppinud,“ seisab austusavalduses Celanile (lk 43). Kuigi tegemist on eleegiatega, kangastuvad need kirjanikud vaimusilmas siiski elavatena, otsekui aktiivses dialoogis Kaminsky endaga.

Kaminsky, vabastatuna nii geograafilistest kui ajalistest ahelatest, võtab lugeja kaasa oma unenäolisele rännakule, kus avaneb isiklik side mainitud luuletajatega, aga ka kodumaalt lahkuma sunnitud

ning laia ilma paisatud inimese raskemeelsus ja identiteediotsing (näiteks Marina Tsvetajeva nime kandva luuletuse avaridades: „Üks kummaline silp igas reas: ta ärkab seal / nagu kajakas, maa ja taeva / vahele kistud.“ (lk 48)).

Kuigi Kaminsky kaotas nõukogude arstide hooletuse tõttu neljaaastaselt suure osa oma kuulmisest, on tema luulekeel meloodiline, peaaegu musikaalne. „Minu saladus: jäin nelja-aastaselt kurdiks. Kui kuulmine kadus, hakkasin hääli nägema,“ sõnab ta ise luulekogu alguses (lk 5) justkui ennetavalt. Pildi- ja helikeel sulavad Kaminsky luuletustes ühte, moodustades rikkalikke kujundeid ning selle salapärase rütmi, mis tema kirjutistele nõnda omane näib olevat. Seetõttu on mõistetav ka tantsimise kujundi kordumine raamatus — on seegi ju teatavas mõttes kujundite ning rütmikeele süntees.

Kaminsky käsutuses saab tantsust jõuline metafoor. Kogu esimeses osas, mis episoodiliste fragmentide kaudu loob lugejale kujutluspildi autori sünnilinnast Odessast, esineb tants justkui mälu ja mäletamise tööriistana. „Naeru kiituseks“ kirjeldab vahedalt põlvkondadevahelist mälu: „Kuid vihkamise salajane ajalugu — *ühe inimese vaikus / kestab edasi teiste kehades* — kui tantsime, et mitte kukkuda“ (lk 6). Luuletus, mis kannab raamatuga sama pealkirja, pakub aga nukralt nostalgilise tantsukujundi: „Öö riietas meid lahti (mõõtsin / tema pulssi), mu ema tantsis, ta täitis mineviku / virsikute ja vormiroogadega.“ (lk 13)

Kaminsky luulekeel on meloodiline, peaaegu musikaalne.

Natalja-nimelisele naisele pühendatud peatükis omandab tants aga tunduvalt õrnema, veidi kahetseva-igatseva mõõtme: „Tühjas poes, tantsides lettide vahel, mis on täis suhkrustatud kreeka pähkleid ja kuivatatud aednelke, kus kõrguvad piparmündikommide ja meega immutatud kirsside kastid, sosistame üksteisele kõige tõelisemaid lugusid, sest meil on kombeks asju välja mõelda.“ (lk 31) Kaminsky on armastusest kirjutades intiimne, võiks öelda, et oma pühendumuses peaaegu religioosne, näiteks ridades „Issand, sa leiad meid üles, tema on kinnisilmi tantsiv naine / ja mina mees, kes temaga vaidleb / öökappide ja laudade ja toolide vahel“ (lk 36). Tants ei ole siin enam üksnes sild mineviku ja oleviku vahel, sellest saab kui palvus, pöördumine igaviku poole. Sealjuures välistavad aga liigse paatose kavalalt autori enda joonealused kommentaarid Natalja-luuletusele, luues vestluses iseendaga mitmehäälse narratiivi: „Sellel leheküljel on keegi teine, ta kirjutab. Püüan sõrmi väledamalt liigutada, kiiremini kui see naine.“ (lk 34)

Ning naastes peatükkide juurde, mis pühendatud autori jaoks olulistele luuletajatele, saame küsida — on's mänguline dialoog Kaminsky ja tema eeskujude vahel midagi muud kui tants? Ta manab esile erksad mälupildid, astub erinevatesse rollidesse (näiteks eleegia Mandelštamile kulgeb osaliselt läbi Nadežda Mandelštami sisemaailma), pikib poeetiliste värsside vahele igapäevaseid kõrvalepõikeid (näiteks kurgisupi retsept „Musica Humanas"). Tulemuseks on voolav ja kohati irooniline tekst, mis iga ülelugemisega end mõnest uuest küljest näitab.

Luulekogu lõppeb „Ülistusega". Üleva pealkirja taga peituvad värsid, milles Kaminsky põimib kokku mälestused ja elu õppetunnid ning jõuab, vähemalt näiliselt, kibemagusa leppimiseni. Just siin näib ta eriliselt vahetu, võib-olla veidi väsinud ja nukker: „Üks naine palub öösel õnneliku lõpuga lugu. / Mul pole ühtki. Lähen koju // nagu põgenik ja muutun kummituseks, / kes otsib maju, kus ta on elanud." (lk 54) Sisekaemuslik mõtisklus perekonna, kodu ning nostalgia teemadel on ilus noot, millel luulekogu lõpetada; selle aus ja haavatav toon paneb aga tahtma raamatu sulgemise asemel algusesse tagasi pöörduda. Nõnda olekski vahest paslik lõpetada sõnadega kogu avanud „Autori palvest" (lk 1): „Võin tantsida unes ja naerda // peegli ees. / Isegi uni on palve, mu jumal, // ma ülistan sinu hullust ja räägin / keeles, mis pole minu, // räägin muusikast, mis meid äratab, muusikast / mille sees liigume."

Unelmad rohelisemast rohust ja sinisemast taevast

Alexandra Tuuling

Piret Raud
„Nimepanija“
Tänapäev, 2022

„Nimepanija“ kaante vahele on koondatud kaheksa lugu, mille tegelased on kõik suuremal või vähemal määral ühiskonna hammasrataste vahele jäänud. Lugeja alustab teekonda koos külanaistega jaanituleesisel pingil (2022. aastal Tuglase novelliauhinnaga pärjatud) novellis „Pink“ ja lõpetab südatalve kõleduses huntide keskel loos „Katarsis“.

Kuivõrd kogumik lõppeb oluliselt kaledamas õhustikus, kui algab, tõuseb ehk küsimus, kas tegu on siis kokkuvõttes masendava teosega, millele vastaksin etteruttavalt, et *üsnagi*. Samas on „Nimepanija“ masendav vaid niivõrd, kui on küllaltki tõetruu, ilustamata peegeldus meie ühiskonna ootustest, eelarvamustest, hukkamõistmise ja kõrvalevaatamise harjumusest, ühesõnaga — teos ei paku mitte mingit eskapismi. Tõepoolest, Raud on isegi nentinud, et „Nimepanija“ on arvatavasti tema seni „kõige süngem raamat“, mis on aga paratamatu, kuna teos on tema hinnangul samamoodi „väga sünge“ 2022. aasta peegeldus.[1] Ehkki sellest märkusest lähtudes oleks oodanud raamatust viiteid näiteks mullu veebruaris alanud Venemaa täiemahulisele sõjale Ukrainas, mis on külvanud praegusesse aega pehmelt öeldes palju süngust ja ärevust, ei maini teos sõda otsesõnu kordagi. Raud kritiseerib küll vihkamist ja vaenukülvamist, aga pigem naiste ja vaesemal elujärjel inimeste diskrimineerimise kontekstis.

Kui „Nimepanija“ — hoolimata kohati maagilis-realistlikust laadist — pärismaailmast põgeneda ei luba, ehk leiab kogumikust lahendusi või õppetunde, mida lugeja saaks kaasa võtta? Teose sisututvustuse järgi painavad kõiki tegelasi küsimused, kuidas tulla toime neile ühiskonna

1 Kaspar Viilup. „Piret Raud jutukogust „Nimepanija“: see on kõige süngem raamat, mille ma kirjutanud olen.“ — ERR, 17.10.2022.

poolt määratud saatuse ja rolliga ning mida teha siis, kui too roll satub ohtu. Pean aga tõdema, et need küsimused jäävadki tegelasi painama. „Nimepanija“ paigutub suuresti kaasaegsesse kirjandusžanri, mis uurib inimese hingeelu hiliskapitalistlikus ühiskonnas. USA ajakirjanik Katy Waldman on selle suundumuse juures aga kritiseerinud kalduvust ülistada tegelaste eneseteadlikkust, raskendades nõnda nende tõsimeelset vabanemist oma puudustest ja eelarvamustest.[2] Ka Raua tegelaste tähelepanekud ühiskonna süsteemsest vägivallast jäävad lahenduseta, piirdudes üldjuhul vaid sellest rääkimisega ja seetõttu halva enesetundega. „Pingi“ minategelane näeb kõrvalt ülejäänud naissoo juba nähtud-kogetud kannatusi ja lõpuks sumbub neisse isegi, „Päeva parima hetke“ minategelane muretseb kaaskodanike mõistetamatu vigasaamise üle, ent laseb lihtsakoelistel naudingutel tähelepanu jälle üsna kergelt kõrvale viia.

Waldmani kriitika peab enim paika novellis „Grelot“, kus Stella küll kahetseb oma kunagisi eelarvamusi vaese, alkohoolikust ema ja vanaemaga elava naabripoisi suhtes, kuid tema käitumine jätab väidetavalt saadud õppetunni pinnapealseks — ta ei vaevu Grelot'd aastaid hiljem tänaval isegi teretama ning mehe käekäigust ja surmast saab teada vaid juhtumisi endiselt tuttavalt. Lisaks sellele kaob Stella pärast loo jutustamist jäljetult ja vestluspaik põleb maha. Nii läheb Grelot' lugu kaotsi, nagu minategelanegi viimastes ridades nendib: „Nüüdseks olen hakanud kahtlema, kas Stella üldse olemas oli. Võib-olla on ta mu enda väljamõeldis, nagu ka Grelot ja kurbus, mis põletab.“ (lk 70) Ühelt poolt on tegu realistliku kujutusega kõikide selliste lugude tähelepanuta jäämisest ja unustamisest, teiselt poolt aga jääb loo funktsioon ähmaseks. Lugejal pole endaga kaasa võtta palju enamat kui piinlik mõistmine, et ju ta ise on vähemalt kordki paratamatult sama eelarvamuslik olnud, ning kinnitus, et see on küll väga kurb, samas mitte üldsegi ebatavaline, et sellised lood mattuvad ühiskonna üldise hoolimatuse alla. Siiski ei saa Rauale ette heita enesekesksust — ehkki kannatanute eest kipuvad kogumikus rääkima teised, ühiskonna poolt rohkem soositud tegelased, ei jäta ta muljet, nagu vabastaks pinnapealne kehv enesetunne sotsiaalse ebavõrdsuse pärast tegelased nende puudustest ja eelarvamustest.

Raud kasutab kõnekaid motiive. Õitsev aed sümboliseerib rikkust ja heaolu ning sellega on vahetult seotud tuli ja vihm. Nende motiividega suhestuvad ennekõike paremal elujärjel tegelased, keda kimbutavad teiste inimeste tüütud, elu tavapärast rütmi häirivad kannatused. Kõige rohkem igatsetakse müstilist vihma, mis peaks tooma leevendust ühiskonda vaevavale umbsele põuale. Raamatu sisututvustuses püsti-

2 Katy Waldman. „Has Self-Awareness Gone Too Far in Fiction?“ — The New Yorker, 19.08.2020.

tatud küsimusele, kas see vihm on kunagi tulekul, peab aga vastama *ei*, ning selle jätkuks võiks pärida: *kas mingit vihma ja tule-eelset aega on kunagi olnudki?* Meile meeldib öelda, et küll oli kunagi aeg, mil rohi oli rohelisem ja taevas sinisem, ja sama suure innuga meeldib meile selle ütluse üle ironiseerida, aga paratamatult peab tunnistama, et ettekujutus rohelisemast rohust ja sinisemast taevast pole muud kui nostalgiline müüt. Samamoodi peavad vihmas pettuma ka „Päeva parima hetke" ja „Aiapäkapiku" minategelased. „Päeva parima hetke" alguseks on vihm juba maha sadanud, aga sajujärgse linnatänava värvide eredas kiiskamises tulevad ka inimeste igapäevased kannatused teravamalt esile. „Aiapäkapiku" jutustaja igatseb vihma tungivalt, ent tulekahjujärgsel hommikul katavad maad vihmapiiskade asemel hoopis bensiinitilgad. Need kaks lugu näitavad selgelt, kuidas ühiskonna vigadele pole inimestest sõltumatut lahendust, samas ei paku Raud ka erilist lootust hoolimisele ja armastusele, mis ühiskonda tervendaksid — „Nimepanija" tegelased jäävadki vaevlema pidevasse konkurentsi ja ignorantsusesse. Ja kui isegi lapsed, niinimetatud „helge tuleviku peremehed" (lk 158), on moondunud näljasteks ulguvateks huntideks, tundub meie paranemine sama kättesaamatu unistusena kui unelmad rohelisemast rohust ja sinisemast taevast.

Peegel, mille Raud lugeja näo ette tõstab, on tabavalt ühiskonna-kriitiline.

Peegel, mille Raud lugeja näo ette tõstab, on tabavalt ühiskonnakriitiline. Kõikidel lugudel on mitu fookust, näiteks „Nimepanijas" on käsitletud sotsiaalse mobiilsuse puudumist, aga ka naistevahelist konkurentsi, „Sirelis" mehi eelistavat teadusmaailma ja liigset ahnust. Raud kasutab lihtsaid, aga samas väljendusrikkaid metafoore, nagu massi kujutamine sipelgate või huntidena või klassidevahelise erinevuse väljajoonistamine praamkaater-purjelaev võrdluses, mis annavad autori tähelepanekuid ja ühiskonnakriitikat edasi selgelt ja peenutsemata.

Novellidest ambitsioonikaim on ilmselt „Aiapäkapikk", kuna see kätkeb pea kõiki teoses pisteliselt esinenud teemasid ja motiive. Loos on vastandatud rikkust ja vaesust, linna- ja maaelu ning naise iseseisvust ja ühiskonna ootusi temale, metafoorselt aga elurikast aeda ja põuda ning vihma ja tuld. Lugu on mitmekülgne ja suhestub leidlikult teiste tekstidega, ent selle eesmärk jääb peitu. Novelli küllaltki ebasümpaatse minategelase koju tungivad vaesest perest naabritüdruku käsutatavad sipelgad, kes võtavad majast suhkrut, leiba, tikke ja raamatuid. Loos tuleb selgelt esile tüüpiline rikka inimese haletsusesegune põlgus vaese töötava inimese suhtes, kelle vaeva ja kitsikust mõistetakse vaid tingimuslikult, muidu on ta varas ja kahjur. Õige ootamatult mõjub aga lause: „See mind eristabki Valevist ja tema naisest,

et ma ei anna alla. Mul ei ole ükskõik, kes mu aias toimetab, milliseid kujusid kummardab.“ (lk 146) „Kuju“ on küll viide aiapäkapikule, kelle suust sipelgad peategelase hoovi ja tuppa valguvad, ent „kujude kummardamine“ ning sipelgate massiline vohamine ja majjatungimine viivad mõtted tahes-tahtmata sisserändajatele. Ehkki võõraviha pole eestlaste seas kuigi haruldane ning mängib olulist rolli ka klassidevahelises konfliktis, ilmub see liin novelli siiski liiga äkki ega leia edasist arendust. Asjaolu, et minategelase aed loo lõpus maha põleb, tekitab samuti segadust: kas tema saatusele peaks kaasa elama lugeja, kes tema seisukohtadega nõustub, või lugeja, kes ei nõustu?

Kokkuvõttes ei paku „Nimepanija“ ei eskapismi ega lahendusi või muidu leevendust ühiskondlikele probleemidele. Mida see siis pakub? Esitan omalt poolt teooria, et kogumiku lõpuloo „Katarsis“ pealkiri on sihilik: „Nimepanija“ on küll lohutamatult sünge teos, ent selle eesmärk ongi kujutada meie elu ja ühiskonda nii, nagu see kahjuks kipub olema, ja seeläbi lugejale katarsist pakkuda. Katarsise mõiste on aga lahutamatu Aristotelese tragöödia-määratlusest: „Seega on tragöödia tõsise ja lõpetatud, ~~t~~eatud-suurust omava tegevuse jäljendus, [---] mis kaastunde ja hirmu läbi teostab puhastuse sellistest kannatustest.“[3] Jättes ʒanrilised erinevused kõrvale, ongi too „puhastus“ see katarsis, mida lugeja peaks tundma novellikogu lõpetades, kogenud küllaldast kaastunnet ja hirmu halba saatust kannatanud tegelaste arvelt. Intensiivsed tundmused, mida tegelased lugejas äratavad, puhastavad tema hinge; kuna nende saatuste ekstreemsused jäävad lugejaga üldjuhul juhtumata, valdab teda õnnis kergendus.

Või kas ikka valdab? Erinevalt klassikalistest tragöödiatest ei saa „Nimepanijat“ lõpetatuks pidada — raamatus pole ühtki kuningat, kes oleks jäädavalt oma silmad peast välja torganud, või noort armastajapaari, kes oleks koos enesetapu sooritanud. „Aiapäkapiku“ jutustaja aed võib olla maha põlenud, ent kurjakuulutavad bensiinitilgad maa peal annavad aimu põletustöö jätkumisest, „Pingi“ lõpp tõotab naiste vaeva lõppematust, „Nimepanija“ praamid jätkavad Nimepanija saarele käimist ilmselt kuni aegade lõpuni. Piret Raua novellikogu tragöödia on nii ajakohane kui ka igikestev, mistõttu jääb ka katarsis tegelikult täielikult kätte saamata ja ühiskonna sünge seisund lugeja hinge kimbutama.

Ühesõnaga: on siis „Nimepanija“ lõppkokkuvõttes masendav teos? Noh, *üsnagi*.

3 Aristoteles. „Luulekunstist“ — Keel ja Kirjandus, nr 7, 1982, lk 341. Tõlkinud Jaan Unt.

Uks maailma veerele

Kirke Rumvolt

„Ilmaveere jutud“
Kaarnakivi Selts, 2023
Ymber pannud ja takka kiitnud Nuga Soopealt

Lauri Sommer (ehk Nuga Soopealt), kunstnik Dagne Aaremäe (Hele Päev), toimetaja Katrin Kullo (Korduv Mõte) ja kujundaja Margus Luht (Mees Kes Printeri Perse Keeras) on kokku pannud ühe vägeva raamatu. Teos jätab väga tervikliku mulje — hoolikalt eri kategooriatesse jaotatud jutud moodustavad ühtse ja tugeva loomaailma. Tervikut aitavad luua ka tähelepaneliku silmaga kujundatud kaas, tekste saatvad illustratsioonid ja koostaja järelsõna. Raamatu esimene muinasjutt juhatab sisse kõik järgnevad, tekitades n-ö jutt jutus efekti. Mõnes mõttes võiks raamatut pidada jätkuks Sommeri eelmistele põlisrahvaste pärimuse kogumikele „Lugusid lõunast“ (2016)[1] ja „Indiaani luulet“ (2020)[2].

Sommer on raamatu pühendanud oma manalateed läinud kassile ja sõbrale Ufikule ning see ilus ƺest on ühtlasi viisiks, kuidas juhatada lugeja meel muinasjutulainele — on ju eriti väikeste loodusrahvaste lugudes loomad tihti tähtsal, kui mitte kesksel kohal. Märkimist väärib ka Sommeri otsus lõpetada teos ukraina muinasjutuga — see on väike tegu, mida kannab suur mõte. Dagne Aaremäe ürgse ilmega omanäolistest illustratsioonidest jäi mulle iseäranis silma joonistus leheküljel 86. Jäin seda pilti päris kauaks vaatama, sest tabasin sääl paistva mehe silmavaates justkui midagi Jaan Kaplinskist. Oli see Aaremäe poolt tahtlikult kujutatud sarnasus, jäägu igaühe enda mõistatada, kuid seda seost toetab asjaolu, et Kaplinskigi on erinevate hõimude muinasjutte eesti keelde ümber pannud. Need on koondatud 2005. aastal ilmunud kogumikku „Kaks päikest“[3].

1 Lauri Sommer. „Lugusid lõunast: 2012–2016“ — Tallinn, Menu Meedia, 2016.

2 „Indiaani luulet“, [m]ille punaste vendade sõprade jaoks kahvanägude keelest on maakeelde ymber pannud [ja järelsõna kirjutanud] Nuga Soopealt — Räestu: Tiivaalune, 2020.

3 Jaan Kaplinski. „Kaks päikest. Teistmoodi muinaslood“ — Tallinn: Tänapäev, 2005.

„Ilmaveere jutud“ sisaldab umbes neljakümne hõimu lugusid — esindatud on muuhulgas siberi, aleuudi, alaska põhjarahvaste, põhja-ameerika, idamaade, inuiti, mõne Euroopa riigi ning ka juba välja surnud hõimude pärimus. Enamikku jutte võib lastelegi ette lugeda, kuid leidub ka mõni, mis on seksuaalsete motiivide või vägivaldsuse tõttu märgitud alla 16-aastastele mittesobivaks. Üldiselt on lood hõlpsalt mõistetavad, ent samas pakuvad võimalust ka veidi kukalt kratsida ning sõnaraamatusse piiluda. Olgugi et tegemist on suuresti maagiliste juttudega, peegeldub neis ometi midagi ka „päris“ maailmast — abielu, konfliktid, lapse sünd, sõbra või pereliikme kaotus, rännakud, eneseavastamine, haigused ning nendega kaasnevad emotsioonid —, mis minu meeli aitab lugejal juttudega paremini suhestuda. Enamik jutte pärineb eelmisest aastasajast, ent leidub ka 19. sajandi ja veelgi varasemat pärimust, kusjuures teose vanimad lood ulatuvad umbes aastasse 1100. Ortograafilisest perspektiivist torkab enim silma Sommeri kirjanduslikuks pitseriks saanud y-täht, mis jätab antud kontekstis lisaks eripärasusele ka teatava ürgsuse mulje. Kohati imiteerib raamatus kirjapandu kõnekeelt, mis muidugi viitab muinasjuttude algupärasele suulisusele.

Lood on jaotatud viide rühma, mille teemasid võiks klassifitseerida umbes nii: 1) naised; 2) inimese ja looduse koosolelus; 3) surm ja elluärkamine; 4) šamaanid ja nõidumine; ning 5) taevaga seotud või isemoodi jutud. Kolmanda rühma lugudesse on põimitud teistest rohkem realistlikke elemente nagu pärisnimed ja -kohad — näiteks esineb mitmes Jaapani loos tegelasena tuntud kirjanik Saigyō. Nii kätkeb teos endas ürgseid teemasid: inimene ja loodus, armastus, rännak ja nõidumine. Vahel on julgustav meenutada, et inimese side loodusega on kestnud kauem kui tants tehismaailmaga, mis annab lootust, et see side elab üle ka praeguse madalseisu, mil paljud näevad looduses vaid ressurssi ja rahaallikat, mitte jõuandjat, kes ta oli kunagi hõimurahvastele. Looduse esindajad võivad olla heldekäelised andjad (nt „Hobuse and“), korralekutsujad või õpetajad („Hundi lugu“), aga vajadusel ka karistajad või lihtsalt kiusajad („Hiigelrott“). Armastuski on kohal paljudes eri vormides — mehe ja naise, lapse ja vanemate, aga miks mitte ka näiteks inimese ja taevakeha vahel — rahvapärimuses on kõik võimalik. Rännak toimub juttudes nii ilmsi kui unenäomaailmas, lisaks ka teispoolsuses või lausa taevas. Nõidumiskunsti abil saab samuti teispoolsusesse kiigata, aga ka ravitseda, võidelda kurjade vaimudega ning end kellekski teiseks — näiteks mõneks metsloomaks — moondada.

Naised on juttudes üldjuhul küll mehe saatja ehk ema, naise või tütre rollis, ent see ei takista esinemast ka tugevatel Penelope-sugustel karakteritel. Aukartustäratavad naised domineerivad

mitmetes lugudes nagu „Mere naine“, „Nõiatar Anna“ ja „Karusnaine“. Tihti lahatakse juttudes mehe ja naise vahelisi suhteid ning need on edasiste sündmuste käivitajaks. Naised võivad olla nii kiuslikud figuurid („Kauri lugu“), rumalapoolsed hukatuse toojad („Kuidas kõuelind klatsopi irvikuid karistas“) kui ka abipakkujad („Manalasse sattunud kytt“). Eriti vägev on lugu „Kivirõivas Nûň'yunu'w“, kus küla hävitada plaaniv inimsööja leiab oma otsa just tänu kuupuhastuse väele. Mõnetine mehelik vaatepunkt paistab jutus „Päikse kosjad“, kui Päike ei saa aru, kas ta armastatu on nais- või meessoost ning tüdruk tõestab Päikesele oma sugu seeläbi, et paljastab juuksed ja rinnad. On ju naisel muudki, millega end tõestada, kui vaid kehakumerused ning kiharad! Loos „Elustuv kuju“ seevastu tuleb esile mehe siiras kiindumus ja vajadus oma naise järele — ta armastab naist nõnda hellalt, et viimase surres laseb teha temaga identse kuju, mis lõpuks suurest armastusest ellu ärkab. Seega võib mehelik pilk olla ka õrn ning empaatiline. Lugu „Võlur ja võlutar“ — olgugi et sääl ilmneb ka petmist — tõestab samuti lugejale, et kõige all on siiski armastus.

Mitteläänelik pilk annab kaduma kippuva maigu ühest teisest tõelisusest.

Sommer sõnas ühes intervjuus, et kogumikku koostama kannustas teda tunne, et eesti keelde on vaja veel üht teost, kus ei domineeriks Euroopa.[4] Püüdsin meenutada, kas mulle on hiljuti kätte sattunud veel mõni sellele kriteeriumile vastav raamat. Tõepoolest, mõnda aega tagasi lugesin nigeeria kirjaniku Chinua Achebe romaani „Kõik vajub koost“[5], mis räägib põliselaniku silme läbi valge mehe ja kristluse jõudmisest aafrika hõimudeni. Minu jaoks ühendabki neid teoseid just see valge mehe pilgu puudumine, mõlemat raamatut lugedes tabasin end tihti mõttelt: „Kui värskendav on vahelduseks kätte võtta teost, kus ei trambi ringi valge inimene!“ Säänsed tekstid viivad eurotsentrismi pidama jäänud lugeja mõneks ajaks oma mullist välja ja aitavad vaadelda maailma ka põliselanike perspektiivist. Mitteläänelik pilk annab kaduma kippuva maigu ühest teisest tõelisusest, kus surm pole negatiivse tähendusega, vaid elu loomulik osa, loodus on korraga nii eluandja kui -võtja, ning meie, inimesed, pole mitte selle kõige keskpunkt, vaid lihtsalt üks osa sest tohutust võrrandist. Jääb vaid loota, et sellist sorti eestikeelse kirjanduse read täienevad.

4 „Külaline. Saatekülaline on Lauri Sommer“ — Klassikaraadio, 05.02.2023, toimetaja Liina Vainumetsa.

5 Chinua Achebe. „Kõik vajub koost“ — Tallinn: Varrak, 2018. Tõlkinud Heili Sepp.

Koostaja enda sõnul seob kõiki jutte äärepealsus, millel tahaksin ka veidikeseks peatuda. Esimene äärepealsuse aspekt tuleb välja juba pealkirjast — tegu on väikeste, hääbuvate või juba hääbunud hõimude lugudega, mis pärinevad otsekui teisest maailmast ning ajast, mil inimene võis veel sõbrustada taevakehade, loomade ning vaimudega. Teiseks seovad antoloogias esinevad muinasjutud mitmeid esmapilgul kontrastsena tunduvaid elemente, luues ebamääraselt unenäolise piiriala. Ühise keele leiavad elu ja surm, siin- ja sealpoolsus, unenägu ja „reaalsus", hea ja kuri, maa, taevas ja vesi, inimesed-loomad-vaimud jne. Sellised kontrastid on vahvad ja vabastavad, sest tuletavad meelde, et ehk need osapooled polegi nii vastandlikud, kui esmalt tundub...

Lugesin seda raamatut igal pool — rongis, aias, muuseumis, lärmakas Tallinna kesklinnas, kohvikus, pargipingil... Iga raamatut ei saa igal pool lugeda — mõni koht lihtsalt ei toimi. Selle teosega on aga teisiti — ükskõik, millal või kus ma selle lahti võtsin, viis see mu ümbritsevast eemale. Õigemini — ma ise sulasin raamatuga ühte. See on veidi nagu nõidus, mida kõik teosed endas ei kanna. Ka arvustuse pealkiri „Uks maailma veerele" viitab sellele, et „Ilmaveere jutud" on justkui eraldiseisev maailm (või ehk hoopiski palju väikesi maailmu), millesse saab igal ajahetkel astuda.

„Ilmaveere jutud" tuletasid meelde lapsepõlveõhtaid, mil vanemad mulle muinasjuturaamatuid ette lugesid — olgu siis Kaplinski „Kaht päikest", M. J. Eiseni „Imesõrmust"[6] või raamatusarja „Saja rahva lood" väljaandeid.[7] „Ilmaveere jutud" jätkab seda loodustundlikku ning ilustamata muinasjutuliini, mis mõjub „printsessilugude" keskel kui sõõm värsket õhku. Nende lugude abil saan tulevikus ka oma lastele juba hällieas õpetada, et inimene on vaid tilluke killuke sellest mosaiigist, mis kõik kokku võikski kanda nimetust Loodus. Au kaugete kaarte jutumeistritele ning Sommerile, kes võttis vaevaks kaevuda lõputusse muinasjutukuhilasse, otsida säält välja hulk eriilmelisi tekste ning köita need kokku uueks uhkeks eestikeelseks antoloogiaks!

6 M. J. Eisen. „Imesõrmus: valik Eesti rahvajutte Matthias Johann Eiseni trükistest" — Tallinn: Tiritamm, 1993.

7 „Saja rahva lood" — Tallinn: Eesti Raamat 1973–1991; Tallinn: Tiritamm 1992, 2006–2007.

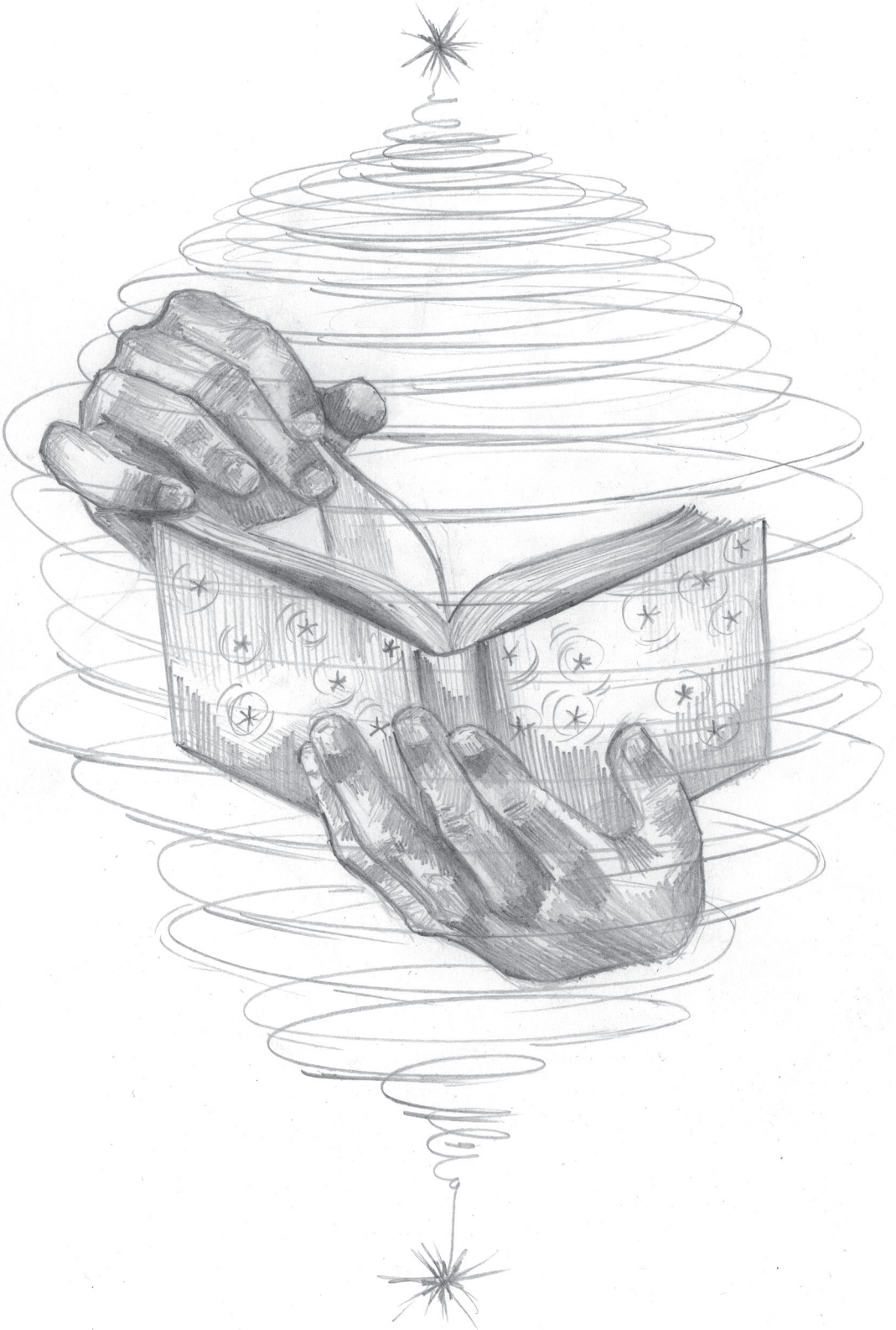

Mõeldes „kellelegi teisele“

Aet Kubits

Bernardine Evaristo
„Tüdruk, naine, keegi teine“
Rahva Raamat, 2022
Tõlkinud Heili Sepp

2019. aastal Bernardine Evaristo sulest ilmunud romaan „Tüdruk, naine, keegi teine“ on rikkaliku tegelastegaleriiga teos, mis kirjeldab kaheteistkümne inimese elukäiku Inglismaa eri paigus enam kui saja aasta vältel. Selle lugemine on korraga nii hõlbus kui keeruline — laused on lihtsad, aga täis hulganisti eri alltekste. Evaristo kirjutamisstiil teenib narratiivi ja on kantud feministliku kirjanduse traditsioonist. Arvustuses kirjeldan ja analüüsin tegelastevahelisi suhteid, puudutades ka teose keelelist poolt.

Teose keskmes on ekstravagantse mustanahalise teatrilavastaja Amma lavastus „Dahomee viimne amatsoon“, mille esietendus raamatu epiloogis toob kokku kõik kaksteist tegelast: Amma, tema tütar Yaʒʒ, Amma parimad sõbrad Dominique ja Shirley, Shirley ema Winsome, töökaaslane Penelope ja õpilane Carole, Carole'i ema Bummi ning kooliaegne sõbranna LaTisha KaNisha. Teos jutustab ka Yaʒʒiga samas koolis õppinud Morganist, tema vanaemast Hattie'ist ning Hattie emast Grace'ist. Kes pole esietendusel kohal teadlikult, on seal juhuslikult. Kes pole kohal füüsiliselt, on seal kaudselt, kellegi teise kaudu, sest tegelasi defineerivadki eelkõige nende omavahelised suhted. Kui klassikalistes ilukirjandusteostes on naisi nähtud pigem suhete kaudu meestega,[1] siis Evaristo teos mõjub lunastavalt, näidates, et maailm on inimestevaheliste suhete ja kogemuste poolest niivõrd palju rikkalikum. Jah, „Tüdruk, naine, keegi teine“ läbib Bechdeli-Wallace'i testi suurepäraselt!

1 Meenutagem, mida kirjutab Virginia Woolf „Oma toas“: „Oli kummaline mõelda, et kõiki kuulsaid ilukirjanduslikke naisi kuni Jane Austeni ajani välja mitte ainult ei nähtud teise sugupoole silmade läbi, vaid nähtigi üksnes suhetes selle teise sooga. Ja kui väikese osa see naise elust moodustab!“ (Virginia Woolf. „Oma tuba“ — Loomingu Raamatukogu nr 44/45, 1994, lk 66. Tõlkinud Malle Talvet.)

Kuigi tegelaste identiteediloomes on oluline roll neid ümbritsevatel inimestel (sugulastel, sõpradel, partneritel), on kõik karakterid siiski autonoomsed. Seda ilmestab hästi Evaristo jutustamislaad, mis ei piirdu vaid ühe tegelase perspektiivi avamisega. Meenub Mati Undi „Sügisball", kus kõikidel tegelastel on suures loos oma roll kanda. Tegelastevahelisi kokkupuutepunkte märgivad väikesed argised (ja üllatavad) detailid — näiteks banaalne soodushinnaga riisikott, mida ostab ühel leheküljel üks tegelane ja paar peatükki hiljem teine. Muidugi leiab riisikotist suuremaidki ühisosi. Kaheteistkümne tegelase seas on sugulasi, (südame)sõpru, tuttavaid. Nendevahelised seosed avatakse lugejale aegamööda.

Tähtsamaid tegelasi liitvaid seoseid on sugu ja nahavärv. Nii on „Tüdruk, naine, keegi teine" tulvil lugusid, kus näidatakse, kuidas need tegurid tegelaste eneseteostust kammitseda võivad. Seejuures kostub taustal Simone de Beauvoiri mõte naisest kui kellestki Teisest, millele osutab teose pealkirigi: „Naine peab meeldima meestele, et naisena oma eluga toime tulla."[2] Ta peab olema sümpaatne, aga mitte liiga naiselik; enesekindel, aga mitte liiga mehelik. Edukas naine peab olema ilus naine, aga mitte nii ilus, et see ei varjutaks tema tõsiseltvõetavust. Nii saab näiteks Carole'ist küll edukas firmajuht, kuid sellega eneseteostuse kohustus meeste silmis ei piirdu. Ta peab leppima meeste märkuste ning kutsetega ärilõunatele, mis ei pruugi kuidagi olla tööga seotud. Kolleegid imestavad Carole'i edu ja hea välimuse üle, mistõttu ta saab meeskolleegidelt kommentaare stiilis: „kui sul peaks kunagi kiusatus tekkima, ma pean silmas, et see keha nende ajudega" (lk 155). Evaristo tuletab meelde, et naine pole mingi müstiline abstraktsioon, *keegi teine,* kelle edu või väärtus peaks käima käsikäes ühiskondlike ilunormidega. Õigupoolest peaks ühiskond seda juba ammu teadma, ometi on diskrimineerimine paljude naiste jaoks endiselt osa igapäevaelust.

Mustanahalise naise jaoks, kes on teine kahes mõttes, on eneseteostust leida kaks korda keerulisem. Evaristo teos on feministlik — see ei tähenda pelgalt naiste võrdseid õigusi meestega, vaid laieneb ka klassi ja seksuaalse orientatsiooni võrdõiguslikkusele. Autor toob rambivalgusesse mustanahalised naised, kes mängivad argielus kõrvalosi valgete keskklassi naiste kõrval. Näiteks asutas Amma ise oma teatrikompanii, kuna tal sai kõrini orjatüdruku rollidest — ainsatest osadest, millele mustanahalised naisnäitlejad kandideerides loota võisid. Amma tahtis ise peategelast mängida. Esiplaanil on juhtumid, kus tegelased on teised mitmes astmes: *teine* tähendab

2 Simone de Beauvoir. „Teine sugupool" — Tallinn: Vagabund, 1997, lk 444. Tõlkinud Mare Mauer ja Anu Tõnnov.

olla *teine* mehe kõrval, *teine* seksuaalse sättumuse, *teine* rassilise kuuluvuse järgi.

Kuigi „vale“ sugu ja nahavärv võivad tegelaste eneseteostust igal sammul takistada, püüdlevad nad kõik hariduse ja harituse poole. Haridus on inimesi kannustav, vahel ka paradoksaalsel kombel kammitsev või lähedastest äralõikav, kuid siiski elulootust pakkuv jõud. See tõmbab august välja, aga omandama utsitavad seda teised — Carole'i ema Bummi ei luba tütrel ülikoolis alla anda, Amma tütre Yaƶƶi sõbrad motiveerivad üksteist õpingutes kõvasti pingutama. Hariduse inimlikku poolt ilmestab ka kurblooline, kuid lootustandev näide: 13-aastaselt vägistatud Carole'i aitab taas jalule karm õpetaja Shirley. Õpilase ja pedagoogi omavaheline suhe on ambivalentne — Carole leiab, et Shirley tahab tema edukuse enda arvele kirjutada, samas kui õpetaja ei tunne, et tema teeneid oleks piisavalt väärtustatud. Selliseid poleemilisi suhteid on raamat täis: sõprus pole üheselt mõistetav, abielud on seesmiselt haprad, perekondlikud sidemed purustatakse aegamisi. Raamat on siiski kantud naiste solidaarsusest — hariduse vajalikkust mõistavad eeskätt teised naised, sest erinevalt meestest pole neil eluredelil tõusmiseks muud valikut.

„Tüdruk, naine, keegi teine“ läbib Bechdeli-Wallace'i testi suurepäraselt!

„Tüdrukust, naisest, kellestki teisest“ õhkub haridust ja haritust ka muul moel, nimelt on teos ääretult intertekstuaalne. Lugesin kokku raamatus mainitud otseseid viiteid eri raamatutele, filmidele, väljaannetele, ajaloosündmustele, *performance*'itele, nimekatele popkultuuritegelastele, rassilise ja soolise võrdõiguslikkuse eestkõnelejatele, muusikutele jne — neid tuli kokku üle saja! Juba viidete poolest võiks teost hõlpsasti feministliku kirjanduse alla liigitada — Judith Butleri, Gloria Steinemi, Simone de Beauvoiri jt klassikute mainimist ei pea kaua ootama. Viide „Teisele sugupoolele“ on juba pealkirjas, kuid väikseid vihjeid ja ühilduvusi on tekstis ka peidetud kujul. Näiteks kasutavad nii Evaristo kui de Beauvoir Dahomee naissõdalaste lugu. Kui „Teises sugupooles“ ilmestab markantne naissõdalaste legend seda, kui vähe leiab ajaloost naiskangelasi,[3] siis „Tüdrukus, naises, kelleski teises“ aitab naissõdalase narratiiv märgata, kuidas osa inimesi peavad oma saavutuste eest võitlema oluliselt rohkem kui teised.

Viidetest ja vihjetest enamgi tõmbab tähelepanu Evaristo keelekasutus. Loost väljas seisval kõiketeadval jutustajal on juurdepääs kõikidele sündmustele ja tegevuskohtadele ning ka sellele, kuidas

3 „Teine sugupool“, lk 488.

tegelased räägivad ja miks. Nii annab autor igale tegelasele unikaalse hääle sõltuvalt tema etnilisest taustast, meeleseisundist või suhtluskaaslastest — mõned tegelased räägivad standardses inglise keeles, teised kasutavad kõnekeelt: „ee! ee! mis ull jutt nid sis! karjus Bummi, kuulen ma oigesti vai sa taha ma kasi tikuga oma korvasi?“ (lk 145) Võrreldes Suurbritanniaga, kus hääldus võib anda aimu inimese sotsiaalsest ja geograafilisest päritolust, on keelekasutuse eripärade roll identiteedis Eesti kontekstis veidi vähem tajutav. Kuigi ka siin võib inimesi kuulates aimata, kust nad pärit on või milline sotsiaalne kontekst neid ümbritseb, on Eestis murded muutunud pärandkeeleks, mille loomulikke kõnelejaid on vähem nii argielus kui kirjanduses.

Romaanist leiab hulgaliselt ka neti- ja suulise keele jooni: suurtähti kasutatakse vaid nimede ja uue peatüki märkimiseks, murtakse ridu, tekst on täis pragmaatilisi markereid (*noh, vist, võib-olla*) ja lausekette. Tegelikult ongi kogu tekst üks lõppematu lause. Sellised vahendid kannavad endas vahetu suhtlemise, aga ka ajajärgu märke — infoühiskonnas, kus lugejat on aina raskem lõa otsas hoida, võib taoline kirjutusviis lugejale hoomatavam olla. Ridu murdes rõhutab autor olulisi tekstikohti, näiteks lk 138 kirjeldatakse ohvri vägistamisjärgset meeleseisundit:

„möödus minuteid või tunde või aastaid või mitmeid eluigasid
ja siis see lõppes
ise tahtsid seda, nii et ila jooksis, ja muide, sa olid
suurepärane
siis olid nad kadunud
ja
tema
oli
ka.“

Raamat on kirjutatud kindla sooviga panna inimesi laiemalt mõistma, kui keeruline võib olla naise, eriti mustanahalise naise elu. Evaristo kirjeldab meestegelasi taotluslikult šabloonlikult (nii nagu naistestki on sajandeid kirjutatud), mistõttu ei mõju nad inimlike ja välja-arendatutena — nii jäävad lugejale kättesaamatuks näiteks Shirley abikaasa Lennoxi motiivid ja mõtted ning mehest tehakse kiiresti patuoinas. See aga ei tähenda automaatselt autori kitsarinnalisust või mustvalget maailmapilti, vaid vastupidi. Tema tegelastel, naistel, kellesse valdavalt empaatiliselt ei suhtuta, on endalgi empaatiaga

probleeme ja nad võivad ka ise teisi tegelasi, nii mehi kui naisi, kohati šabloonlikult näha.

Vahel esineb hetki, kus jutustaja pöörab eelisõiguste suhtelisusele teadlikult tähelepanu. Näiteks kui Yaẓẓ arutleb valgete selge privilegeerituse üle, vastab Courtney talle, et: „Roxane Gay hoiatas, et ei tohiks pidada „privileegide olümpiamänge," ja kirjutas „Halvas feministis", et privileegid on suhtelised ja sõltuvad kontekstist, ja ma olen nõus, Yaẓẓ, sest no tõesti, kus see kõik lõppeb? kas Obama on vähem privilegeeritud kui valge maamats kuskilt kaguosariigi kolkast, kes on kasvanud üles haagiselamupargis narkarist üksikema ja vangis istuva isa järeltulijana?" (lk 75)

„Tüdruku, naise, kellegi teise" esmane eesmärk on siiski aidata lugejal mõista teisi inimesi. Evaristo jutustab lugusid, mis seni on ajalookirjutuses teisejärguliseks jäänud. Köitvaks tervikuks lõimitud lood toetavad lugejaid, kes on kokku puutunud sarnaste raskustega, ja veelgi enam — annavad probleemi olemusest aimu nendele, kes taolist alavääristamist teadlikult kogenud ei ole.

Jõuan ringiga raamatu esimese lauseni tagasi — see raamat on kõikidele:

> „Õdedele ⊟ sõsaraile ⊟ sõtsedele ⊟ *sistah*'dele ⊟ naistele ⊟ naiskadele ⊟ *wimmin*'ile ⊟ *womyn*'ile ⊟ meie vendadele ⊟ meie vennastele ⊟ meie velledele ⊟ meie kuttidele ⊟ meie meestele ⊟ meie meesperele ⊟ inimperekonna LGBTQI liikmetele" (lk 3)

🕮 RAAMATUSOOVITUSED

Järvi Kokla

Et kolme olulise raamatu välja valimine oleks pisut lihtsam, otsustasin piirata valikut raamatutega, mis on mõjutanud mind kui hiidlast. Lugemiskogemus on küll 40, 20 ja 14 aasta tagune ja elamus loomulikult tugevalt seotud selle aja ja tolleaegse minuga. Usun siiski, et need raamatud kõnetavad lugejaid ka praegu. Vähemalt tundub, et inimesi, keda Hiiumaa, hiidlased või hiidlaseks olemine võlub, on viimastel aastatel ja eriti suviti järjest rohkem ja rohkem.

Herman Sergo, „Näkimadalad“
Eesti Raamat, 1984

Sergo kolmeosalise romaani ilmumine põhjustas Hiiumaal tõelise lugemistormi. Triloogiasse suhtuti peaaegu nagu Hiiumaa eeposesse. Ajaloolase Linda Kaljundi sõnul võibki „Näkimadalaid“ pidada üheks oluliseks Hiiumaa ajaloolise identiteedi alustalaks. 1980. aastate keskel ei olnud saarel vist küll kedagi, kes triloogiat lugenud polnuks. Ma ise olin raamatut lugedes 16-aastane ja mäletan, et samavõrra kui hiiurootslaste ajalugu ja eluolu paelus mind peategelaste armastuslugu. Eesti tüdrukunimede hulka ilmus uus ja tänini populaarne Getter. Hiiurootslaste elu 18. sajandil oli raamatu ilmudes paljude jaoks uus ja põnev teema ning romaan pakkus võimaluse näha paralleele tolleaegse Eesti elu ja hiiurootslaste vabadusvõitluse vahel.

Douglas Wells, „Jänki seiklused Hiiumaal“
Mats, 2003
Tõlkinud Harda Roosna

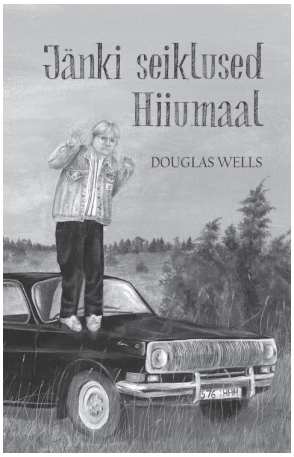

„Jänki seiklusi Hiiumaal“ olen ostnud vist kokku kümmekond eksemplari ja kinkinud sõpradele, et nad Hiiumaa elu ja hiidlasi paremini mõistaks. See on üks neist raamatutest, mida tahaks lugeda korraga hästi kiiresti ja hästi aeglaselt. Et saaks ruttu teada, mis järgmisena juhtub, aga nii, et raamat veel niipea läbi ei saaks. Ameeriklane Douglas Wells kirjeldab humoorikalt ja haaravalt, kuidas ta Rahukorpuse ridades 1990. aastate alguses Hiiumaal turismi arendas. Oma meelest olime ju mõne

iseseisvusaasta jooksul kõvadeks tegijateks saanud, aga millegipärast tekitas meie elu ja käitumine Läänest tulnus ikkagi pidevalt hämmastust. Õnneks ilmus raamat alles 2000. aastate alguses, mil kümne aasta tagused ajad meile endilegi juba kummalised ja naljakad tundusid, ning polnud enam väga keeruline aru saada, mis kirjutaja peas tol ajal toimus. Mõned aastad tagasi ilmus raamatust kordustrükk ja siis kommenteerisid vastsed Hiiumaale kolinud selle sisu sõnadega: „Miski pole muutunud!“

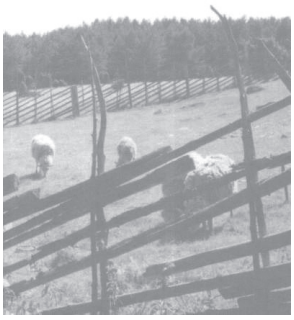

Tõnu Õnnepalu, „Paradiis“
Varrak, 2009

Õigupoolest on peaaegu kõik Õnnepalu raamatud mind tugevalt mõjutanud. Tal on kummaline võime sõnastada just neid mõtteid, mis parajasti minu peas liiguvad. Osadest saan teadlikuks alles tema raamatuid lugedes ning ikka ja jälle haarab mind tahtmine Õnnepalu kirjutatut meelde jätta, alla joonida ja üles kirjutada. „Paradiisi“ valisin siia ritta lihtsalt sellepärast, et see on kirjutatud Hiiumaal ja Hiiumaast, kuid näiteks ka Vilsandi-raamat „Lõpmatus“ mõjub väga hiiumaalikult. Jah, Hiiumaad võib kutsuda paradiisisaareks, kuid Õnnepalu tekste lugedes saad aru, et igaühe Paradiis asub temas endas, see tuleb üles leida ja ära tunda. Ta kirjutab argise imeliseks, aitab märgata seda, mis meie sees ja ümber olemas, ning mõtestada oma kogemusi ja maailmataju.

AUTORID

Stella Liivik (19):
„Olen 19-aastane elujälgija. Igapäevaselt väljendan end läbi muusika, aga vahel annab sõnaseadmine erilise väe. Nii ma muudkui kuulan helisid ja mustreid, mõtlen, kirjutan, kuulan veel ning uinun.“

Eenok Roode (25)
kirjutab napisõnalisi luuletusi ja novelle, kuulab veidrat muusikat ning fännab täiega traditsioonilist jaapani kultuuri.

Gregor Mändma (23):
„Romantiseerin Ibeeria poolsaarel reaalset elu ning püüan atra ja otra omavahel kuidagi riimi seada. Usun, et head elu elaks keegi, kelle arhetüüp moodustataks Luigi Vampa, Giacomo Casanova, paari Bulgakovi romaani tegelase ja mõne tõsise filosoofi elukogemusi ristates. Proovin ka hästi elada.“

Kaisa Kriisa (19)
on lõunaeestlane, st oskab kõiki ameteid. Vabal ajal õpib ülikoolis.

Richard Annilo (25):
„Avastan lühikestes tekstides järjest rohkem väljendusvõimalusi. Näiteks tuleb välja, et alateadvuselt saab küsida metafoore ja pilte meeleseisundite kirjeldamiseks. Ja neid pilte saab omakorda sõnadeks vormida. See on minu arust väga põnev.“

Mari-Liis Korkus (27):
„Mu esimene sõna oli мясо, mu (praegused) lemmikud eestikeelsed sõnad on komakurat ja keelemudija, mu lemmik võõrkeelne sõna on schvjo (vt Norrlandi murret), mu lemmik slängisõna on hetu, mu lemmiklühend on naq ja mu lemmiktujukuju on 🙃.“

Karola Ainsar (23),
loe lühiintervjuud lk 57.

Marta-Liisa Talvet (25)
on pärit Tartust. Hetkel elab ta Berliinis, kirjutab muusikat ja sõnu.

Getriin Kotsar (22)
on pikutamise maailmameister ja suur Sven Grünbergi muusika fänn.

Triin Paja (32)
kirjutab ja joob mõnikord puu otsas teed.

Jarmo Reha (32):
„Iavastaja, näitleja, kunstnik? — ilmselt pigem kõigest yks inimvare, kes endale sihti otsib“

Fatimah Asghar (33)
on multidistsiplinaarne looja, kes otsib uusi viise identiteedist, suhetest ja inimsusest mõtlemiseks, mängu- ja loomerõõmu. Tema esimene luulekogu „Kui nad meie järele tulevad“ („If They Come For Us“, 2018) uurib orvuna kasvamise, perekondlike sidemete, piiride, identiteedinihete ja vägivalla teemat India ja Pakistani ajaloo taustal.

Alexandra Tuuling (22):
„Kui ei kirjuta ise sõnu, närin teiste inimeste sõnade kallal, joon kohvi, paitan kasse ja räägin absurdsusi.“

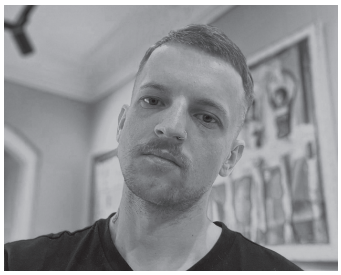

Caspar Vega (32):
„@princeofpulp“

Diana Koit (28)
uurib nüüdiskultuuri ja sööb friikartuleid.

Liisi Iling (33):
„Lapsena tahtsin saada loomaarstiks, nüüd õpin hoopis kirjandusteadust. Elu on kummaline.“

Kirke Rumvolt (21):
„Ma ei tea veel, kes ma olen. Küll aga meeldivad mulle kassid. See on igavene.“

Aet Kubits (21)
ei tea ise ka, kuidas oma nime korrektselt käänata.

Hendrik Lõpp (29):
„Miks peab olema normaalne? Miks ei võiks olla eriline? Miks peavad olema kõigil, kurat, sihukesed mütsid, vat millel on sihuke nokk?“ — Valdis

Loora Kaubi (24),
loe lühiintervjuud lk 21.

Solveig Lill (29)
joonistas sellesse numbrisse pildid.

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja:
Hanna Linda Korp

Tegevtoimetaja:
Saara Liis Jõerand

Luuletoimetaja:
Saara Lotta Linno

Proosatoimetaja:
Paul Raud, Saara Liis Jõerand

Tõlke- ja päevikutoimetaja:
Mirjam Parve

Keeletoimetaja:
Liisi Rünkla

Kujundajad:
Pärtel Eelmere, Else Lagerspetz

KAASTÖÖD

Luule:
saaralotta.linno@va.ee

Proosa:
paul.raud@va.ee

Arvustused, **esseed**:
hannalinda.korp@va.ee

Tõlked ja päevikud:
mirjam.parve@va.ee

Pildid ja fotod:
vr@va.ee

Illustratsioonid:
Solveig Lill

Intervjuu fotod:
Dmitri Kotjuh / Head Read

Päeviku fotod:
Jarmo Reha, Mark Raidpere

KOLLEEGIUM
Lauri Eesmaa, Sveta Grigorjeva,
Maarja Kangro, Pille-Riin Larm,
Helena Läks, Carolina Pihelgas,
Johanna Ross, Mihhail Trunin,
Berk Vaher, Mart Velsker, Tõnis Vilu

VÄLJAANDJA
SA Kultuurileht
Voorimehe 9
10146 Tallinn

TELLIMINE
www.tellimine.ee
Tel 617 7717

Tel 50 17 053
vr@va.ee
www.va.ee

Trükk:
Tallinna Raamatutrükikoda

Paberid:
Holmen Book White 70g
Munken Pure 240g

Kirjatüübid:
Self Modern (Bretagne Type Foundry)
Aktsidents (Tüpokompanii)

Värske Rõhk nr 85 (5/2023)

ISSN 1736-2954 (trükis)
ISSN 2228-1363 (epub)